

ՄԵՆԱՊԱՏԻ

ՄՈՒՐԱՑԿԱՆՆԵՐԸ

Յ. Յ. ՊԱՐՈՆՅԱՆ

891. 95

Պ - 34

ՍՈՑԻԱ.
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ «ՄԱՍԻՍ»
1953

891.99

7-34

30 JUL 2010

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ «ՄԱՍԻՍ» ԹԻԻ 2

3. ՊԱՐՈՆԵԱՆ

ՄԵՆԱՊԱՏԻ ՄՈՒՐԱՑԿԱՆՆԵՐԸ

ՍՈՖԻԱ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ «ՄԱՍԻՍ»
1933

8 JUL 2013

50170

ՄԵԾԱՊԱՏԻԻ ՄՈՒՐԱՑԿԱՆՆԵՐԸ

Ա.

Հազար ութը հարիւր եօթանասուն... չեմ չիշեր քանիին, Սեպտեմբերի երեսունը մէկին — ներեցէ՛ք, երեսունին պիտի ըսէի, վասն զի Սեպտեմբերն երեսուն օր միայն ունի — երկար և ընդարձակ թիկնոցի մը մէջ փաթառուած միջահասակ և զիրուկ մարդ մը՝ որ Տրապիզոնի շոգենաւէն նոր ելած էր, Ղալաթիոյ նաւամատոյցին վրայ կայնած՝ նաւակէ մը իւր սնտուկները հանել կ'աշխատէր:

Կը տեսնէք, որչափ պարզութեամբ սկսայ: Պատմութիւնս հետաքրքրական ընելու ջանքով և անկից քանի մը հարիւր օրինակ աւելի ծախելու համար չըսի թէ նոյն օրն սաստիկ հով կար, թէ տեղատարափ անձրեւ կուգար, թէ խուռն բազմութիւն մը հետաքրքրութեամբ դէպի Ղալաթիոյ հրապարակը կը վազէր, թէ ոստիկանութիւնն աղջիկ մը ձերբակալած էր եւն. խոսքեր, որով լի պատաններն կը սկսին միշտ իրենց վէպերը: Ես ալ կրնայի ըսել այս ամէնը, ոչ ան-

2884-2010

ձրեւ, ոչ խուռն բազմութիւն և ոչ ալ ձերբակալուած աղջիկ մը:

Ա՛րդ, առանց կասկածելու հաւատացէք պատմութեանս որ ժամանակակից դէպք մըն է:

Այս ճամբորդն օժտուած էր զոյգ մը խոշոր և սև աչերով: զոյգ մը մեծ ականջներով և զոյգ մը քիթեր... չէ, չէ, մէկ քիթով թէպէտև բայց զոյգ քիթերու տեղ կրնան ծառայել. անոր մեծութիւնը քրտալեցողց գիտ: Ունէր այնպիսի նայուածք մը՝ որուն եթէ պ. Յ. Վարդովեան հանդիպէր իւր աչերով կը հարցունէր այդ մարդուն. «Ի՞նչ ամսական կ'ուզես թաքրոնիս մէջ ապուշի դեր կատարելու համար»:

Սնտուկներն և անկողինը որ քուրջի մը մէջ ներփակուած էր, նաւակէն հանելուն պէս ճամբորդն քաշեց քսակն և նաւաւարին իրաւունքը վճարելով՝ բեռնակիր մը կանչեց: Հինգ բեռնակիրներ ներկայացան իրեն: Տարակոյս չկայ որ եթէ հինգ կանչէ՝ քսան և հինգ պիտի ունենար իւր առջև մայրաքաղաքիս սովորութեանը համեմատ:

— Ո՞ր կողմ պիտի երթաք, աղա, հարցուց բեռնակիրներէն մին՝ մէկ ոտքը սնտուկներէն միոյն վրայ կոխելով:

— Բերա, Ծաղիկ փողոց թիւ 2 պիտի երթամ, պատասխանեց խոշոր մարդը:

— Շատ աղէկ, հասկցայ, Բերա, Ծաղիկ փողոց... պատուական փողոց մըն է, ըսաւ հարցումն ընող բեռնակիրն և սնտուկ մը շալկելով սկսաւ երթալ:

— Ծաղիկ փողոցն ես ալ գիտեմ, ըսաւ երկրորդ բեռնակիրն և սնտուկին մէկն ալ ինք առնելուն պէս Բերայի ճամբան բռնեց:

— Ես ամէն օր կ'երթամ Ծաղիկ փողոցն, ըսաւ երրորդն և մարդուն անկողինն գետնէն վերցնելն կրօնակին վրայ առնելն ու վազելն մէկ ըրաւ:

Այս զործողութիւններն այնքան արագութեամբ կատարուեցան որ մարդը շուարելով սկսաւ չորս կողմը նայիլ տեսնելու համար բեռնակիրներն որ բազմութեան մէջ այնպստ եղած էին:

— Ի՞նչ խայտառակութիւն է աս, պօռաց վերջապէս ոտքերը գետինը դարնելով, ո՞ւր տարին անկողինս և սնտուկներս, ասոնք ի՞նչ իրաւունք ունին իմ անկողնոյս և սնտուկներուս խառնուելու, ի՞նչ աներես մարդ են եղեր այս տեղաց մարդերը, ինչ որ կը տեսնեն կ'առնեն կը տանին:

— Ծաղիկ փողոցը մենք ալ գիտենք, աղա, մեղի ալ բան մը տուր որ տանինք, ըսին միւս երկու բեռնակիրները:

— Ծաղիկ փողոցն ալ գետնին տակն անցնի դուք ալ, պատասխանեց մարդն որուն այտերն նեղութեանէ կարմրիլ սկսած էին:

Երկու բեռնակիրները խնդալով հեռացան. և ճամբորդն ալ իւր սնտուկներուն հետեւէն երթալ կը պատրաստուէր երբ բարձրահասակ, թխաղէմ փոքր աչքերով մարդ մը՝ ուսերը տնկած ձեռները չփելով և բռնազբօսիկ ժպիտով մը մօտեցաւ անոր և քաղաքավարական ձեւով մը ձեռները բռնելով հարցուց.

— Դո՞ւք էք Արիստղոմ աղա, ե՞րբ եկաք, ո՞ր չոգենաւով եկաք, ի՞նչպէս էք, ձեր եղբայրն ի՞նչպէս է, ազգային զործերն ի՞նչպէս են Տրապիզոնի մէջ, հացին գինը քանի՞ է, հոն անձրեւ եկա՞ւ այս օրերս ձեր քաղաքը... վայ, Արիստղոմ աղա, վայ...

— Ես եմ Արիստղոմ աղան, հիմայ եկայ, տաճկի չոգենաւով եկայ, շատ աղէկ եմ, եղբայրս ալ աղէկ է, ազգային զործերն ալ աղէկ են Տրապիզոն, հացին գինը մէկ դահեկան է, անձրեւ չեկաւ այ օրերս մեր քաղաքը, պատասխանեց փութով թիկնացաբնակն առանց ճանաչելու այս անձն:

— Ներեցէ՛ք, թողութիւն ըրէ՛ք որ չկրցի մինչև շոգեմաւ գալ զձեզ դիմաւորելու համար: Ինծի գրուած էր Տրապիզոնէն որ այս շարթու անպատճառ հոս պիտի գաք...:

— Ես ատանկ բաներու չեմ նայիր:

— Արդարեւ մայրաքաղաքս ինքզինքը բաղդաւոր համարելու է ձեզի պէս պատուական ազգային մը, շնորհալի երիտասարդ մը, ողջամիտ մէկը...

— Սնտուկներս...

— Ազնիւ սիրտ մը, վեհանձն հոգի մը...

— Բեռնա...

— Հայրենառէր անձ մը...

— ... կիրները...

— Ազգասէր, ուսեալ, կրթեալ...

— Սնտուկ...

— Դաստիարակեալ...

— ... ներս առին տարին...

— Ազնուասիրտ, ազնուախոհ, ազնուադէմ մէկը իւր մէջ ունենալուն համար:

— Սնտուկներուս մէջ ատանկ բաներ չկան, պատասխանեց Արիստողոմ աղան քալել սկսելով բեռնակիրները գտնելու համար:

— Թէպէտեւ դուք զիս չէք ճանչնար՝ բայց ես ձեր գերդաստանը խիստ լաւ կը ճանչնամ. ձեր լուսահոգի հայրն իմ լրագրոյթ բաժանորդ էր: Շատ բարի մարդ մըն էր աղքատներուն ողորմութիւն կուտար, աղքատ աղջիկներ կը կարգէր և իրեն դիմողներուն բարութիւն կ'ընէր: Ասանկ ողորմած մարդերը շատ ապրելու են. բայց ի՞նչ օգուտ, անգութ մահը միշտ բարիները կ'առնէ և թող կուտայ որ չարերն ազգին չարութիւն ընեն: Թողունք սակայն հիները և ուրիշ բանի վրայ խօսինք: Շոգեմաւին մէջ հանգի՞ւտ է ի՞նչ:

— Շատ հանգիստ էի, պատուականապէս կերայ, խմեցի և պառկեցայ, պատասխանեց Արիստողոմ աղան քալելուն շուտ և մեծ առնել սկսելով:

— Եթէ հանգիստ չըլլայիք՝ վաղուան լրագրոյթ մէջ պիտի գրէի և ընկերութեան ուշադրութեան պիտի յանձնէի, ըսաւ խմբագիրն ետեւէն վազելով:

— Շնորհակալ եմ:

— Կ'աղահեմ, ըսէ՛ք ինծի, քանի՞ տարեկան էք:

— Քառասուն:

— Վաճառական էք, կարծեմ:

— Այո՛... եթէ անցագիր պիտի չի՛նել տաք՝ հարկ չկայ, վասն զի հատ մը ունիմ:

— Չէ, վաղուան թերթիս մէջ պիտի գրեմ որ առջի օր Տրապիզոնէն մայրաքաղաքս եկաւ Մեծապատիւ Արիստողոմ աղա երեւելի վաճառականն որ իւր լեզուագիտութեամբն և վաճառականական հմտութեամբն ծանօթ է մեր ազգայիններուն: Տաճկերէն գրեմէք կարծեմ:

— Ո՛չ:

— Պրանսերէ՞ն,

— Ո՛չ:

— Անգղիերէ՞ն:

— Ո՛չ:

— Գերմաներէ՞ն:

— Ո՛չ:

— Վնաս չունի, ես լեզուագէտ պիտի ըսեմ ձեզի համար և ձեր վրայօք գովեստով պիտի խօսիմ:

— Ամէն Պոլիս եկողներուն անուաները ձեր թերթին մէջ կը գրէ՞ք:

— Գրեթէ կը գրենք, եթէ ձեզի պէս պատուաւոր ազգայիններ ըլլան:

— Պոլիսէն դացողներն ալ կը գրէ՞ք:

— Գրեթէ կը գրենք, եթէ պատուաւոր ազգայիններ ըլլան:

— Շատ լաւ, իմ անունս ալ գրեցէ՛ք. ես ալ պատուաւոր ազգային մըն եմ: Մեր քաղաքին մէջը արտերու, եղբու, կովերու և ագարակներու տէր եմ... Աստուք ալ գրէ՛, բայց այնպիսի դէմքով մը որ կը յայտնէր թէ մեծ շահ մը ունէր այս խօսքերուն հրատարակութեանը մէջ:

— Հոգ մի՛ ընէք. խղճի և արդարութեան պարտք մը կատարելու համար անոնք ալ կը գրեն:

— Երկու երեք հատ սպասաւոր ալ ունիմ... անոնք ալ լրագրոյդ մէկ կողմը կրնա՞ն անցունել:

— Ինչո՞ւ չէ:

— Ոսկիէ ժամացոյց և շղթայ ալ ունիմ, բայց չօգնաւուն մէջ չգողցնելու համար վրաս չտոի. անոնք ալ գրել պէ՞տք է, հարցուց Արիստղոմ աղան որ բոլորովին մոռցած էր սնտուկները:

— Աստուք գրելու հարկ չկայ:

— Շատ լաւ, բայց միւս ըսածներս լրագրոյդ մէջ ամէնէն առաջ դիր որ ամէնքը կարդան:

— Այնպէս ընելու միտք ունիմ:

— Խոշոր գրերով գրէ:

— Հանգիստ եղէ՛ք, ամէնէն խոշոր գրերով:

— Միայն հարուստ մարդերուն գալն և երթալը կը գրէք... այնպէս չէ՞:

— Այո՛:

— Եթէ աղքատ մարդերն ալ կը գրէք՝ չեմ ուզեր որ իմ անունս...

— Բնաւ երբեք, ստակ չունեցողներուն անունները բնաւ չենք գրեր՝ նոյն իսկ եթէ հազար ոսկի ալ տուած ըլլան դպրոցի մը շինութեան համար:

— Ըսել է որ դուք ամէն իրիկուն հոս կ'սպասէք Պոլիս եկող կամ անկից մեկնող հարուստները տեսնելու և անոնց անունները հրատարակելու համար, որպէս զի ժողովուրդն գիտնայ թէ ո՛վ եկած է և ո՛վ

դացած է... տարակոյս չկայ որ վաղը իրիկուն իմ անունս պիտի կարդամ ձեր լրագրին մէջ:

— Այո՛, ձեր հասցէն տուէք որ տեղական թղթատարով զրկեմ լրագիրը:

— Բերա, Ծաղիկ փողոց թիւ 2:

— Շատ աղէկ, բայց խմբագիրն և գրպանէն թուղթ մը հանելով բաժանորդներուն ցուցակին մէջ անցուց Արիստղոմ աղան:

— Վաղը առտու, լուսը չճղքուած ղրկէ որ կարդամ իմ անունս լրագրին մէջ:

— Իրիկունս դէմ կը զրկեմ, վասնզի լրագիրս իրիկունները կը տպուի:

— Ո՛րչո՞ք ուրախ կ'ըլլայի եթէ ձեր վաղուան լրագիրն առտուն տպէիք... բայց վնաս չունի, իրիկունս թո՛ղ ըլլայ. բաւական է որ անունս խոշոր գրերով գրուի:

— Այդ մասին հանգիստ եղէ՛ք. վաղը իրիկուն անպատճառ կը զրկեմ լրագիրն ընկալագրով:

— Տեղական թղթատարով պիտի ղրկէիք հապա... Ընկալագիրն ո՞վ է, տունս գիտէ՞...

— Ընկալագիրը թուղթ մըն է որուն մէջ կը գրեն. «Ընկալայ մեծապատիւ Արիստղոմ աղայէն... լրագրոյ տարեկան բաժանորդագին մէկ ու կէս ոսկի» և այդ թուղթը ձեզի կը յանձնեմ որով տարի մը իրաւունք կ'ունենաք իմ լրագիրս ընդունելու:

— Տարի մը շարունակ պիտի գրէ՞ք իմ անունս:

— Չէ՛, բայց դուք բաժանորդ պիտի ըլլաք իմ լրագրոյս, մէկ ու կէս ոսկի վճարելով ինծի:

— Մէկ ու կէս ոսկի՞... չառ է... երեք քառորդ ոսկի չի՞ բաւեր:

— Խմբագիրները բաժանորդագնոյն վրայ սա, կարկուծիւն չեն ընէր...

— Շատ լաւ, զրկեցէ՛ք ձեր լրագիրն և այն թուղթը, բան մը կ'ընենք:

— Սակայն չկարծէք թէ ես բաժանորդ գրելու նպատակաւ զձեզ տեսնելու եկայ. քաւ լիցի, այդ պզտիկութիւնը չեմ ընդունիր, բարեկամական պարտք մը կատարելու համար եկայ զձեզ տեսնելու:

— Յայտնի բան է:

— Բնաւ ձեր մաքէն չանցունէք թէ այս մարդը մէկ ու կէս ոսկի փրցնելու համար զիս տեսնելու եկաւ:

— Չեմ անցուներ:

— Վասնզի կան խել մը մուրացկան խմբագիրներ, որոնք Պոլիս եկողները կողոպտելու համար անոնց քովը կ'երթան և բաժանորդ կը գրեն զանոնք. ես այդ բանը չեմ կարող ընել, վասնզի բնութեան մէջ չկայ... ես իբրեւ պատուաւոր մարդ կ'ուզեմ ապրիլ:

— Հասկցայ, իբրեւ պատուաւոր մարդ կ'ուզէք ապրիլ:

— Ինծի հետ ձեր այս ունեցած տեսակցութիւնն ալ ուրիշի մի՛ զրուցէք, վասնզի տեսակ մը բախտախնդիր, չուսողական անձեր կան, որոնք բանդազուշական կենսագրութիւններ կը գրեն և իմ անձնականութիւնս կը խծրծեն:

— Կը հասկնամ, անձնականութիւնդ կը խծրծեն:

— Օրինակի համար, սա պարագային մէջ յանցանք մը ունի՞մ ես. զձեզ դիմաւորելու եկայ և խոստացայ ձեր անունը լրագրոյս մէջ հրատարակել. դուք ալ իբրեւ ողջամիտ ազգային մը, բաժանորդ գրուեցաք. կ'ազաչեմ, ըսէ՛ք, ձեր կոկո՞րդը սխմեցի որ ինձ բաժանորդ գրուիք:

— Ամենեւին:

— Ատրճանա՞կ ցցուցի:

— Բնաւ երբեք:

— Դանա՞կ քաշեցի:

— Ո՛չ, բայց ուրիշ տեղեր ատրճանակ կամ դանա՞կ ցցունելով բաժանորդ կը գրեն:

— Ատ ըսել չեմ ուզեր, սա ըսել կ'ուզեմ որ դուք ձեր յօժար կամքովը բաժանորդ գրուեցա՞ք:

— Սյո՛:

— Եւ ես վեհանձնաբար վարուեցայ այս պարագային մէջ:

— Տարակոյս չկայ:

— Չվարուեցայ այն խմբագիրներուն պէս որոնք օտարականի մը Պոլիս գալն իմանալուն պէս՝ վազելով անոր տունը կ'երթան բաժանորդ գրելու համար:

— Այդ չուսողականներն իրաւունք չունին քու անձնականութիւնդ խծրծելու... դուն վստահ եղիր ինծի...

— Շնորհակալ եմ ձեզմէ. միաք բարով Արիստո՞ղոմ աղա, օր մը մեր խմբագրատունը հրամմեցէք խահուէ մը խմելու:

— Շատ աղէկ, օր մը կուզամ: Վաղուանին մէջ անցունելու չմոռնաք:

— Անհոգ եղէք:

Արիստողոմ աղան և խմբագիրն բաժանուեցան իրարմէ Բերայի քառուղւոյն առջեւ, ուր հասած էին խօսելով:

Արիստողոմ աղան առանձին մնալով, սկսաւ ճամբան շարունակել, ինքնիրեն հետեւեալ խորհրդածուութիւնները ընելով.

«Ես ինքզինքս չէի կարծեր այնչափ մեծ մարդ, որչափ որ կը կարծէ այս խմբագիրն. բայց հարկաւ ան ինձմէ աղէկ գիտէ իմ որչափ մեծ ըլլալս, վասնզի խմբագիր մըն է և ուսումնական է... Վաղը լրագրի մէջ իմ անունս տեսնողները անչուշտ իրար պիտի

անցնին և հետաքրքրութիւն պիտի ունենան ինծի հետ տեսնուելու... Վաղը պէտք է որ կիրակի օրուան հագուստներս հազնիմ և ոսկիէ ժամացոյցս ու չղթաս ալ դնեմ. սպասաւորներս ալ հետս բերելու էի, ո՞վ զիտէր... Ամէն մարդ պիտի իմանայ վաղը որ մեծ մարդ մը եկած է կ. Պոլիս, ազնուախոհ, ազնուասիրտ, լեզուագէտ, ուսումնական, դաստիարակեալ, կրթեալ եւլն. մէկը, և իւրաքանչիւր կնիկ պիտի րսէ իւր էրկանը. «Մեր աղջիկը սա Արիսողոմ աղային տանք»։ Էրիկն ալ պիտի պատասխանէ կնկանը. «Նայինք Արիսողոմ աղան մեր աղջիկը կ'առնէ՞, անիկա հարուստ տեղէ մը աղջիկ առնել կ'ուզէ հարկաւ...» այս պատասխանին վրայ էրկան և կնկան մէջ վէճ մը պիտի ծագի և իրարու զլուխ պիտի պատռեն. որո՞ւ հոգ... Անունիս լրագրին մէջ անցնին սա օգուտն պիտի ունենայ որ երկու օրուան մէջ հարուստ աղջիկ մը առնելով պիտի լմնցունեմ ամուսնութեան դործը՝ որու համար միայն եկած եմ հոս... այս ամուս...

Աղիւս բեռցուած էչերու կարաւանէն էչ մը բախուելով Արիսողոմ աղային դէմ, ընդմիջեց զայն իւր խորհրդածութիւններուն մէջ, ուր ընկզմուած ըլլալով ուշադրութիւն չէր ընել առջեւէն եկող էչերուն, որոնցմով յի է միշտ Բերայի մեծ փողոցը։

— Մէկդի կեցիր, ըսաւ իշավար Պարսիկն Արիսողոմ աղային, արդարացիւ ուզելով իւր էչը։

— Ատ խօսքը առաջ ըսելու էիր որ զգուշանայի, պատասխանեց Արիսողոմ աղան և ճամբան շարունակեց։

Բ.

Բեռնակիրներն ոչ լսած և ոչ ալ տեսած էին Մաղիկ փողոցն, բայց քաջալերուելով կարէ մը մարդերէ որոնք զիտնալ կը ձեւացունեն ինչ որ չեն գի-

տեր և որոնք խիստ բազմաթիւ են մեր աղղին մէջ, համարձակած էին ըսել Արիսողոմ աղային թէ չատ աղէկ գիտէին Մաղիկ փողոցը։

Բեռնակիրներուն այս յանդգնութիւնն այնքան պարսաւելի չէ որչափ այն մարդերունն որ խոհարարութիւն ուսած են և բանադատութիւն կ'ընեն. կամ քիչ մը երկրաչափութեան պարապած ըլլալով՝ աստղերուն շարժումներուն վրայօք կը ճառեն, կամ երկու սագ և չորս կով մեծցուցած ըլլալով՝ դաստիարակութեան խնդիր կը յուզեն կամ զաւակ մը ունեցած ըլլալով առաջին մարդուն ո՞ր աշխարհի մէջ ծնած ըլլալուն վրայ կ'ատենարանեն կամ վերջապէս անանկ նիւթի մը վրայ կը խօսին որ բոլորովին օտար է իրենց. այո՛, այս մարդերուն յանդգնութիւնն աւելի պարսաւելի է, վասնզի բանադատութիւնը կամ աստղագիտութիւնն կամ մանկատածութիւնն եւլն. Մաղիկ փողոց չէ որ ուրիշներուն հարցնելով անմիջապէս քորվի մարդ։ Եւ արդարեւ բեռնակիրներն՝ ամէն քայլափոխին՝ իրենց դէմը ելլողներուն հարցունելով անմիջապէս զտան Մաղիկ փողոցն և թիւ 2 տան դուռը զարկին, մինչդեռ ես շատ ատենաբաններ մըտիկ ըրած եմ որ եօթը ութը ժամ շարունակ խօսելով չեն կարողացած իրենց փնտռած փողոցը գտնել և ստիպուած են ուրիշ փողոցներու մէջ թափափուիլ և թափառեցնել իրենց ունկնդիրներն անոնց քթէն բռնելով։

Բեռնակիրները դուռը զարնելուն պէս դուռը բացուեցաւ և ներկայացաւ իրենց թուխ և երկար դէմքով կին մը՝ որուն դէմքին վրայ յամառակն այնքան զծեր զծած էր զայն սրբազրեւու համար, որքան որ կը զծէ Մասիսի խմբագիրն իւր չորս տող մէկ ձեռագրին վրայ որ կամ մէկուն վախճանիլը կ'իմացունէ և կամ ուրիշի մը կարգաւիլը։

Բեռնակիրները դռնէն ներս մտնելով բեռները գետինը ձգեցին և ահաւն իրենց քրտինքը սրբել։

— Արիսողոմ աղային ըլլալու են ասոնք, այն. պէս չէ՞, հարցուց բեռնակիրներուն թխադէմ տիկինը։

— Անունը չըսաւ մեզի, պատասխանեց բեռնակիրներէն մին սեւ թաշկինակովն գլխուն քրտինքը սրբելը շարունակելով։

— Ի՞նչ տեսակ մարդ էր։

— Խոշոր թիկնոց մը հագած էր։

— Ի՞նչ գոյնով էր, ճերմա՞կ թէ թուխ։

— Ոչ, սեւ էր։

— Սե՞ւ էր։

— Այո՛, սեւ բայց աղուոր, անոր փաթառողը ձմեռը չմտիր։

— Ատ ի՞նչ խօսք է փաթառուին ի՞նչ պիտի ըլլայ... ես քսւ գիտցած կնիկներէդ չեմ, հասկցա՞ր, ըսաւ տիկինը, իւր խօսքերը շեշտելով։

— Վնասակար բան մը չըսի, փաթառուելով ի՞նչ կ'ըլլայ եղբր, պատասխանեց բեռնակիրն աթոռի մը վրայ փռելով իւր թաշկինակն։

— Ատկէ աւելի վնասակար ի՞նչ կրնայ ըլլալ։

— Շատ բարակ բաներու մեր խելքը չի պառկիր։

— Ես կը պառկեցնեմ դուն զիս կը ճանչնաս...։

— Փաթառուէն ի՞նչ վնաս կուգայ։

— Ես էրիկ ունիմ, ինչո՞ւ պիտի փաթառուիմ եղբր անոր։

— Էրիկ ունեցողներն ալ կը փաթառուին, էրիկն ուրիշ՝ աս ուրիշ. աս կը տաքցունէ։ Ըսենք որ ձմեռը զիշեր մը դուրս ելար, փողոցին մէջ էրկանդ չես կրնար փաթառուիլ, բայց աս կոնակդ կ'առնես...։

— Արիսողոմ աղան։

— Թիկնոցը, տիկին... Արիսողոմ աղան կանաւի վրայ կ'առնուի։

— Մինչեւ հիմայ թիկնոցի՞ վրայ կը խօսէիր։

— Խօսքերնիս թիկնոցի վրայ չէ՞ր մի... հասկա դուն ի՞նչ հասկցար։

— Ես հասկցայ որ Արիսողոմ աղային փաթառուելու է կ'ըսես։

— Տէր ողորմեա, Տէր ողորմեա, Տէր Աստուած, ըսաւ բեռնակիրն թաշկինակը քաշելով աթոռէն։

Տիկինն բեռնակիրն տուած բացատրութիւնն զոն ըլլալով՝ հրամայական եղանակով մը ըսաւ։

— Սա անկողինն և սնտուկները վե՛ր հանեցէք։ Բեռնակիրներն հնազանդելով բեռներն նորէն վերցուցին, և հազիւ թէ Թանգուխին առաջին աստիճանին վրայ կոխած էին՝ տիկինը պոռաց։

— Լեռնէն եկաք դուք։

— Ոչ, մեծ փողոցէն եկանք։

— Գիտեմ որ մեծ փողոցէն եկաք, այդ ոտքի աճաններով վեր կ'ելլուի՞, տեսէ՛ք ի՞նչ ըրիք տախտակներս, ես այսօր սրբեցի զանոնք և հոգիս բերանըս եկաւ։

— Ի՞նչ ընենք, ուրիշ ոտքի տախտակներ։

— Ինչո՞ւ կայներ երեսս կը նայիք, չհանէ՞ք տըւոնք։

— Մի՛ պոռար, տիկին, մի՛ պոռար, կը հանենք։

Եւ հանեցին իրենց ոտներն։

— Այդ ոտքերով վեր պիտի ելլէք, կրկնեց տիկին։

— Եւրիշ ոտք ունի՞նք, այս ոտքերով պիտի ելլենք, պատասխանեցին պանդուխտներն այնպիսի խեղճուկ կերպով մը որ կարծես թէ իրենց աղքատ

առեթեան պատճառաւ երկու ոտքէն աւելի չէին կրր. ցած ունենալ, և որպէս թէ հարուստներն չորս, հինգ կամ վեց ոտք ունեցած ըլլային:

— Վա՛ր իջէք, չեմ ուզեր, գետինը ձգեցէ՛ք, ես կը տանիմ:

— Ատանկ աւելի աղէկ կ'ըլլայ:

— Ա՛հ, ես ի՞նչ ըսեմ իմինիս որ գործի չերթար, և առտուընէ մինչեւ իրիկուն սրճարանները կ'երթայ կը նստի, ազգային դորձերու վրայ կը խօսի, զիս աւտանկ խեղճ կը թողու և ես ալ կը ատիպուիմ տունս մարդ դնելու, մոմոաց ինքնիրեն տիկինն և սանդուխին առջեւ դրուած թաց լաթով՝ մը սանդուխին առաջին աստիճանը օրրել սկսաւ:

— Տիկին, մենք սպասե՞ք պիտի...

— Եթէ խելքը գլուխը մէկն ըլլար՝ շարունակեց տիկինն ինքնիրեն, ես հիմա թաղուհիի մը պէս կեանք կ'անցունէի. զաւակ չունիմ, բան չունիմ. բայց ի՛նչ ընեմ որ խելքը միտքը թաղական ընտրելու և թաղական վար առնելու վրայ է: Աստուծո՛վ դա՛նան այն թաղականներն ալ որ ամէնուս խեղճութեանը պատճառ կ'ըլլան կոր: Ինչո՞ւղ պէտք քուկին, տնաչէ՛ն, ուզողը նստի, չուզողը չնստի, դո՞ւն միացիր այս ազգին գործերը շտկող...

— Տիկին, մեր իրաւունքը տուր որ երթանք, պարապ տեղը չսպասենք հոս, ըսին բեռնակիրները:

— Վաղը եկէք, պատասխանեց տիկինն. և բեռնակիրներն, որոնք վաղը բառն ամէն օր լսելու վարժուած էին. տիկնոջ պատասխանին վրայ դռնէն դուրս ելան:

— Թաղականի մը ետեւէն է ինկեր, շարունակեց տիկինն դարձեալ, և բնաւ չմտմտար որ ուտելու համար հաց պէտք է, միս պէտք է, եղ պէտք է, բրինձ պէտք է, զանոնք եփելու համար փայտ պէտք

է, ածուխ պէտք է. ասոնք բնաւ չհարցուներ, առտուն լուսը չճեղքուած կ'երթայ և իրիկուան մուտքին կուգայ: Ահա հիւրերն իս այսօր եկած է, և ժամէ մը հոս պիտի գայ. հարկու անօթի է մարդն, ասջեւը բան մը հանելու է որ ուտէ և մենք բան մը չունինք, վասնզի իրիկունները տուն եկած ժամանակը կտոր մը միս կամ ձուկ չբերեր որ տունին մէջ կերակուր գտնուի... Թաղականէն ուրիշ բան չունինք տուններուս մէջ, ամէն իրիկուն թաղական...

Տիկինն դեռ դիտողութիւններն լմնացած չէր և ահա եօթանասունի մօտ մարդ մը որ բանալիով բացած էր դռնը՝ ժպիտով ներս մտաւ և լարեւեց տիկինն: Այս մարդը տիկնոջ ամուսինն էր: Իւր խորշոմած կուտ ճակատն չափէն աւելի դուրս ցցուած էր և այնպիսի դէմք մը ունէր որ կարծես թէ մէկն զայն կը խտրէր:

Այս մարդն հապիւ թէ դռան սեմէն ներս ոտք կոխած էր՝ կինն առջեւն ելլնելով հարցուց անոր.

— Ո՞ւր էիր մինչեւ հիմայ, մարդ Աստուծոյ:

— Չեմ ըսեր, կնիկ, թաղականին գործն ալ այսօր լմնացինք: Կիրակի օրը քուէարկութիւնը պիտի կատարուի, և ըսլոր անդամները պատուաւոր մարդիկ պիտի ըլլան: Թորոս աղան ինծի քանի մը օդի խմցունելով ետեւէս ինկաւ որ իւր ուղած մարդոցը քուէ տամ: Բայց ես իմ մարդոցս տուի, վասնզի իմ մարդիկս ինձ ամէն գիշեր օդի կը խմցնեն և շատ բարի և շատ պատուաւոր մարդիկ են, ուրիշներուն պէս թաղին անտուկէն ստակ չեն գողտար, և դպրոցըն ալ...

— Այդ խօսքերուն ատենը չէ հիմայ, չուտ մը գնա՛, կտոր մը միս ա՛ռ:

2874-2010

— Թորոս աղան քիչ մը սրդողեցաւ և ասկից վերջը հետս սփամպիլ չպիտի խաղայ, թո՛ղ չխաղայ...

— Ես քեզի ի՞նչ կ'ըսեմ կոր... չուտ ըրէ՛, գնա՛ :

— Ես ալ տիրացու Մարտիրոսին հետ քամա կը խաղամ ասկից ետքը :

— Այդ խօսքերը վերջն ալ կ'ընենք, Մանուկ աղա, գնա մտաւաճառէն քիչ մը միս առ ու բեր :

— Տիրացաւ Մարտիրոսին գլխուն եկածը չես բսեր, կնիկ. խեղճին կինը այս գիշեր մաղ մնացեր է որ մեռնի եղեր...

— Ինչո՞ւ :

— Մանչ մը բերեր է, բայց չստ դժուարութեամբ. չորս դայեակ և տասն և վեց ըծիշկ հազիւ կրցած են տղան առնել :

— Խեղճ կնիկ...

— Վաղը քիչ մը գնա՛ գինքը տես :

— Կ'երթամ, հիմա դուն գնա սա միսին դործը լնցո՛ւր :

— Այս գիշեր անպատճառ միս պէ՞տք է :

— Հապա, Արիսողոմ աղային անկողինն ու սըն. տուկները բերին՝ ինքն ալ հիմայ կուղայ :

— Իրա՞ւ կ'ըսես, կնիկ :

— Սուտ ինչո՞ւ պիտի խօսիմ :

— Շատ աղէկ ուրեմն. երթամ պատուական միս մը առնեմ ու դամ :

— Մանուկ աղան անմիջապէս տունէն դուրս ելաւ և հազիւ թէ քանի մը քայլ առած էր՝ կինը ետեւէն պռռալ սկսաւ :

— Մանուկ աղա, Մանուկ աղա...

Մանուկ աղան ետ դարձաւ :

— Միսը ինչո՞ւ պիտի եփենք, հարցուց կինը :

— Կ'ուզես զետնախնձորով եփէ՛, կ'ուզես լուբիայով :

— Այո չէ իմ ըսածս. ածուխ չունինք, քիչ մըն ալ ածուխ առնէիր :

— Շատ աղէկ, պատասխանեց Մանուկ աղա և սկսաւ երթալ :

— Մանուկ աղա, Մանուկ աղա, կանչեց տիկինը հորէն :

Ետ դարձաւ Մանուկ աղա :

— Աղէ՛կ ա՛, մինակ միսով չըլլար, քիչ մ'ալ բրինձ ա՛ որ ապուր մ'ալ չի՛նք :

— Աղէկ ըսիր, կնիկ, քիչ մ'ալ բրինձ առնենք :

Մանուկ աղան այս անգամ վազելով ոկսաւ երթալ. փողոցը դառնալու վրայ էր՝ երբ կինն բոլոր ձայնովը դայն կանչեց :

— Մանուկ աղա, Մանուկ աղա... Ման...

Կանգ առաւ էրկն և վերստին ետ դարձաւ, այս անգամ դէմքին զուարթութեան վրայ քիչ մը գեղչ ընելով :

— Ի՞նչ կ'ուզես...

— Մարդ Աստուծոյ, չոգեկառթի պէս կը վազես, ձայն մարեցաւ : Սոխ չունինք, աղ չունինք, քիչ մըն ալ կաղ կամ ճրագ առնելու է որ վառենք, մարդը մութի՞ն պիտի նստեցնենք :

— Աղէկ ա, ամէնը մէկէն ըսէ որ նպարավաճառին երթամ և պէտք եղածներն առնեմ. հարիւր անգամ ետեւէս կանչեցիր :

— Զուրի չի՛ ալ չունինք... գլուխս կապելու ան մը չունիմ, ոտքս հագնելու կօշիկ չկայ, այս վրձակին մէջ ի՞նչպէս Արիսողոմ աղային դէմը ելլեմ :

— Հիմա ուտելիքը առնենք, վաղն ալ հագնելիքը կը մտմտանք, ըսաւ Մանուկ աղան և դուռն ուժով մը քաշելով դուրս ելաւ :

— Մանուկ աղա, Մանուկ աղա...

— Ուզածիդ չափ պռռա՛, ալ ետ չեմ դառնար,

ճոժոաց Մանուկ աղան և ճամբան շարունակեց:

Մանուկ աղան քանի մը փողոց դարձած էր՝ երբ կնկան ձայն մը առաւ որ զինք կը կանչէր.

— Գործ չունիս նէ պոռալով ետեւէս վաղէ, ըսաւ ինքնիրեն Մանուկ աղան, առանց գլուխն ետ դարձնելու տեսնելու համար թէ ո՛վ էր զինք կանչողը:

— Մանուկ աղա, Մանուկ աղա, կրկնեց ձայնը, որ Տիրացու Մարտիրոսին տասնամեայ աղջկանն էր:

Մանուկ աղան շարունակեց իւր ճամբան, և Տիրացու Մարտիրոսին աղջիկը՝ քայլերն փութացնելով՝ տասը քայլ հեռաւորութեամբ մօտեցաւ անոր: Խեղճին շունչը կտրած ըլլալով՝ անգամ մըն ալ կրցաւ պոռալ.

— Մանուկ աղա:

Դարձեալ պատասխան չառաւ և ստիպուեցաւ քիչ մըն ալ քալելով Մանուկ աղային հաղուստին ծայրէն քաշելու:

— Թող տուր, կնիկ, ըսաւ Մանուկ աղան առանց ետեւը նայելու:

— Բան մը պիտի ըսեմ:

— Մտիկ ընելու ժամանակ չունիմ, ըսածներդ արդէն չեմ կրնար միտքս բռնել, հիմայ ելեր ուրիշ բաներ ալ պիտի ըսես:

— Դայեակին տունը պիտի հարցունէի...

Դայեակ բառը լսելուն պէս արթնցաւ Մանուկ աղան և ետեւը Տիրացու Մարտիրոսին աղջիկն տեսնելով.

— Աղաւնի, դո՞ւն էիր ետեւէս վազողը, հարցուց անոր:

— Ա...յո...ես... պատասխանեց Աղաւնին որ հեւալէն ալ չէր կարող խօսիլ:

— Մայրդ ի՞նչպէս է:

Աղաւնին կը հեւար:

— Ձըսե՞ս, մայրդ ի՞նչպէս է... դժբախտութիւն մը պատահեցաւ:

Աղաւնին բոլոր պատասխանն հեւալն էր...

— Հեւալու ժամանակ է հիմայ, մայրդ ի՞նչպէս եղաւ:

— Մայ...րի...կս...ա...ղէկ...է բայց...տըզան...ծիծ...չը...բռ...նեւ...կոր...դայ...եա...կը...սի...տի...

— Շատ լաւ, շատ լաւ, աղջիկս, դուն տուն դնա՛, դայեակն ես կը զրկեմ:

Աղաւնին բաժնուեցաւ Մանուկ աղայէն որ ճամբան փոխեց դայեակին տունը փնտռելու համար:

Չուզելով մեր ընթերցողին ձանձրոյթ պատճառել, կը թողունք Մանուկ աղան՝ որ ամէն քայլին բարեկամի մը կը հանդիպէր և անոր կը ծանուցանէր կամ թաղականին ընտրութիւնը կամ տիրացու Մարտիրոսին կնկան մանչ զաւակ մը բերելն կամ Արիստղոմ աղային դալը: Դառնանք հիմա Արիստղոմ աղային:

Գ.

Բաւական երկար տարիներէ ի վեր սովորութիւն եղած է որ շատերը ուսում առնելու համար Յորանսա կամ Գերմանիա երթալէն ետքը մայրաքաղաքս կուգան կին առնելու համար, և ընթերցողն ալ դիտէ արդէն որ Արիստղոմ աղան ալ ուրիշ նպատակաւ եկած չէր կ. Պոլիս: Ընթերցողն չմոռցաւ նաեւ թէ այս ամուսնութեան խնդիրն ո՛րչափ միտքը զբաւած էր Արիստղոմ աղային՝ որ առջեւէն եկող էջերը չտեսնելով անոնց միտն դէմ բախուեցաւ: Թերեւս հարցուն թէ՛ Արիստղոմ աղային դէմ բախուող աւանակն ալ ամուսնութեան վերաբերեալ գործ մը ու-

ներ, որ իւր առջեւը չտեսաւ Արիստղոմ աղային պէս խոշոր մարդ մը: Անոնք որ պատմութեան քիչ կամ չատ ծանօթութիւն ունին՝ գիտեն որ էչերը որոնց նախաձայրերէն մին ժամանակաւ հրեշտակ տեսած է, բնաւ կարեւորութիւն չեն տար մահկանացուներուս, և կ'ուզեն որ միշտ մենք ճամբայ բանաճ իրենց: Արիստղոմ աղան եթէ պատմութեան տեղեակ ըլլար՝ կամ կին առնելու խնդիրով միտքն չզրադեցնէր՝ անշուշտ ճամբայ պիտի բանար այդ արարածներուն, որոնք իրենց ականջներով Միդաս թագաւորին ներկայացուցիչներն ըլլալու պատիւն ալ կը վայելեն:

Արդ, Արիստղոմ աղան էչերէն բաժնուելէն ետքը Մաղիկ փողոցը գտնելու համար անոր ասոր հարցումներ կ'ուղղէր. վասն զի ինքն առաջին անգամն էր որ Պոլիս կուգար և Տրապիզոն բնակող բարեկամներէն մին խորհուրդ տուած էր իրեն թէ հաճոյստ ուտելու և պառկելու համար յիշեալ փողոցը յիշեալ թիւը կրող տունն իջնալու էր: Այդ բարեկամն շարաթ մը առաջ Մանուկ աղային ալ նամակով իմացուցած էր որ Արիստղոմ աղան ալ իրեն տունը պիտի բնակէր: Արիստղոմ աղան իրեն տրուած տեղեկութիւններուն համեմատ մէկ փողոցէն կը մտնէր միւսէն կ'ելլէր, երբեմն ալ սխալմամբ անել փողոցներու մէջ կը մտնէր, կը բարկանար, ետ կը դառնար և մէկ կողմէն ալ կը կասկածէր որ բեռնակիրներն իր անկողինն և սնտուկներն առնելով չփախչէին, թէպէտ և անոնց հաւատարմութիւնն չատերէն լսած էր:

Ժամու մը չափ բերայի փողոցները չափելէն ետքը, Արիստղոմ աղան յաջողեցաւ վերջապէս գտնել Մաղիկ փողոցն զոր չփոթելու չէ նոյն անունը կրող փողոցին հետ, որ բերայի հրդեհէն մօտիւր դարձած էր հազար ութը հարիւր եօթանասունը չեմ յիշեր քանին: Այս փողոցն Մաղիկ փողոց կ'անուանուէր աս

պատճառաւ որ հոն բոլոր տուներուն պատուհաններուն առջեւ միշտ ծաղիկներ կը գտնուէին:

— Երկու թիւն ո՞րն է, հարցուց առանց գիտնալու՝ Մանուկ աղային կնոջը, որ դրան առջեւ իւր էրկանը զալստեան կ'սպասէր:

— Աս է, հրամեցէ՛ք, Արիստղոմ աղա, պատասխանեց տիկինը:

— Անկողինս և սնտուկներս բերի՞ն:

— Բերին, Արիստղոմ աղա. վեր հրամեցէ՛ք Արիստղոմ աղա, եթէ կ'ուզէք քիչ մը յոգնութիւն առնելու համար սա պղտիկ սենեակը նստեցէք, ըսաւ կինը զեանայարկի վրայ պղտիկ խուց մը ջոյց տալով:

— Շատ յոգնած եմ, քիչ մը հոս կը նստիմ:

— Ձեր կամքն ինչպէս որ կ'ուզէ այնպէս ըրէք, Արիստղոմ աղա. տունը ձերն է, Արիստղոմ աղա. ձեր տունին պէս հանգիստ ըրէ՛ք:

— Շնորհակալ եմ:

Արիստղոմ աղան պղտիկ սենեակը մտաւ, առաջնորդութեամբ տիկնոջ, որ զամբար մը բռնած էր որուն կողը հատնելու վրայ էր:

— Ի՞նչպէս էք, Արիստղոմ աղա, տունէն ի՞նչպէս են, աղէ՞կ են:

— Աղէկ են:

— Թող աղէկ ըլլան. ձեր զաւակներն ի՞նչպէս են, Արիստղոմ աղա, դպրոց կ'երթան:

— Ձաւակ չունիմ:

— Ձեր տիկինն ի՞նչ կընէ, աղէ՞կ է, Արիստղոմ աղա:

— Տիկին չունիմ դեռ:

— Կարգուած չէ՞ք, Արիստղոմ աղա:

— Չէ:

— Շատ լաւ, հոս աղուորիկ աղջիկ մը գտնենք ու պոլեցի ընենք քեզ, Արիստղոմ աղա:

— Անանկ միտք մը ունինք, պատասխանեց Արիստողոմ աղան, բայց աղջիկէն առաջ ես կերակուր կ'ուզեմ, վասն զի առտուընէ ի վեր բերանս բան դրած չեմ:

— Շատ աղէկ, Արիստողոմ աղա, շատ աղէկ, հիմայ կը բերեմ ձեր կերակուրն:

Տիկինը դուրս ելաւ և դուռը բանալով սեմին վրայ կայնեցաւ, սպասելու համար Մանուկ աղային, որ ինչպէս կը յիշեն ընթերցողները, դայեակ փնտռելու գացած էր:

Արիստողոմ աղան սենեակին մէջ մինակ մնալով՝ բարձի վրայ դրուած Զէն Հոգեւորն առաւ և թղթառել սկսաւ զայն. բայց սրովհետեւ մարդս անօթի եղած ժամանակը զիրք չկրնար կարգաւ, ինչպէս նաև չկրնար զիրք գրել՝ նորէն բարձին վրայ դրաւ Զէն Հոգեւորն՝ վասնզի փորն կ'իմացունէր իրեն թէ Զէն Մարմնաւորին պէտք ունէր, և սկսաւ սենեակին մէջ պտրտելու:

— Կ'աղաչեմ, Արիստողոմ աղա, որ ձեր տունին պէս հանգիստ ընէք, ըսաւ տիկինը սենեակ մտնելով:

— Անհանգստութեան պատճառ մը չունիմ, միայն թէ անօթի եմ և կերակուր ուտել կ'ուզեմ:

— Կերակուրդ պատրաստուելու վրայ է, հիմա պիտի բերեմ, ըսաւ տիկինը և դուրս ելաւ նորէն դրանք առնելէ քականք սպասելու համար:

— Ի՞նչ տեսակ կնիկ է այս, ըսաւ Արիստողոմ աղան երբ առանձին մնաց, զիս անօթի կը պահէ և կը պատուիրէ որ հանգիստ ըլլամ, անօթի մարդը հանգիստ կրնա՞յ ըլլալ...

— Սեպէ՛ թէ ես ալ քու քոյրդ եմ կամ աղջիկդ եմ, ըսաւ վաթսուներեք տիկինը դարձեալ ներս մտնելով, եթէ բան մը ուզես՝ մի քաշուիր, ըսէ ինծի որ բերեմ:

— Շնորհակալ եմ:

— Ես կ'ուզեմ որ իմ տունս եկող հիւրերը չնեղուին:

— Կը հասկնամ. հիմակուհիմայ կերակուրէն ուրիշ բան չեմ ուզեր:

— Կերակուրը պատրաստուելու վրայ է, հոգ մի՛ ընէք...

Տիկինը դեռ պիտի շարունակէր իւր բանակցութիւնն, բայց դուռը գործուելով՝ դուրս վազեց շուտով, որպէսզի դուռը բանայ, էրիկը դիմաւորէ և բերած պաշարներն առնէ ու կերակուր եփէ:

— Ողջո՛յն, տիկին, ըսաւ մէկը դուռը բացուելուն պէս:

Հարկ չկայ ըսելու թէ եկողը կրօնաւոր մ'էր, ինչու որ անոնք միայն կը գործածեն ողջոյնը:

— Օրհնեա՛ տէր, պատասխանեց տիկինը:

— Ի՞նչպէս էք, աղէ՞կ էք, տիկին:

— Փառք Աստուծոյ, Տէր Հայր:

— Մանուկ աղան հիմայ գէմս ելլելով իմացոյց որ հիւր մը եկած է ձեզի տյսօր, ես ալ եկայ որ հետը տեսնուիմ:

— Շատ աղէկ ըրեր էք, ներս. հրամանեցէք, Տէր Հայր, ըսաւ տիկինն ցոյց տալով խուցն, որուն մէջ Արիստողոմ աղա իւր անօթութեամբը կը զբաղէր:

Քահանայն ներս մտաւ:

Արիստողոմ աղան ոտքի ելաւ:

— Ողջոյն, Արիստողոմ աղա:

— Օրհնեա՛, Տէր Հայր:

— Մեղաւորս ձեր բարեպաշտութեան գալն իմանալով՝ աճապարանք եկայ ձեր ջերմեռանդութեան պատուական որպիսութիւնը հարցնելու. ի՞նչպէս էք, Արիստողոմ աղա:

— Աղէկ էք:

— Միշտ աղէկ ըլլա՛ք, Տէր Աստուած ձեր մե-

ոելոց արքայութիւն և կենդանեաց աւուրս երկարս պարգեւեաց :

— Շնորհակալ եմ . դուք ի՞նչպէս էք , Տէր Հայր :

— Մեր աղէկութիւնը մի՛ հարցունէք . . . Ժամանակիս աղէկութիւնը . . . Տէր Աստուած զձեզ յամենայն փորձանաց և ի չարէ աղատ պահեսցէ . Ժողովուրդը երբ աղէկ ըլլայ՝ քահանաներուն ալ երեսը կը խնդայ :

— Այնպէս է , Տէր Հայր , պատասխանեց Արիստոլոմ աղան իւր աչերն չզատելով բնաւ խուցին դռնէն , ուսկից կերակուր կը յուսար :

— Օրհնած , Ժամանակը շատ գէշ է , Ժողովուրդը շատ նեղութիւն կը քաշէ , այս պատճառաւ ջերմեռանդութիւնն ալ օր ըստ օրէ պակսելու վրայ է :

— Իրաւ է :

— Բայց ի՞նչ պիտի ընենք , ի՞նչ կուզայ մեր ձեռքէն համբերելէն զատ . . . Սուրբ գիրքը կ'ըսէ . որ համբերեսցէ իսպառ նա կեցցէ :

— Այնպէս է :

— Եթէ չհամբերենք՝ բարկանալ պէտք է , և մարգարէն կ'ըսէ . բարկանայք և մի՛ մեղանչէք :

— Ճիշտ է , պատասխանեց Արիստոլոմ աղան , որուն ականջը բնաւ չէր մտներ քահանային խօսքերը , և որ քահանային ներկայութենէն նեղութիւն կ'իմանար . վասնզի , ինչպէս գիտեն ընթերցողները , կերակուրէն ուրիշ բանի պէտք չունէր :

— Զի ո՛չ միայն հացիւ կեցցէ մարդ , այլ բանիւ Տեսուն :

Քահանան քթախոտի տուփը ծոցէն հանեց և երկու մատներովը քթախոտ լեցուց քթին ծակերուն մէջ , և յետոյ , տուփը Արիստոլոմ աղային երկնցնեւ լալ՝

— Հրամմեցէ՛ք , օրհնած , ըսաւ :

Արիստոլոմ աղան շնորհակալութեամբ առաւ տուփըն և քիչ մը քթախոտ քաշեց :

— Քիչ քաշեցիք , Արիստոլոմ աղա , կ'աղաչեմ , անգամ մ'ալ քաշեցէք , քթախոտը վնասակար բան մը չէ :

Արիստոլոմ աղան անգամ մ'ալ քաշեց , որպէսզի խօսքը չերկարի և հիւրը մեկնի :

— Ինչո՞ւ աղէկ մը չէք քաշեր , Արիստոլոմ աղա , կրկնեց քահանան , շատկեկ քաշեցէք :

— Շնորհակալ եմ , Տէր Հայր , սովորութիւն չունիմ :

— Կը խնդրեմ , մեղաւորիս խօսքը մի՛ կոտրէք , քիչ մ'ալ քաշեցէ՛ք :

— Ա՛լ չես քաշուիր , ըսաւ Արիստոլոմ աղան մեկուսի և քիչ մըն ալ քաշեց :

— Դաւիթ մարգարէն կ'ըսէ որ՝ մարդոյ որպէս խոտոյ են աւուրք իւր . . .

— Քթախոտին համար կ'ըսէ :

— Զէ՛ , մեզի համար կ'ըսէ . . . և մենք ալ աշխատելու ենք որ այս վաղանցուկ կեանքին մէջ ուրիշներուն բարիք ընենք , աղքատ տնանկները խրնամենք , և երբեմն ալ մեր ննջեցելոց հոգւոյն համար ազօթենք :

— Այնպէս է :

— Պատրաստ գտնուելու ենք որ կանչուելնուս պէս երթանք :

— Իրաւ է :

— Մեղաւորս պիտի համարձակիմ խնդիրք մը ընել ձեր բարեպաշտութեանը և կը յուսամ որ չէք մերժեր , վասնզի ձեր բարեպաշտութիւնը և ջերմեռանդութիւնը շատ աղէկ կը ճանչնամ մեղաւորս :

— Հրամմեցէ՛ք :

— Տէր Աստուած իւր անսպառ գանձը միշտ բաց պահէ հրամանոցդ պէս ջերմեռանդներուն :

— Շնորհակալ եմ :

— Մէկուն տեղ հազար տայ, հազարին տեղ մի լիսն տայ ի շինութիւն Ս. եկեղեցւոյ և ի փառս ազգին: Խնդիրքս սա է որ յառաջիկայ կիրակի կ'ուզեմ ձեր ննջեցելոց հոգուն համար պատարագ մատուցանել: Ներեցէ՛ք համարձակութեանս, բայց իմ պարտքս է միշտ իմացնել որ ննջեցեալները մոռնալու չէ:

— Իրաւունք ունիս, Տէր Հայր:

— Արդ եթէ կ'ուզէք՝ ըսէք որ ես ալ անոր համեմատ կարգադրութիւն մը ընեմ: Չկարծէք թէ ծախքը մէկ մեծ բան մըն է, երկու ոսկիով կը լմնայ: Նայն օրը յատկապէս ծանուցում ալ կ'ընենք եկեղեցւոյ մէջ որ վասն հոգւոցն ննջեցելոց Արիսողոմ աղային է նոյն աւուր սուրբ և անմահ պատարագը:

— Ծնորհակալ կ'ըլլամ:

— Բան մը չէ, մեր պարտքն է:

— Հրամմեցէ՛ք, երկու ոսկի առէք, ըսաւ Արիսողոմ աղան, քսակէն երկու ոսկի տալով քահանային:

— Թող այսօր մնար... ինչո՞ւ աճապարեցիք, պատասխանեց քահանան ձեռները բանալով:

— Չէ՛, առէ՛ք:

— Որսովհետեւ կը ստիպէք՝ ես ալ կ'առնեմ սիրաբլդ չկատրելու համար: Օրհնեալ ըլլաք. Տէր Աստուած ձեր տունը միշտ չէն պահէ, ձեր քսակը միշտ լեցունէ, ինչ որ ունիս սրտիդ մէջ Տէր Աստուած կատարէ, գործերուդ յաջողութիւն տայ և ամէն փորձանքներէ ազատ պահէ:

Փահանջն բարեմաղթութիւնները լմնցունելուն պէս միայնք բարեաւ ըսելով դուրս ելաւ:

— Վերջապէս խալսեցայ, ըսաւ ինքնիրեն Արիսողոմ աղան, սա մարդուն ձեռքէն. աս ի՞նչ փորձանքներ են կուգան իմ զլուխ այսօր՝ Պոլիս ոտք

կոխելէս ի վեր: Ծոգնաւէն հազիւ դուրս ելած էի՝ խմբագրին մէկը երկու ժամ զլուխս ցաւցուց, անկից զատուեցայ և մինչեւ որ տունը գտայ հազար նեղութիւն փաշեցի: Տուն եկայ որ քիչ մը շունչ առնեմ և կերակուր ուտեմ. տան տիկինը զիս անօթի կը պահէ և միշտ ներս կուգայ կ'աղաչէ ինձ որ բան մը հոգ չընեմ և հանդստութեանս նայիմ: Աս ալ հէրիք չէր և ահա այս մարդը կուգայ՝ բռնի յիշատակ քաշել կուտայ ինծի և Դաւիթ մարգարէէն խօսք բանալով երկու ոսկիս կ'առնէ կերթայ, երթայ բարով: Այս ամէնը քաշեցինք անօթի փորածց. բայց սա կերակուրս ինչո՞ւ համար չեն բերեր. այս զիչեր անօթի պիտի պահեն զիս... աս ի՞նչ խայտառակութիւն է...

Այս հարցումներն կ'ուղղէր Արիսողոմ աղան և ահա կազն՝ որ արդէն հատած ըլլալով տկար լոյս մը կուտար՝ կը մարի և մութի մէջ կը ձգէ հիւրը:

— Բայց քաշուելու բան չէ տս, կը շարունակէ խոշոր մարդը, կամ ուրիշ տեղ մը երթալու է և կամ կինը կանչելով քանի մը խօսք ըսելու է: Ես իմ քաղքիս մէջ երկու սպասաւոր ունէի որ դէմս բարեկը բռնէին, սեղանը կանուխ կը պատրաստէին և իմ գործերս կը տեսնէին. սպասաւորներով վարժուած մարդ մը ինչո՞ւ այս նեղութիւնն փաշէ հիմայ:

— Աս ի՞նչ է, կազը մարած է... հարցուց տիւ կինը սենեակին դուռը բանալով:

— Այո՛ մարած է, պատասխանեց Արիսողոմ աղան զսպելով իւր զգացած նեղութիւնն որ աւելնալու վրայ էր:

— Դուն հանգիստ եղիր, Արիսողոմ աղա, այդ բաները նայիլը մեր գործն է:

— Այո, բայց ես անօթի եմ, և սպասելու կարողութիւն չունիմ:

— Ես ի՞նչ ըսի քեզի, դուն սիրտ մի՛ հառցու-
ներ, ամէն բան ի՞նչի ձգէ՛, ես կը հոգամ:

Տիկինը շուտ մը դրացուհւոյն տունը վազեց և
անոր կազն բերելով լուսաւորեց Արիստղոմ աղային
խուցը:

Դ.

Այս լուսաւորութեան վրայ կէս ժամ չանցաւ և
Արիստղոմ աղային ներկայացաւ երիտասարդ մը որ
վաճառականի չէր նմաներ, սեղանաւորի ալ չէր նմա-
ներ, արհեստաւորի ալ չէր նմաներ, գործաւորի ալ
չէր նմաներ, և վերջապէս անանկ բանի մը կը նմա-
նէր որուն նմանը չկայ: Հաղիւ երեսուն երկու տարե-
կան կը թուէր: Կապոյտ աչքերով, դեղին մազերով
զարդարուած ըլլալով, ունէր նաեւ երկու մատ մօրուք
որ մայրաքաղաքիս մէջ կամ սգոյ չշան է և կամ
չքաւորութեան: Հազուատներն այնքան հին էին որ հը-
նախոյզները զանոնք պնելու համար մեծաքանակ դու-
մար մը կուտային: Սակայն եթէ հազուատի մասին
վանողական էր, դէմքի մասին քաջողական զօրու-
թիւն ունէր այս անձը:

— Ծառայ եմ մեծապատուութեանդ, մեծապա-
տիւ տէր, պոռաց այս երիտասարդն սենեակէն ներս
մտնելով և մօտենալով Արիստղոմ աղային:

— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ կ'ուզէք, հարցուց Արիստղոմ ա-
ղան վախալով:

— Վսեմափայլ տէր, ձեր զալուստն լսելով փու-
թացի հոս գալ իմ խորին մեծարանցս հաւաստին
ձեր ոտքերուն տակը դնելու:

— Ոտքերո՞ւս տակը. չատ աղէկ դի՛ր, բաւ Արի-
ստղոմ աղան, որ կը կարծէր թէ մուճակ բերած էր
իրեն:

— Շնորհակալ եմ, բարձրապատիւ տէր, ըսաւ

երիտասարդը, զլուխը բացաւ և սեղանին վրայ ելաւ
կանգնեցաւ:

Արիստղոմ աղա այս տեսարանին առջեւ բոլորո-
վին շուարած՝ անհամբեր տեսնել կ'ուզէր թէ ի՞նչ պի-
տի ընէր այս պարոնը սեղանին վրայ:

Երիտասարդն ծոցէն թուղթ մը հանեց և աչերն
Արիստղոմ աղային տնկելով, բոլոր ձայնովը պոռաց.

— Տիարք և տիկնայք...

Արիստղոմ աղա այս հարկու ձայնէն վախա-
լով, նստած տեղէն երկու կանգուն վեր ցատկեց և
չկրնալով ինքզինքը զսպել պոռաց.

— Ո՞վ է աս մարդը, յիմարանոցէն փախած
խեղդ է թէ յիմարանոց երթալու յիմար:

— Հայ ազգն, շարունակեց երիտասարդը ձայնը
քիչ մը իջեցնելով, այսօր այնպիսի հանդէս մը կը
կատարէ որ մեր հայրենեաց ամէնէն քաջ զիւցազնին
նուիրուած է...

— Միտքդ ի՞նչ է, եղբայր...

— Կար ժամանակ մը ուր խաւարը լուսոյ դէմ
կը կուէր, տգիտութիւնը զիտութեան դէմ, անցեա-
լըն ապառնին դէմ, հրամայականն սահմանականին
դէմ, սուրը զրիչի դէմ, ատելութիւնը սիրոյ դէմ,
կրակը ջուրին դէմ, միսը բանջարեղէնին դէմ. իսկ
հիմա անցան այն ժամանակները. անոնք անցեալ
են մենք ապառնի, անոնք խաւար են մենք լոյս, ա-
նոնք տգէտ են մենք գիտուն, անոնք սուր են մենք
զրիչ, անոնք ատելութիւն են մենք սէր, անոնք կը-
րակ են մենք ջուր, անոնք միս են մենք բանջարե-
ղէն, անոնք վարունգ են մենք խնձոր, անոնք փուշ
են մենք վարդ, անցան անցան այն դարերը, ուր
մարդկութիւնը տգիտութեան օրորոցին մէջ մէյ մը
ասղին մէյ մը անդին կ'երթար կուգար...

— Միտքդ ի՞նչ է, եղբայրս, ես քեզի բան մը

չըրի, ի՞նչ կ'ուզես ինձմէ, գնա քեզի բարկացնողին
զրուցէ՛ այդ խօսքերը...

— Այո՛, մարդկութիւնը կը չարչարուէր, կը
նախատուէր անգութ բռնաւարներու ձեռքէն և չէր
զիտեր որու երթալ և որո՛ւ բողոքել:

— Տէր ողորմեա՛... Տէր ողորմեա՛, ըսաւ ինք-
նիւրեն Արիստղոմ աղա, քաշելիք ունինք եղեր... Ես
կրնամ հիմա զինքը սեղանէն վար առնել, բայց կը
վախնամ որ ծոցէն ատրճանակ մը կը հանէ և կը
զարնէ ինծի, վասն զի խիստ բարկութեամբ կը խօսի:

— Իսկ երբ զիտութիւնն եկաւ, շարունակեց
ատենաբանը, և վանեց տղիտութիւնն ինչպէս լոյսն՝
խաւորը, սէրն՝ ատելութիւնը, զրիչն՝ սուրբ, ապա-
զայն՝ անցեալը, այն ատեն, այո՛, կ'ըսեմ, այն ատեն
միայն հասկցուեցաւ որ մարդկութիւն, ազգ և հայ-
րենիք բառերը բառարանները լեցնելու համար չին-
ուած բաներ չէին, այլ ամէն մարդու մտքին մէջ,
սրտին մէջ, հոգւոյն մէջ երկաթեայ տառերով և ան-
ջինջ կերպով դրոշմուելու բառեր էին...

— Եղբայր, կ'աղաչեմ, վար իջի՛ր և այնպէս
զրուցէ՛ ցաւը...

Ատենաբանը կայնած տեղը այնպէս կը դողար,
որ Արիստղոմ աղային սիրտը կը հատնէր թէ կազը
դետինը պիտի իջնար:

Ուստի, չուզելով այլևս համբերել, պոռաց ինք-
նակոյ ատենաբանին երեսն ի վեր.

— Վա՛ր իջի՛ր սրկէ:

— Կ'աղաչեմ, մի՛ սաստեր զիս:

— Վա՛ր իջի՛ր, ապա թէ ոչ...

— Մի՛ կոտորեր իմ սիրտս, որ ազգին համար կը
բարախէ:

— Ինչ ըսելիք որ ունիս՝ եկուր քովս մարդու պէս
նստէ և ըսէ. հոն տեղուանքը ելլել ի՞նչ պիտի ըլլայ:

— Կ'աղաչեմ, թող տուր վերջացնեմ, ա՛յ հե-
ղիտեր թէ ս'ըչափ կը յուզուիմ երբ ճառ կալուամ:

— Վար իջի՛ր:

Ատենաբանը բեմէն կ'իջնայ և կ'արթայ ամու-
սի մը վրայ կը նստի:

— Հիմա՛ զրուցէ՛ ինծի, միտքդ ի՞նչ է, կ'ըսէ
Արիստղոմ աղա բարկութեամբ:

— Կ'աղաչեմ, մի՛ քսրիանար:

— Ի՞նչ կ'ուզես, զրուցէ՛, չուտ, հիմայ:

— Բարկութեամբ մի՛ վարուիր հետս, ոտքդ
պահեմ, սիրտս լեցուած է, հիմա կը սկսիմ լալ:

Եւ ատենաբանը կ'սկսի լալ:

— Լալու ի՞նչ կայ, եղբայրս:

— Ծառիկ կը փափաքի զրախանութեամբ ազ-
գին ծառայել, բայց այս ազգը շատ ապերախու-
թեամբ կը վարուի իւր զրազէտներուն դէմ:

— Ատոր մէջ ես ի՞նչ յանցանք տեսիմ:

— Դուք յանցանք չունիք և թերեւս իրաւունք
ունիր... ոտանուորներ ունիմ դրած հայրենիքի վր-
բայ, սրանչիլի կոտորներ, պատուական տողեր, որոնց
մէջ երեսակայտի թիւնը, աւիւնը, խանդն, հուրն ու
բոցը սաւառնաթիւն կը սլանան:

— Շատ աղէկ, ատոր համար լալու է:

— Մեր ազգն անոնց յարգն ու պատիւը չճանչ-
նար, զանոնք տղայական բաներ կը կարծէ և թող
կուտայ որ զանոնք դրողը անօթի մնայ:

— Ես ի՞նչ ընեմ:

— Կ'աղաչեմ, քաղցրութեամբ վարուէ՛ հետս:

— Ի՞նչ ըրած ունիմ քեզի:

— Ձեզի պիտի աղաչէի որ...

— Ի՞նչ, չուտ ըսէ...

— Մի՛ պոռար երեսս ի վար, հոգիդ սիրես, հի-
մայ կը սկսիմ լալ...

Նորէն սկսաւ լալ զրազէտը :

— Տէր Աստուած դուն համբերութիւն տուր ին-
ծի, ըսաւ Արիստղոս աղան մէկուսի :

— Խնդիրքս սա է որ կ'ուզէի տակել տալ քիչ
մը սոսջ կարդացած ճառս...

— Գնա տակել տո՛ւր, քու ձեռքէդ բռնող կա՞յ :

— Պիտի խնդրէի ձեր մեծապատուութիւնէն որ
տպագրութեան ստակը դուք տայիք :

— Ինչո՞ւ... Ի՞նչ պատճառ կայ որ քու ճառիդ
համար ես զրամ տամ, Լսուած բան է որ մէկը իրեն
շահուն համար զիրք տակ է ծախքը Արիստղոսը տայ :

— Կը խնդրեմ, սիրտս արդէն խոցուած է, դուք
ալ նոր վէրք մը մի՛ բանաք հոս :

— Ինչո՞ւ վէրք պիտի բանամ եղբեր, զնա՛ բա-
նդդ, եղբայր, փորձանք եղար զլիսուս :

— Գիտէ՞ք որքան ծանր է զրազէտի մը ասանկ
խօսքեր լսելը...

— Չեմ գիտեր ե գիտնալ չեմ ուզեր :

— Բանաստեղծի մը սիրտը շատ փափուկ է, ա-
մենաթեթեւ խօսքէ մը կը վերաւորուի : Այս նիւթին
վրայ ոտանաւոր մը զրած ունիմ, կարդամ, մտիկ ը-
րէք :

— Ոտանաւոր մտիկ ընելու մամանակ չունիմ :

— Կ'աղաչեմ, ոտանաւորիս հետ խստութեամբ
մի վարուիք, այն ոտանաւորին համար զոր դուք չէք
ուզեր մտիկ ընել, երկու ամիս աշխատած եմ ես.
ե երբ անոր նախատուիլը տեսնեմ արժանապատուու-
թիւնս կը վերաւորուի : Կ'աղաչեմ, ոտանաւորիս հա-
մար գէշ մի՛ գրուցէք... Կը խնդրեմ, թոյլ տուէք
ինձ կարդալ զայն անգամ մը...

— Ես ոտանաւոր մտիկ ընելու չեկայ հոս :

— Շատ լաւ, ողբերգութիւն մը զրած եմ, անոր
վրայէն անցնինք :

— Չե՛մ ուզեր, ես անօթի եմ, հիմա կերակուր
պիտի ուտեմ :

— Շատ լաւ, ուտելիքի վրայ աստիճանա-
թիւն մը ընեմ :

— Մամանակ չունիմ մտիկ ընելու :

— Կ'աղաչեմ, այդ խօսքը ուրիշ անգամ մի՛ ը-
սեր, ատկէ աւելի ծանր խօսք չկայ հեղինակի մը հա-
մար, որ իւր մէկ աշխատասիրութիւնն ուրիշի կը
դալու փափաք կը յայտնէ : Կը խնդրեմ, բարձրապա-
տիւ տէր, քաղցրութեամբ վարուցէ՛ք հեղինակներու
հետ :

— Գլխուս վրայ նստեցնեմ քեզի :

— Ոտքդ պագնեմ, մի ծաղրէք զիս, ինչո՞ւ ձեր
գլխուն վրայ նստեցունէք :

— Ի՞նչ ընեմ հապա, քսակս քեզի՞ տամ հեղի-
նակներուն հետ քաղցրութեամբ վարուած ըլլալու
համար :

— Ո՛չ, միայն ճառիս տպագրութեան ծախքը :

— Քա՛նի՞ ոսկիով կը լիննայ զործդ :

— Չորս ոսկիով կը լիննայ, բան մը չէ, իմ
մեկկենասս պիտի ըլլաս, ես ալ քու անունդ ոտանա-
ւորով մը զրքոյկին ճակատը պիտի դնեմ :

— Ճակատը դնես պիտի :

— Այո՛ :

— Ինչո՞ւ համար :

— Որպէսզի ամէն մարդ գիտնայ թէ ձեր ստա-
կովը տպուած է այն գիրքը :

— Շատ լաւ, պատասխանեց Արիստղոս աղան ե
քսակէն չորս ոսկի հանեց տուաւ : Հեղինակն հազար
յարդանք մատուցանելով դուրս ելաւ :

Արիստղոս աղան ետեւէն կանչեց զինքը ե հար-
ցուց :

— Չի՞ կրնար ըլլալ որ գրքին ճակատը սպասա-

ւորներու ալ անուշները դնես և լմացունես ազգին
որ Արիստղոմ ազան կոկեր, ոչխարներ, էշեր և ազա
րակներ ունի իւր քաղաքին մէջ :

— Ատ ձեր բաժնէրը հաշուերգութեամբ ճիշդին
կը վերաբերին :

— Ձեմ հասկնար :

— Ատանց վրայ ոտանաւոր կը դրուի, եթէ կը
փափաքիք՝ ոտանաւոր մը չինեմ :

— Ի՞նչ ընեմ ոտանաւորը :

— Կրագրի մը մէջ տպել կուտոք :

— Կը տպեն :

— Ինչո՞ւ պիտի չտպեն, եթէ կէս ոսկի տալու
ըլլաք քանոս սուն անգամ կը տպեն :

— Շատ աղէկ, ստ ըսածդ զրէ :

— Գլխուս վրայ :

— Բայց ազուր բան մը ըլլայ :

— Շատ լաւ :

— Այնպէս որ տեսնողը հաւանի :

— Հարկաւ :

— Վաղը անտու կը բերէք :

— Վաղը անտու... Ի՞նչ կ'ըսէք... մէկ ամի.
սէն հազիւ կրնամ պատրաստել :

— Մէ՞կ ամիսէն :

— Հաղիւ, ոտանաւոր կարգաւր դիւրին է, բայց
զրելը դժուար : Գեղեցիկ ոտանաւորի մը համար քի-
չէն քիչ երկու ամիս պէտք է :

— Ի՞նչ կ'ըսէք...

— Այո՛, բայց ես կ'աշխատիմ ամիսէ մը լմըն-
ցունել :

— Ատ ի՞նչ դժուար բան է եղեր :

— Ի՞նչ կարծեցիք հապա, երկու ամիս պիտի
սպասեմ որ մուսա զայ և ներշնչէ ինձի, որպէսզի
զրեմ, առանց մուսայի ոտանաւոր չգրուիր :

— Եթէ այդ մուսան գալու չըլլայ...

— Անպատճառ կուգայ :

— Ձի՞ կրնար ըլլալ որ համակ մը գրես և ա-
զաչես իրեն սը շուտ մը գայ և դուն ալ երկու ա-
միս չսպասես :

— Անիկա ինքնիրեն կուգայ, նամակի պէտք
չունի, մեծապատիւ տէր :

— Ո՞ւր կը նստի... չատ հեռուէն է :

— Այո՛, չատ հեռու է, բայց կուգայ :

— Յամաքէն թէ ծովէն :

— Ձէ՛, մեծապատիւ տէր, չէ՛ :

— Ո՞վ է ուրեմն աս գետնին տալը անցնելու
մարդը... ուսկի՞ց պիտի գայ... ըսէ որ ճամբայ մը
մոմտանք ու բերել տանք... Եթէ մէկ երկու ոսկի
տանք՝ այս շաբաթ կուգայ :

— Այո՛, երկու ոսկի տալու պէս գործը կը դիւ-
րանայ և մուսան այս շաբաթ վաղելով կուգայ,
պատասխանեց անմուսայ բանաստեղծը, ոսկի բառը
լսելուն պէս :

— Գրէ՛ ուրեմն իրեն, իմ կողմէս ալ յատուկ
բարեւներ ըրէ՛ և ըսէ որ Արիստղոմ ազան քեզ տես-
նել կ'ուզէ :

— Գլխուս վրայ : Մնայք բարեաւ, տէր, շնոր-
հակալ եմ ձեզմէ, ծառայ եմ ձեր մեծապատուութեա-
նը և կ'ազաչեմ որ ընդունիք...

— Ո՛չ, ըսաւ Արիստղոմ ազա բարեութեամբ,
ա՛լ երկար ըրիր, ահա ինչ սը ըսիր ընդունեցի, և
դեռ ի՞նչ կ'ուզես որ ընդունիմ...

— Խորին յարգանքս հաւաստիքը, տէր... որով
մեծ ձեր մեծապատուութեան ամեն ինչս ծա-
սայ :

— Շատ աղէկ :

Մեկնեցաւ բանաստեղծն, երկու ոսկիով բե-

րել տալ խոստանալով մուսան, զոր ոմանք աւելի տ-
ժան զնով բերել կուտան: Մուսայի մը օրականն հիւս-
նի մը օրականէն աւելի չէ այժմ:

Արիստղոմ աղա, ինչպէս զիտեցին ընթերցողներն,
կը մտնար իր անօթութիւնն ամէն անգամ որ մէկն
անոր խօսք կուտար անունը լրագրի մէջ անցունելու
և կամ եկեղեցւոյ մէջ ծանուցում բնելու: Եւ չպէս
նաեւ իւր քսակին ընթանը կը բանար և զբամով կը
վարձատրէր ամէն անգամ, որ իրեն կը խոստա-
նան անունն ժողովրդեան մէջ տարածելու: Փառասիրու-
թիւնն ալ տեսակ մը անօթութիւն է զոր զբամով
կը կշտացունեն մարդերը: Կրագիրներու մէջ զբուե-
լու փառասիրութիւնն, զոր ոմանք մոլութիւն կը հա-
մարին և ոմանք առաքինութեան կարգը գտնել կը
փափաքին, և որ մեր ժողովրդեան ամէն գտնելուն
մէջ կը գտնուի այսօր, տիրած էր նաև Արիստղոմ ա-
ղային վրայ՝ որ բանաստեղծին մեկնելէն ետքը փոխու-
նակ իւր անօթութեանը վրայ խորհելու՝ սկսաւ ոտա-
նաւորին վրայ միտը յոգնեցնել:

— Արդեօք, հարցուց ինքնիրեն, ոտանաւորն
ուղածիս պէս պիտի ըլլայ. սա մարդուն մոտան-
քանի մը օրէն պիտի գայ. և եթէ չգայ՝ անոր տեղն
ուրիշ մը բերելու է...:

Այս հարցումներն կ'ուղղէր իրեն՝ երբ տան տի-
կինը ներս մտնելով ըսաւ.

— Կերակուրը պատրաստ է, հրամմեցէ՛ք, Արի-
ստղոմ աղա:

Ըստ տաճկաց ժամը զիշերուն չորսը զարկած
էր:

Ե.

Այն խուցն՝ որուն մէջ Արիստղոմ աղան ապաշ-
խտանք քաշած էր, ունէր իւր զէմ սենեակ մը որ
խոհանոցին քովն էր և ճաշի յատկացուած էր: Աս

սենեակը մտաւ Արիստղոմ աղան առաջնորդութեամբ
տիկնոջ, որ սեղանը պատրաստած էր վերջապէս:

Արիստղոմ աղան ճաշի սենեակը մտնելով բարե-
ւեց Մանուկ աղան, որ սեղանին շուրջը աթոռներ շա-
րելու զբաղած էր:

— Սանկ հրամմեցէ՛ք, Արիստղոմ աղա, ըսաւ
Մանուկ աղա սեղանին վերի կողմը ցոյց տալով իւր
հիւրին:

— Հրամանքնիդ նստեցէք, ևս ալ կը նստիմ,
պատասխանեց հիւրն նստելով իրեն ցոյց տրուած տե-
ղը:

— Ներեցէ՛ք կերակուրն այսչափ ուշացնելուս
համար, ուրիշ իրիկուններ ձեր ուղած ժամուն կըր-
նաք ուտել. այս զիշեր քանի մը պատճառներ թող
չտուին որ սեղանն ժամանակին պատրաստուէր. այս
պատճառներ վերջը կը պատմեմ ձեզի: Ի՞նչպէս էք
տեսներք, Արիստղոմ աղա, հանդիստ էք, հարցուց
Մանուկ աղան ձայնին աստիճանն իջեցունելով:

— Շատ հանդիստ եմ:

— Շնորհակալ ենք, մեր բարեկամն ի՞նչպէս է
Տրապիզոն:

— Աղէկ է, յատկապէս բարեւ ըրաւ ձեզի:

— Բերողը տանողն ողջ ըլլայ: Եթէ ձեզի գա-
ւաթ մը օղի տամ՝ կը տնկէ՞ք, ախորժակ կը բանայ:

— Գաւաթ մը միայն կը խմեմ:

— Շատ լաւ, հրամմեցէ՛ք:

Մանուկ աղան երկնցուց գաւաթն Արիստղոմ ա-
ղային որ ի մի ումպ կ'ըլլէր զայն, այսչափ օղին գա-
ւաթը չհասկնա՛ք:

— Այո՛ւ ըլլայ, Արիստղոմ աղա:

— Շնորհակալ եմ:

— Ձեր կենդանութեանը:

— Ողջ եղէ՛ք:

Մանուկ աղան օղին ջրով բարեխառնելէն ետքը խմեց զայն ի չորս ումպ :

— Տիկինը մինչեւ որ կերակուրներն տաքցուեն և բերէ՝ մենք կրնանք խօսիլ և ժամանակ անցունել , այնպէս չէ՞ , Արիստղոմ աղա :

— Այո , պատասխանեց հիւրն աշուղիսի եղանակաւ մը՝ որ կը հասկցունէր թէ աւելի լաւ էր նախ կերակուր ուտել և ապա խօսիլ :

— Մտիկ ըրէք ուրեմն այսօր մեր զլիւռն եկածները : Քանի մը չարաթէ ի վեր թաղականի մը բնութեան հետեւէ ինկած ենք : Դուք հիմա ձեր մրտքէն պիտի ըսէք թէ՝ մարդ , թաղականը քուկին ինչուդ պէտք : Անանկը չէ , Արիստղոմ աղա , ազգին գործը ևս չնայիմ , դուն չնայիս , ան չնայի . ո՞վ նայի ուրեմն . ինչուս պէտք չաւ գէշ բան է , անով ամէն մարդ մէկդի կը քաշուի և ազգին գործերն ալ երեսի վրայ կը մնան : Իմ գիտցածս՝ ամէն մարդ ձեռքէն եկածին չափ ազգին գործերուն ալ աշխատելու է : Հաւ մըն ալ կը խմէ՞ք , Արիստղոմ աղա . արորժակ կը բանայ :

— Սովորութիւն չունիմ մէկ գաւաթէն աւելի խմելու :

— Մեր գաւաթներն սլփտիկ են , մանաւանդ թէ Պալսոյ օղն ալ էր վերցունէ :

— Շատ լաւ :

Երկու բարեկամները մէյ մէկ գաւաթ եւս խրմեցին իրարու կենդանութեանը , և Մանուկ աղան սկսաւ ատենաբանութեան :

— Այս աստու , ըսաւ , մեր թաղին ազգային զբօսարանը գացած ժամանակս , ձեզմէ ազէկ չըլլայ , մեր բարեկամներէն Մելքոն աղային հանդիպեցայ : Այս Մելքոն աղան նախ Բարթոլոմէոս աղային ազգիկն առած էր : Բարթոլոմէոս աղան ալ ժամանակաւ

մատով կը ցուցնէն եղեր իբրեւ բարի մարդ , հիւրասէր մարդ , ազգասէր և բարեպաշտ մարդ , և չուկային մէջ շատ խանութներ ունէր՝ որոնցմէ տարին բաւական եկամուտ կ'առնէր : Քանի մը տարիէն Մելքոն աղային կիներ մեռաւ և Մելքոն աղան համետագործ Նիկողոսին ազգիկանը հետ կարգուեցաւ : Այս ազգիկն քանի մը եզրայրներ ունի , որոնց մին Ամբակում աղային քով գրադրութիւն կ'ընէ : Այս Ամբակում աղան ալ աղայ մը ունէր որ թուղթ խաղալով հօրը շատ ստակը կերաւ և վերջէն Ռուսաստան փախաւ : Այս աղան Մարգարեկայիսպոսին քրոջն թոռան եզրօրորդին էր : Միւս եզրայրը չուկային մէջ ոսկերիչ է . ըտրծը հասակով , սիրուն մարդ մըն է : Երրորդ եզրայրը ատենօք շատ պորապ պտըտեցաւ , խեղճութեան մէջ ընկաւ , անօթութենէ պիտի մեռնէր , վերջէն թաղական ընտրուեցաւ և մէկ երկու տարիէն ինքզինքը ժողուեց : Չերկնցնեմ իօսքս , Մելքոն աղան՝ այդ Նիկողոս աղային ազգիկն առնելէն ետքը քանի մը տարիներ շատ հանգիստ կեանք վարեց , լայց վերջէն բախտը դարձաւ , ձախորդութիւն ձախորդութեան վրայ եկաւ և ունեցածը չունեցածը բոլորովին կորսնցուց : Սր մը առնեմ զինքը հոս բերեմ և տեսէք թէ ինչ լարի մարդ է : Եզրայր մըն ալ ունի որ վարպետ ժամագործ մըն է , ատենօք Պէօյիւք Տէրէ կը նստէր , վերջը քանի մը տարիներ իւսկիւտար նստաւ , ետքէն Քուլմ Քարու երթալով , հոն ալ չկրցաւ նստիլ և հիմայ չեմ գիտեր ուր կը նստի : Բայց շատ վարպետ ժամագործ է , թորոս աղան որ և ոչ մէկ ժամագործի կը յանձնէ իւր ժամացոյցն , անոր կուտայ որ մաքրէ : Այս թորոս աղան կը ձանձնա՞ք , ուրիշ տեսակ մարդ է . անոր մէկ պատմութիւնը ընեմ քեզի և մտիկ ըրէ որ տեսնես

թէ աշխարհիս վրայ ասանկ մարդ մը կը գտնուի եղեր որ...

— Բերե՞մ ապուրը, հարցուց տիկինը սենեակին դռնէն ներս երկնցնելով զլուսը:

— Քիչ մը համբերէ՛, տիկին, խօսքս լմնցունեմ վերջը բնի: Այնպէս չէ՞ Արիստղոմ աղա, խօսք պէտք է եա՛: Եթէ մտիկ ընելու ժամանակ չունիք և զըլուսնիդ կը ցաւցնեմ կոր, ըսէ՛ք:

— Ատ ի՞նչ խօսք է... բա...

Արիստղոմ աղան չկրցաւ շարունակել իւր խօսքը զոր ընդմիջեց Մանուկ աղան թորոս աղային պատմութեանն սկսելով:

— Այս թորոս աղան, շարունակեց, մուշտակազործ մըն է, ականջը խօսի, և իւր ընտանիքովը հանգիստ կեանք մը կը վարէ: Իւր տանը պէտք եղած պարէնը, կարասիքն և հանդերձեղէնն իւր ձեռքովը կ'առնէ և իրմէ զատ ոչ մէկու մը վստահութիւն ունի, ականջը խօսի: Մտավաճառէն միս կ'առնէ, տոռն երթալուն պէս կը կշռէ զայն և անպատճառ քանի մը տրամ պակաս կը գտնէ միսը, մտավաճառին կ'երթայ, հետը կռիւի կը բռնուի և քանի մը տրամ պակաս տրուած միսը կ'առնէ տոռն կը դառնայ: Ասանկ տարօրինակ մարդ մըն է. ականջը խօսի: Օր մը այս թորոս աղան, ականջը խօսի, ժամացոյցին փոշիները մաքրել տալու համար ժամագործի մը կ'երթայ և հետը սակարկութեան սկսելով՝ վերջապէս տասն և հինգ դահեկան կը հաւանի տալ, այն պայմանաւ որ ժամագործն իւր առջեւը մաքրէ ժամացոյցը, վասնզի թորոս աղան ականջը խօսի, ինչպէս ըսի և ոչ մէկու մը վստահութիւն ունենալով չէր ուզեր ժամացոյցըն ժամագործին յանձնել և երթալ, վախճալով որ ժամացոյցին մէջէն բան մը կը գողցուի, կամ ժամագործը դիտմամբ կ'աւերէ ժամացոյցն՝ մեծ ծախք մը բանալու համար, ինչպէս որ կ'ընեն շատ մը ժամա-

գործներ երբ քանի մը օր անգործ մնան: Ժամագործն իւր պատուոյն դէմ անարգանք կը համարի թորոս աղային առաջարկութիւնն և կը բարկանայ. եթէ դու բլլալիր ժամագործին տեղ չէի՞ր բարկանար:

— Կը բարկանայի, պատասխանեց Արիստղոմ և խելքը միտքը տպուրին զրկած բլլալով բնու ահաջ չէր կախիւր Մանուկ աղային ըրած պատմութեանը:

— Թորոս աղան, ականջը խօսի, կրակ կը կրտորի ժամագործին բարկանալուն վրայ, և քանի մը ծանր խօսքեր կ'ընէ իրեն, որ ընելու չէր. այնպէս չէ՞:

— Այնպէս է, պատասխանեց դարձեալ Արիստղոմ աղա մեքենարար, միշտ հաւանութեան պատասխաններ տալով իրեն եղած հարցումներուն, որպէսզի խօսքը չնրկարի և կերակուրը բերեն:

— Ժամագործը կը վռնտէ թորոս աղան, ականջը խօսի, թորոս աղան ալ, ականջը խօսի, խանութէն դուրս ելնել չուզեր, վռնտուիլն իրեն պըղտրկութիւն համարելով. դուն ալ բլլա՛ս չես ելլար ա՛:

— Չեմ ելլար ա՛, պատասխանեց Արիստղոմ աղան, որ չէր զիտեր թէ ուսկից չէր ելլար և ինչո՞ւ չէր ելլար. վասնզի, ինչպէս բսիք, թորոս աղային ըրած պատմութեան և ոչ մէկ բառը իւր ականջը մըտած էր. միայն հարցումներու կը պատասխանէր:

— Ենձկըւուքը կ'սկսի. ժամագործն ապտակ մը կը զարնէ թորոս աղային, ականջը խօսի, թորոս աղան, ականջը խօսի, կից մը կուտայ ժամագործին. կարծեմ ով ալ ըլլար՝ թորոս աղային տեղը ուրիշ կերպով չպիտի կրնար պատասխանել ժամագործին ապտակին: Ոտքդ պագնեմ, Արիստղոմ աղա ըսէ, ըսէ՛, այնպէս չէ՞:

— Դուք ալ հոս դամադէսով կը շինէք, հարցուց մէկէն ի մէկ Արիստղոմ աղան :

— Դամադէսով . . .

— Այո՛, ուրիշ տեղեր դամադէսով կը շինեն եղեր :

— Ժամացոյցը :

— Ո՞ր ժամացոյցը :

— Թորոս աղային ժամացոյցը :

— Թորոս աղան ո՞վ է :

— Մտիկ չորրորդ ուրեմն բրած պատմութիւնս :

— Ըրի՛, կատարեալ մտիկ ըրի՛, լսաւ Արիստղոմ աղան, որ իւր դամադէսի հարցումովն հաստատեց թէ միտքն ապուրի՛, ապուրէն դամադէսի, դամադէսէն Պսլսոյ մէջ ըրինձի ապուրին ի՛նչպէս շինուելուն զընացած էր. և բնաւ ունկն չէր դրած Մանուկ աղային խօսքերուն :

Արիստղոմ աղան շատ իրաւունք ունէր իւր տան տիրոջ երկարածիզ ճառն մտիկ չընելու, մանաւանդ անօթի փորով :

Աշխարհիս մէջ կան մարդեր որք կը կործեն թէ իրաւունք ունին մէկու մը քթէն բռնել և ժամերով անոր գլուխը ցաւցունել : Ուրիշներ ալ կան որ իրենց խօսքերը մտիկ ընել տալու համար մարդ կը փրճարեն. և եթէ չգտնեն՝ պատրաստ են յօժարակամ օրական վարձ մըն ալ տալ, ոմանք ալ ամօականով ուն. կնիկ կը փոխեն : Շատ անգամ ինծի ալ պատահած է այս փորձանքը, և ես մտիկ ընել ձեւացնելով՝ իմ գործիս վրայ խորհած եմ, հաւանութեան պատասխաններ տալով ինծի եղած հարցումներուն. այնպէս է, պատասխանած եմ եթէ այնպէս չե՞ հարցուէր ինծի. արդարութիւնն ալ այս է պատասխան տուած եմ երբ արդարութիւնն ալ այս չե՞ հարցումն ուղղաւէր ինծի. իրաւունք ունիս ըսած եմ երբ իրաւունք չունի՞մ

հարցումն եղած է, որպէզի խօսքը կարճ կապուի : Դժբախտութիւնն հոն է որ գլուխը ցաւցնողն երբեմն այնպիսի հարցում մը կ'ընէ որուն պատասխանելը դժուար է, վասնզի վճիռ տալը քեզի կը թողու : Օրինակի համար, լինցնելն ետքը ճառն զսր դու բնաւ մտիկ ըրած չես՝ կը հարցունէ քեզի :

— Մարկոս աղան իրաւունք ունի թէ կ'ըրաւ հոս աղան :

Ի՞նչ պատասխանելու է. դարձին վրայ բնաւ տեղեկութիւն չունիս. որո՞ւն տալու է իրաւունքը, մանաւանդ գիտնալու է թէ իրաւունքն որու պէտք է տալ որպէսզի գլուխը ցաւցնողին սիրաբ չի ցաւի : Ասոր ալ ես դիւին ճամբան զտած եմ և հետեւեալ պատասխանները կուտամ :

— Գործն անուշութեամբ լինցնելու է :

— Այո՛, բայց իրաւունքն որո՞ւ քովն է :

— Ի՞նչ օգուտ . . . գէշ մարդու հեա գլուխ չեղլուիր :

— Այո՛, բայց կ'աղաչեմ, ըսէ՛, երկուքէն ո՞րն իրաւունք ունի :

— Ինչո՞ւ կը չափպես որ ըսեմ, եղբայր, երկու անգամ երկու չորսի պէս յայտնի է իրաւունքին ո՛ւր բլլալը :

Շատերն այս պատասխաններովս գոհացուցած եմ. բայց ոմանք ալ կան որ կարծես զքեզ ոտտիկանութեան պիտի յանձնեն եթէ չըսես թէ՛ Մարկոսն իրաւունք ունի իսկ կ'իրականան անիրաւ է : Ասոնց ալ ձեռքէն խալսելու համար՝ ստիպողական դարձ մը ունիմ ըսելով ասեր քաղեր եմ : Իսկ վերջերս տեսնելով թէ այս բնթացքս կը քաջալերէ շատ խօսանքը, քաղաքամարտիկներ մէկդի զնկելով օր մը անանցմէ մէկուն ըսի :

— Պարս'ն, զքեզ երկու ժամ մտիկ ընելու համար երկու սակի կուղեմ, երկու սակիէն լուծա մը պակաս եթէ առա չեմ ընդունիր:

Մարգը կէս սակի տուաւ. իսկ ես չընդունեցի և օծիքս խալեցի: Այս օրերս կը լսեմ որ այդ մարգը քառսրդ սակիի երկու ունկնդիր եւս վարձած է: Երանի Մասիսին որ իւր ունկնդիրներուն ստակ տալու տեղ անհնցմէ ստակ կ'առնէ:

Արիսողոմ աղան ինծի պէս չլաբուեցաւ և, ինչպէս յայտնի է, երբ դոմադէսի հարցապնդումով զգալ տուաւ ասեմարանին թէ իւր ձառն ընտւ մը տիկ քրած չէր՝ իւր անքաղաքավարութիւնը անմիջապէս դարմանելու համար ըսաւ.

— Կատարեալ մտիկ ըրի:

Աղէ՞կ ըրաւ: Յայտնի է որ դէշ ըրաւ. եթէ ես իւր տեղն ըլլայի՝ պարզապէս կ'ըսէի Մանուկ աղային.

«Մանուկ աղա, ինծի նայէ՛, եղբայրս, երբոր մէկը խօսիլ կը սկսի, խղճմտանքը մէկդի դնելու չէ: Ութը ժամէ ի վեր անօթի եմ եւս և ընտւ պէտք չունիմ դիմնալ թէ Մարաիրոս աղան որուն աղան է, թէ՛ Գէսրդ աղան որուն հայրն է, թէ՛ ժամագործը Թորոս աղային տպաակ հաներ է թէ Թորոս աղան ալ ժամագործին կից տուեր է:

Այսպէս կը խօսէի բացէ ի բաց ոչ թէ միայն ընկերութեան մը մէջ՝ դըստի ցաւցնողին, այլ նոյն իսկ այն վարդապետներուն որ չառ խօսելու նպատակաւ իրան չորս ժամ քարոզ կուտան և կը վերադարձնեն եթէ ժողովուրդէն մէկը քարոզի ժամանակ եկեղեցիէն դուրս ելնէ: Եւ արդէն ըսած եմ օր մը եպիսկոպոսի մը որ հինգ ժամ քարոզ խօսելէն հաքը եկեղեցիէն դուրս ելած էր և խուցը կ'երթար:

— Ո՞ւր կ'երթար, սրբազան, հարցուցի:

— Շատ քրտնած ըլլալով խուցս պիտի երթամ և լաթ պիտի փոխեմ:

— Դուք ո՞ւր կ'երթար, հարցուց ինձի:

— Ես ալ տուն կ'երթամ լաթ փոխելու համար, պատասխանեցի իրեն:

Եւ այն օրէն ի վեր եպիսկոպոսն կարճ կը խօսի քարոզին մէջ:

Արիսողոմ աղան չունեցաւ այս համարձակութիւնը և խրախոյս տուաւ Մանուկ աղային որ չարունակէ իւր ձառը դոմադէսական հարցման պատասխանելէն հաքը:

— Դոմադէսը հաս կը դորձածենք ապուրի մէջ, րիւալի մէջ, և ուրիշ մտեղէն քանի մը կեդակուրներու մէջ, բայց ընտւ երբե՛ք ժամացոյցի մէջ:

— Շնորհակալ եմ. ապուրի մէջ կը գործածուի ըսել է, ես ալ ատ դիմնալ կը փափաքէի:

— Ապուրը դոմադէսո՞վ կը սիրէք թէ ոչ:

— Դոմադէսով կը սիրեմ:

— Շատ աղէկ: Դառնանք հիմայ մեր խօսքին... ո՞ւր մնացինք... հա՛, Թորոս աղային վրայ էր: Տարօրինակ մարդ մըն է աս Թորոս աղան ականջը խօսի, չառ պատմութիւններ ունի, ուրիշ գիշեր մըն ալ զանոնք կը պատմեմ և ժամանակ կ'անցունենք: Երկար չընենք, աս աստու հանգիպեցայ Մեկքոն աղային...

— Բերի որ տաք տաք ուտենք, ըսաւ տիկինը ներս մտնելով և ապուրը բերելով:

— Այո՛, այո՛, ուտենք, վասնզի չառ անօթի եմ, ըսաւ Արիսողոմ աղան:

— Հրամայե՛ք...

— Շնորհակալ եմ, ըսաւ Արիսողոմ աղան և զգալը բերանը տանելու չմնաց մէկէն ի մէկ վեր ցատկեց:

— Կարծեմ թէ չառ տաք էր, ներեցէք, Արիստղում աղա, ըստ աիկինը:

— Քիչ մը Զուր տա ընթանդ, Արիստղում աղա, աւելցուց Մանուկ աղան:

— Վնաս չունի, վնաս չունի...

— Տիկին, ինչո՞ւ համար ուշադրութիւն չէք ընել կերակուրներու տաքութեանը կամ պաղութեանը, ըստ էրիկն կնոջ:

— Ա՛լ այս գիշեր մեր պակասութիւններուն աչք դոցելու է Արիստղում աղա:

— Վնաս չունի, բան մը չէ:

— Ապուրը մինչեւ որ պաղի՝ այսօրուան գէղքը պատմեմ դոնէ, ըստ Մանուկ աղան:

— Մանուկ աղա, Արիստղում աղային գլուխը մի՛ ցաւցներ այս գիշեր. թերեւ չախորժիր:

— Ժամանակ անցունելու համար պիտի խօսէի որ զրօսնու և չնեղուի:

— Ուրիշ գիշերուան թող. այս գիշեր յագնած յագնած կրնա՞յ քեզի մտիկ ընել:

— Կարծեմ թէ Արիստղում աղան սիրով մտիկ կ'ընէ ազգային գործերը և բնաւ ձանձրութիւն չի գգար:

— Այո՛, սիրով մտիկ կ'ընեմ, պատասխանեց հիւրը, բայց աիկինին ըսածին պէս վաղը գիշերուան թողուէք, վասնզի այսօր չառ յագնած եմ:

— Շատ լաւ, շատ լաւ. ինչպէս որ կուզէք այնպէս ըլլայ. բայց մեր թաղին թաղականին գործը չառ զուարճալի է: Մեկըսն աղան եթէ հոս ըլլար և պատմէր՝ խնդալէն կը ճաթէինք:

— Ապուրը պաղեցաւ, հրամայեցէ՛ք, ըստ աիկինը:

Արիստղում աղան այս հրաւերն առնելուն պէս գգալով ապուրին վրայ յարձակեցաւ:

— Օղի մըն ալ կը խմէ՞ք, Արիստղում աղա:

— Շնորհակալ եմ, չեմ ուզեր:

— Տիկի՛ն, Արիստղում աղային գինի լեցա՛ւր:

— Մանուկ աղա, այս գիշեր այլանդակ խօսքեր կ'ընես, ապուրի վրայ գինի կը խմուի՞:

— Ինչո՞ւ չխմուիր, տեսնե՞ք պիտի հաւնի՞ մեր գինիին:

Տիկինը դուրս ելաւ և խոչած միտ ընթելով սեղանին վրայ դրաւ:

Արիստղում աղան այնպիսի անսովորով մը կ'ուտէր որ մտի կապները անանց ծածկելու կը կլլէր:

— Փառք քեզ Աստուած, այս գիշեր ալ կըչտացանք, ըստ Արիստղում աղան խորը քահանայի մը պէս լեցնելէն ետքը, և երեսը խաչակնքելով ուցած ձայնով «Հայր մեր»ն ըսելով սեղանէն ելաւ և լուացուելու համար Զուր փնտռեց:

— Կերակուրէն վերջը կը լուացուի՞ք, հարցուց աիկինը հիւրին:

— Եթէ Զուր ըլլար...

— Մենք սովորութիւն չունինք, բայց ձեզի քիչ մը Զուր բերեմ և լուացուեցէք:

Արիստղում աղա լուացուեցաւ և ձեռքերը չորցնելու տանն հարցուց աիկինին թէ՞ ո՞ր սենեակին մէջ պիտի պառկէր:

Տիկինը ճրագով երկրորդ յարկը սենեակ մը առաջնորդեց հիւրն և վար իջաւ:

Այս պառկելու սենեակն փոքր էր և անոր ճիշտ չափը առած կ'ըլլանք եթէ ըսենք որ Արիստղում աղային հասակին երկայնութիւնն ունէր: Անկողինը շինուած էր այն միակ պատահանին առջև որ փողոցի վրայ լացուած էր: Աթոռ մը, քառակուսի պզտիկ սեղան մը, փոքրիկ հայելի մը, Զուրի

չիչ մը և գաւաթ մը, վրձին մը այս սենեակին կա-
րասիքը կը կազմէին:

Արիստղոմ ալս սենեակէն ներս մանելուն պէս
ձեռները բացաւ և նորէն խառք առաւ: Ատաւծոյ
որ վերջապէս խալսեցաւ փարձանքներէն և առօրին
մնաց: Բանաւէն արձակուող մը չէր կարող աւելի ու-
րախաւթիւն զգալ: Փառարանաւթիւնն աւարակուն
պէս հանձնեցաւ և ինքզինքն անկողնոյ մէջ նե-
տեց:

— Ասկէց ետքը ընելիքս գիտեմ, բոլոր ան-
կողնոյ մէջ, և ոչ մէկու հետ պիտի տեսնուիմ, վա-
սըն զի ես այս պոլսեցիները չառ չսիրեցի, տասնք
կամ դարձդ ասնելու կը նային կոր կամ երկու
մամ գլուխդ պաւցնելու: Ինչո՞ւս պէտք իմին. ես
եկած եմ հոս կին մ'առնելու և երթալու. որուն ազ-
ջիկն որ սիրեմ կ'ուզեմ. եթէ տան՝ կ'առնեմ, գոր-
ծիս կ'երթամ, և եթէ չառն... եթէ չառն... բայց
ինչո՞ւ չառն... ինձմէ ազէկի՞ն պիտի տան... եթէ
վաղը սա լրագիրն իմ անունն ալ փառաւորապէս
գրէ՝ այն ասեմ չատերն պիտի ազաչեն ինձի որ ի-
րենց ազջիկն առնեմ... մէկէն աւելին ի՞նչ պիտի
բնեմ... անոնց մէջէն պարկեշտ ազջիկ մը կը դա-
տեմ... խօսքիւսը կ'ընեմ... նշան կուտամ... կը
կարգուիմ...

Այս սրտաւնները տալով կը քնանայ Արիստղոմ
աղան:

2.

Արիստղոմ աղան աղուսը քուն մը քաշեց նոյն
գիշերը, վառնդի չառ յագնած էր, և թերեւս հետեւ-
եալ օրն ալ չէր բանար աչերն եթէ սիւղացի վաճա-
ռականներն տառաւորն իրենց աճարիւ ձայներս-
վըն չխաղէին անոր քունը, մահուան այդ կարուն,
որ ոչ միայն յագնած մարդերու հանդատարանն է

այլ չառ մշտնջենական ցաւերու անժամանակեայ
դարձանն է: Երանի՜ անոնց որ կը քնանան և ուշ
կ'արթնան կամ քնու չեն արթնար, վասն զի ա-
նոնք բնաւ չեն զգար կամ գննէ քիչ կը զգան այն
ցաւերն որք հալ ու մաշ կ'ընեն մարդու: Բայց Պոլ-
սոյ մէջ քնանալու ազատութիւն ալ չկայ. գիշերնե-
րը պահապաններն այնքան ուժով դեռին կը գոր-
նեն իրենց վաշտերն և առաւօտուն փողոցի վաճա-
ռականներն այնքան բարձր ձայնով կեղանակեն
իրենց ազարանքներն որ քունն կը չաւարի կը մնայ
թէ ո՞ր կողմ փախչի: Եթէ վերջին դատաւարնին
օրը Պարբիէլ հրեշտակապետը չյաջողի իւր փողովն
մեռեալներն արթնցնել՝ ես պիտի առաջարկեմ որ
այդ պաշտօնը Պոլսոյ փողոցի վաճառականներուն
կամ գիշերային պահապաններուն յանձնուի: Արի-
ստղոմ աղան ալ, որ փողոցի վրայ սենեակի մը
մէջ կը պատկէր, ստիպուեցաւ կանուխ արթննալ:
Այնքը բանալուն պէս անկողինէն ելաւ, սնաուկը
բացաւ և ձերմակեղէնները փոխեց, յետոյ լուաց-
ուեցաւ և հագուեցաւ:

Տան ասիկինն որ իմացած էր հիւրին ելած ըլ-
լալն՝ վեր ելաւ և զարդարուն սենեակ մը հրամցը-
նելով զայն իմաց տուաւ թէ մէկն կը սպասէր վա-
րը և զինքը տեսնել կ'ուզէր:

— Թո՛ղ հրամմէ, բոլոր Արիստղոմ աղան:

— Շատ լաւ, կ'ազաչեմ, բայց ինձի, խառնէն
կաթով կը խմէք թէ տառնց կաթի:

— Կաթ կը խմեմ տառնց խառնէի:

— Կաթ բերեմ ուրիմն:

— Այո՛, կաթ բերէ՛ք:

Տիկինը վար գնաց:

— Տեսնե՞նք մի քանի մարդ, բոլոր ինքնի-
րեն խոշոր մարդը, թերեւս ազջիկ ունի կարգելու
և իմ Պոլիս դալս իմանալով՝ տառաւորն կանուխ

հետս խօսելու եկած է: Բայց ես մինչևս որ չստուգեմ աղջկան ինչ լինութեան տէր ըլլալը՝ խօսք չեմ տար: Նախ ամէն բան հասկնալու եմ, աղջիկը քննելու եմ, վերջէն հօրս հարցունելու եմ, վասն զի իմ սիրելի բաւական չէ, պէտք է որ հայրս ալ սիրէ իմ կիներ, ոչ թէ միայն հայրս, այլ ամէն մարդ հաւնելու է...

— Բայեւ, վսեմախոյլ տէր, ըստ երեսնամեայ եւ վառվռուն երիտասարդ մը սենեակ մանկավ եւ արագաքայլ Արիստղոմ աղային վաղելով անոր ձեռները սղմելու համար:

Արիստղոմ աղա տեղէն ելաւ եւ ձեռները յանձնեց աղջ երիտասարդին որ սեղանին պէս սղմէ եւ թաթուէ դանոնք հազար ու մէկ յարգանքներ մատուցանելով:

— Նստեղէ՛ք, Արիստղոմ աղա, կ'աղաչեմ, չի վալեր որ սաք ելնէք, ըստ երիտասարդն ախրաջը դարձնելով իրեն յանձնուած ձեռներն եւ կտարաւելով ես ես գնաց թիկնաթափ մը վրայ նստաւ:

Արիստղոմ աղան բազմոցին վրայ բազմեցաւ:

— Արդարեւ մեր պարսքն էր երէկ գալ եւ ձեր գալուստը չնորհաւորել, բայց ուշ իմացանք ձեր գալն: ասոր համար յատկապէս ձեր ներսդութիւնը կը խնդրենք, ըստ երիտասարդն ձեռներն իրարու չփելով:

— Այսօր գալով պակասութիւն մը ըրած չէք ըլլար որ ներսդութիւն խնդրէք:

— Ձեր քաղաքավարութիւնն է որ այնպէս խօսել կուտայ ձեզի, բայց մենք մեր պակասութիւնն միշտ կը հանչնանք: Արդարեւ մեծ պակասութիւն մըն է մեր ըրածը, ձեզի պէս երեսելի մարդ մը մայրաքաղաքս գայ եւ պատկերահան մը անմիջապէս բարի եկարք չերթայ, պակասութիւն-

ներու պակասութիւնն է որ եւ ոչ մէկ կերպով մը կրնայ պակասութիւն ըլլալէ դադրել:

— Ամենեւին պակասութիւն մը չէ, եթէ բընտւ չդաշիր, զարծեալ պակասութիւն մը չէր համարուէր ինծի համար:

— Շատ վեհանձն էք:

— Ամենեւին վեհանձն չեմ:

— Թող այնպէս ըլլայ, ասոր համար հիմա վիճարանութեան մասնէս հարկ չեմ տեսներ: միայն ինքզինքս ձեր արամադրութեան անկ կը դընեմ եւ ձեր հրամաններուն կը սպասեմ: եթէ կ'աղէք հոս քաջել տուէք, եթէ կը փափաքիք մեր գրասենեակը պատուել հաճեցէք եւ հոն հանենք, ինծի համար միեւնոյն բանն է, դուք ինչպէս որ կը տխարժիք՝ այնպէս բնեղ պատրաստ եմ:

— Ինչ պիտի քաջել տանք... իմ տկոսներս աղէկ են:

— Գիտեմ որ տկոսներդ աղէկ են, ինչպէս նաեւ դուք ալ աղէկ էք: ես կը փափաքիմ ձեր լուսանկար պատկերը քաջել:

— Ես մինչևս հիմա պատկերս բնու քաջել տուած չունիմ եւ քաջել տալու հարկ մըն ալ չեմ տեսներ, վասնզի ամէն օր հայելի կը նայիմ եւ ինքզինքս կը տեսնեմ:

— Եթէ ձեր պատկերը մէկու մը զրկել ուղէք՝ հայելին կրնա՞ք զրկել, Արիստղոմ աղա:

— Հայելին ինչո՞ւ զրկեմ, ես կ'երթամ:

— Շատ աղէկ կը խօսիք, բայց ես մինչևս որ ձեր պատկերը չտեսնեմ չեմ կրնար հանգիստ ըլլալ: ինծի համար պակասութիւն մըն է ձեր պատկերը չտեսնելը, թող որ ձեզի համար ալ այնպէս է:

— Ինչո՞ւ:

— Լուսած ըսն է որ ձեզի պէս երեւելի մարդ մը Պալիս գայ և պատկեր քաշել չառայ: աշխարհ արարաւ ձեր վրայ պիտի խնդացնէ՞ք:

— Ինչո՞ւ:

— Պատճառը յայտնի է, մեծ մարդերը բնականաբար մեծ բարեկամներ կ'աւանդան, զաւր մեծ մարդ մըն էք և այսօր կամ վաղը պիտի սկսիք մեծ մարդերու աշխարհութիւններն ընդունիլ: Ասանցմէ չառերն իրենց պատկերներէն մէկ մէկ հաս պիտի նուիրեն ձեզի, և զաւր ալ պիտի ստիպուիք ձերինէն մէկ մէկ հաս առն առն առն:

— Եւ եթէ չառ կը խնդա՞ն իմ վրայ:

— Խնդալն ալ խօսք է, բնկերութիւններու մէջ մասի վրայ կ'առնեն ձեզի:

— Զարմանալի բան...

— Լուսած բան է որ ձեզի պէս աղնուական մը պատկերը հանել չառայ: մեծ ամօթ է...

— Մեծ ամօթ...

— Այո՛, չառ մեծ ամօթ է, անվարտի պարտիւրն այնքան ամօթ չէ, որքան իրեն պատկերն չունենալը:

— Ես չէի գիտեր:

— Բաղաքակրթութիւնը և լուսաւորութիւնը պարաք կը գնեն մեր ամէնուս վրայ որ մեր պատկերներն աւանդանք:

— Լրագիրները պիտի գրեն որ Արիստովոս ազան իւր պատկերը քաշել առած է:

— Լրագիրներու վերաբերեալ խնդիր մը չէ առ...

— Բսել է թէ եկեղեցիներու մէջ ծանուցում ալ չպիտի ըլլայ:

— Մանուցումի ի՞նչ հարկ կայ: Արիստովոս ազա, կը ծաղրէ՞ք զիս...

— Ծաղրե՞լ, ասոր չառ գէմ եմ ես... Ի՞նչ իրաւունք ունիմ սուրիշ մը ծաղրելու...

— Մի՛ բարկանաք...

— Ձէ, կը բարկանամ, ես ընտանրութիւն մը ունիմ որ ամէն բան շխտակ կ'աւզեմ:

— Շատ լաւ: Ի՞նչ գիրքով հանել կ'աւզէք ձեր պատկերը:

— Միտք չունիմ պատկերս քաշել առաւ, վառն գի մնողուս բան մը կ'երեւայ ինձի:

— Ի՞նչ կ'ըսէք, ասկից աւելի օգտակար ի՞նչ կայ: եթէ ձեր բարեկամներէն մէկուն աշխարհութիւն մը առն աւզէք՝ և ժամանակ չաւանդաք՝ ձեր մէկ պատկերը կը գրկէք կը լիննայ կ'երթայ: եթէ կարգաւոր էք՝ ձեր ամուսնոյն կը գրկէք որ ձեր բացակայութեանն տակն անոր վրայ նայելով կարօտը կ'առնէ: եթէ ամուսնացած չէք՝ չառ աղջիկներ ձեր պատկերը կը տեսնեն և ձեր ս'վ ըլլալը կը հասկընան, որով բնկերութիւններուն մջ ձեր անունը կը խօսուի: Լուսանկար պատկեր մը այս օրուան օրս հացէն աւելի պէտք է մարդու, կ'աղաչեմ որ համոզուիք և ժամ առաջ երթանք ձեր պատկերը քաշենք:

— Աղջիկներն ի՞նչպէս և ո՞ւր պիտի տեսնեն իմ պատկերս...

— Ձէ՞ որ ձեր բարեկամներուն պիտի տաք, անոնք ալ իրենց տունը պատկերներու յառաւի գիրքի մը մէջ պիտի անցունեն և ամէնուս պիտի ցունցեն:

— Ցուցնելով ի՞նչ պիտի ըլլայ:

— Ի՞նչ կ'աւզէք որ ըլլայ... միշտ կը յիշուիք...

— Եթէ չյիշուիմ ի՞նչ կը կորսնցնեմ, հոգս էր իմ թէ զիս պիտի յիշեն, կ'աւզեն յիշեն, կ'աւ-

զեն չյիշեն, ես անանկ դատարկ բաներու ստակ չեմ տար և քու խօսքերուդ ալ չեմ հաւատար:

— Ասիկա պղտիկ եմսիւր մըն է:

— Եմսիւրն ո՞վ է:

— Տէ՛ր, գիտէ՞ք որ արքիսք մը վերաւորեցիք ծանրադէս:

— Ե՞ս վերաւորեցի:

— Այո՛. դուք...

— Պատկերս քաշել չտալուս համար դրպարտութեան սկսար... Ես մինչեւ հիմա մէկը վերաւորած չեմ:

— Այսօր զիս վերաւորեցիք:

— Գնա՛ տատիկանութեան իմաց տուր, պարտադ խօսքեր մաիկ բնելու ժամանակ չունիմ:

— Ոտականութեան երթալու հարկ չկայ. կը խնդրեմ որ ձեր բերնէն ելած խօսքը հաշտեցնէք ձեր քաղաքավարութեանը հետ:

— Ես կուտի մէջ չեմ մտնել, գնա՛ դուն հաշտեցուր Լիթէ կոխ քնոյներ կան:

Մանուկ աղան Քրիստոս աղային նախաճաշը կը բերէ և ետտանի սեղանի վրայ դնելէն վերջը,

— Հրամայե՛ք ձեր կաթը խմեցէք, կ'ըսէ:

Արիստղոս աղան աթոռ մը կ'տանէ, սեղանին աջեւ կը նստի և կը սկսի կաթը խմելու:

— Ի՞նչ որոշեցիք նայինք, Արիստղոս աղային պատկերը կէ՞ս մէջքէն պիտի քաշէք թէ սաքի վերայ, կը հարցնէ Մանուկ աղան:

— Ոչ կէս մէջքէն ոչ ալ սաքի վրայ, կը պատահանէ Արիստղոս աղան:

— Աթոռի մը վրայ նստած ամբողջ պիտի քաշէք:

— Ոչ:

— Պատկած պիտի հանէք:

— Ոչ:

— Քովնարի՞:

— Ոչ:

— Ի՞նչպէս որոշեցիք ուրեմն:

— Ուշեցինք որ մեր պատկերը բնու քաշել չտանք:

— Աս չըլլար, տաիկա մեծ պղտիկութիւն է, Արիստղոս աղա, հիմա պղտիկներէն բռնէ մինչեւ մեծերը գնա՛, ամէնն ալ տարին քանի մը անգամ պատկերին քաշել կուտան. երկու ամսու աշաներն անգամ իրենցն ունին, միայն իրենց մօրը արդանդին մէջ դանապները չունին իրենց պատկերը, Լիթէ անոր ալ գիւրին մէկ ճամբանդանէն անոնցն ալ պիտի հանեն:

— Ես չկրցի համոզել Արիստղոս աղան, որ կարծեց թէ զինքը խօսքելու համար եկած եմ հոս, ըսու պատկերահանը:

— Ձէ, չէ, մեր պատկերահանն անանկ մարդ չէ, տեղեցուց Մանուկ աղան:

— Ըսի թէ Արիստղոս աղային պէս մեծ և երեւելի մարդ մը իրեն պատկերն անպատճառ ունենալու է:

— Այո, ունենալու է, և քանի մը տեսակ: Օրինակի համար, տատերկու հաս պղտիկ, տատերկու հաս սաքի վրայ, տատերկու հաս աթոռի վրայ, տատերկու հաս քովնարի նստած, տատերկու հաս չիտակ նստած, տատերկու հաս սաքի վրայ դրած, տատերկու հաս ձեռք ձեռքի վրայ, տատերկու հաս գլուխը ձեռքին կաթնած, տատերկու հաս ձեռքը սեղանի մը վրայ դրած, տատերկու հաս պառկած, տատերկու հաս ձեռքը գլուխդան բռնած, տատերկու հաս խնդում երես, տատերկու հաս ախուր գէմքով, տատերկու հաս ալ ոչ խնդում երես և ոչ

տխուր դէմքով: Այս', Արիստղոմ աղա, առ ըսածնե-
լէս հաս մը եթէ պակաս ըլլայ՝ ձեր պատուոյն վնաս
կուգայ:

— Իրա՞ւ կ'ըսէք, հարցաւց Արիստղոմ աղա:

— Սաւա իտեղաւ բնաւ պարտականութիւն
չունիմ. եթէ ասանք չունենա՞նք քաւ վրայդ աղէկ
աչքով չեն նայիր, բայց մեծ մարդերն ասանք ու-
նին:

— Մեծ մարդերն ունի՞ն. աղէկ գիտե՞ս:

— Այո, ունին:

— Պզտիկներն այսչափ չունին, ասանք կամ
երեք հաս և կամ չաս չաս վեց հաս հանել կու-
տան:

— Բնաւ մարէս չէր անշներ որ պատկերին
այսչափ կտրեւորութիւն կը արուի հաս:

— Այո, կտրեւորութիւնը հիմա միայն պատ-
կերներուն կը արուի, և սրքան աղէկ քաշուած ըլ-
լան՝ այնքան աւելի կտրեւորութիւն կ'առնեն:

— Քանի որ ամէն մարդ իւր պատկերն ունի,
իմ մեծ մարդ ըլլալս ինչէ՞ն պիտի հասկցաւ, միայն
մեծ մարդերը քաշել տալու էին որ այն տան:

— Բայց մեծ մարդերունը սրբիչ տնտիկ է. խո-
չոր դիրքով և խալլուն թուղթի վրայ կը հանեն:

— Չի՞ կրնար ըլլալ որ սպասուորներս ալ տա-
ջեւս բարեւ բանած հանենք:

— Շատ աղէկ կ'ըլլայ:

— Իրա՞ւ կ'ըսէք:

— Այո՛:

— Օրինակի համար ես ազատակներ ալ ունիմ,
սրանց մէջ շատ մը կովեր, ոչխարներ, ձիեր, սա-
գեր, բազեր կան, անոնք ալ կարելի չէ՞ պատկե-
րին մէկ կողմը դնել:

— Ասանք կարելի չէ. բայց սպասուորներդ
կրնաս ասնել, այնպէս չէ՞, պարսն Գերենիկ:

— Այո, այնպէս է, պատասխանեց պատկերա-
հանը:

— Չի՞ կրնար ըլլալ որ, հարցաւց Արիստղոմ ա-
ղան, պատկերին աակը գրուի որ այս մարդն ա-
զատակներ, ձիեր, կովեր, էջեր ունի:

— Սա չգրուիր, կրնայ գրուիլ՝ բայց մինչև
այսօր սովորութիւն եղած չէ: Սակայն ի՞նչ հարկ
կայ զանոնք գրելու, արդէն ամէն մարդ չուտով
կ'իմանայ:

— Չիտ վրայ նստած կրնա՞նք հանել:

— Այո՛, պատասխանեց Գերենիկ:

— Չին վազցնելով սակայն:

— Աս դժուար է:

— Շատ լաւ, վաղը կը նայինք:

— Եթէ կ'ուզէք՝ մեքենան հաս բերեմ՝ վաղը:

— Այո՛, այո, հաս բերէ՛ք, կրկնեց Մանուկ ա-
ղան, վասնզի չվալեր որ Արիստղոմ աղան ձեր սեն-
եակը գայ: Մեծ մարդերը միշտ իրենց տաներուն
մէջ քաշել կուտան պատկերներն:

— Գլխուս վրայ, ըսաւ Գերենիկն և ձեռները
չփել սկսելով սաքի վրայ ելաւ և կտալաւ ոկը-
սաւ այնպէս որ խոսք մը ըսել կ'ուզէր և կը քաշ-
ուէր:

Յայտնի է թէ այն մարդն որ բան մը ըսել
կ'ուզէ և կը քաշուի, անպատճառ ստակ պիտի
ուզէ:

— Վաղը մեքենան հաս բեր, ըսաւ Արիստղոմ ա-
ղան:

— Շատ լաւ, պատասխանեց պատկերահանը
միշտ կտալաւելով և ձեռները չփելով:

— Վաղը մեքենան հաս բեր բոնք ա՛, կրկնեց
Արիստղոմ աղան տնտիկով որ պատկերահանը չեր-
թար:

— Այո, հասկցայ, մեքենան վաղը հաս պիտի

բերենք, պատասխանեց նորէն Գերենիկը — բայց սովորութիւն մը ունինք մենք որ... ներքեւէք սովորեալ:

— Ըսէք:

— Բայց կ'աղաչեմ, ծանր չգոյ ձեզի:

— Մանր չգտար—ինձի:

— Սովորութիւն մը ունինք որ եթէ մեքենան մէկու մը տունը տանիլ հարկ ըլլայ՝ կանխիկ դու-մար մը կ'առնենք... ոչ թէ փառասովորէն չունե-նալնու համար՝ այլ սովորութիւն մը յարգելու համար:

— Աս ի՞նչ գէշ սովորութիւն է...

— Վերջապէս սովորութիւն մըն է:

— Շատ լաւ... երկու սօկի կը բաւէ:

— Այո՛, կը բաւէ:

— Արիստոյտ աղան երկու սօկի առաւ պատ-կերահանին որ դուռը բանալն և աներեւութանալն մէկ քրաւ:

է

Կան մարդեր որ ցցունել կ'ուզեն ինչ որ չու-նին. կան ալ որ ցցունել չեն ուզեր ինչ որ ունին: Արիստոյտ աղան վերջիններէն էր, կը փախարէր որ աշխարհ իմանայ ազարակներ ունենալը և իւր փա-փաքն իրականացնելու համար ստակ ալ չէր խնա-յեր: Այսպէս, երբ ըսին իրեն թէ մեծ մարդերն ի-րենց պատկերներն ունին՝ հաւանեցաւ որ ինք ալ իրենն ունենայ, բայց կատկածելով թէ խաբուած ըլլայ և պարտաւ տեղը ստակէ ելլայ՝ Գերենիկին մեկնելէն անմիջապէս ետք հարցաւ Մանուկ աղա-յին.

— Եթէ պատկերս քաշել չտամ՝ զիս մարդու տեղ չե՞ն դնէր:

— Քաւ լիցի, բայց քանի որ ձեր ասեմիճանի մարդերը իրենց պատկերները հանել տուած են, ձեզի ալ կը վայել որ անոնց պէս ընէք: Երբ մէկն ձեր պատկերն ունենալ փափաքի և դուք պատաս-խանէք թէ պատկերս քաշել տուած չեմ...

— Ի՞նչ կ'ըլլայ:

— Բան մը չըլլար... բայց...

— Բայց ի՞նչ... ազարակներս կ'առնեն ձեռ-քես:

— Ամենեւին:

— Այլադնեւ, կովերս կը յախշտակե՞ն:

— Բնու... բայց խաւարեալ մարդու տեղ կը դնեն ձեզի, չեն ըներ այն պատիւն դու կուտան մեծ մարդերու:

— Հասկցայ. ի՞նչպէս հանել տալու եմ ուրեմն պատկերս որ տարակոյս չմնայ. թէ պզտիկ մարդ չեմ, վասնզի բարձր թէ պզտիկներն ալ իրենց պատկեր-ներն կը հանեն:

— Ձեր պզտիկ մարդ չըլլալը հասկցնելու հա-մար մեծ պատկեր հանելու էք, թիկնաթոսի մը վրայ նստած:

— Նոր հագուստներս հագնելու եմ, այնպէս չէ՞:

— Այո՛:

— Փամացոյցս ալ կախելու եմ հարկաւ:

— Տարակոյս չկայ:

— Մանկ ծխախոյ քաշելով և երկու մարդ ալ գէժս բարեւ բռնելով և մէկն ալ ետեւէս ձիս քրա-նելով:

— Այո՛, այո՛:

— Դեռ ուրիշ ի՞նչ պէտք է փառաւոր երեւ-նալու համար:

— Այսչափ բաւական է:

— Կ'ազգէի որ սպասաւորներէս երկուքն ալ չախելով դիմացէս վանաէի և անոնք ալ գլուխնին ծռած դուրս ելնէին. վերջապէս սանկ բաներ չի՞ կրրնար ըլլալ... Կամ թէ մէկը ձեռէի... օրինակի համար, մեր ազարակներուն վերակացուն երեսն ի վեր պտտայի... «մա'րդ, քեզի քանի՞ անգամներ հրամայեցի որ մշակներուս հետ քաղցրութեամբ վարուիս, կովերուս հետ սիրով երթաս, վար ու ցանը ժամանակին ընես, քանի որ ասոնք չըրիր, ես ալ քեզի կը վանեմ»։ Վերակացուն ալ թաշկինակովն աչերը սրբելով՝ ասքերուս իշնայ, աղաչէ և պաղաւթի, բսելով. «զաւակներուս սիրոյն համար ներքէ՛ յանցանացս, այսչափ ասքիներէ յետէ ձեր հացը կ'աւանդ, դուք իմ բարերարս էք, ես զձեզ գրկերուս մէջ աշնչափ գրկած ու պապալացած եմ երբ դեռ պղտրիկ էիք...», վերջապէս որոշար նման բաներ չե՞նք կրնար գնել պատկերին մէջ։

— Ասանց վրայ վաղը կը խորհինք, մենք հիմա սկսէինք մեր երէկուան պատմութեան որ կիսատ մնաց։ Մեկքս աղան զիս տեսնելուն պէս...

— Կամ թէ սանկ կանակի վրայ պառկիմ և սպասաւորներս ալ բակթօլօն քաշեն...

— Զիս տեսնելուն պէս մօտեցաւ ինծի և...։

— Նարկիլէյով աւելի փառաւոր չ'ըլլար...

— Մօտեցաւ ինծի և ձեռքերս բռնելով ըսաւ. «եթէ այսօր չաշխատինք՝ մեր չուզած մարդերը թաղական պիտի բնարուին»։

— Սանկ ասոր կանգուն երկայնութեամբ մարբուն մը...

— Անոնք վաղուան գործ են, Արիստղոմ աղա, թող տուէք որ սա պատմութիւնս լմնանիմ։ Մեկքս աղան թեւէս բռնելուն պէս քաշեց զիս աղագային ընթերցատունն, ուր երիտասարդներ նստած թուղթ կը խաղային։

— Ես ալ կ'ըսեմ որ մարբունը եթէ կարճ ըլլայ՝ աղուսը կ'երեւայ պատկերին մէջ։

Կեանքիս մէջ հարիւր անգամէն աւելի հանգիպած եմ այս տեսարանին, ուր երկու գերասաններ խօսքն իրարու բերնէն յափշտակելով՝ իւրաքանչիւրը կը փախաքի տոաջ իւր խօսքը մտիկ ընել առ։ Այո՛, հարիւր անգամ ներկայ դանուած եմ, երկու անգամ ընկերութիւններու մէջ և իննըսունը ութը անգամ Աղագային երեսփոխանական ժողովոյ մէջ։ Հարիւր մէկերօրդ անգամն էր այս և սատանան կը գրգէր զիս ըսելու այս երկուքէն մէկուն. «թող տուր դիմացինիդ ընցնել իւր խօսքն և վերջը խօսէ՛»։ Բայց որովհետեւ ուրիշ անգամներ այսպէս խօսած ըլլալուն համար մէկուն կամ մէկային սիրտը կտարած եմ, որոշեցի չէզոքութիւն պահել տեսնելու թէ ինչպէս պիտի վերջանայ այս տեսարանն որ Աղագային երեսփոխանական ժողովոյ մէջ գրեթէ միշտ կոխով կը վախճանի։

— Իրաւունք ունիք, պատասխանեց Մանուկ աղան, կարճ մարբունը չատ աղէկ կ'երեւայ պատկերին մէջ... բայց և այնպէս մաքուր և չխտակ ըլլալու է թաղական բնարուող մարդ մը։

— Դուք աղէկը կը ճանչնա՞ք։

— Իմ ճանչնալս մինակ օգուտ չըներ, քուէարկութեամբ կ'ընարուի։

— Քուէարկութեամբ։

— Այո, ըստ Սահմանադրութեան, քուէարկութիւնը կ'ընարէ։

— Ի՞նչ կ'ըսէք. թաղեցին քուէ՞ պիտի տայ հիմա աղէկ մարբուն մը բնարուու համար։

— Թաղականի վրայ է մեր խօսքը։

— Թողականն սեպիկն հանեցիր, մարբունի վերայ է մեր խօսքը:

— Մի՛ բարկանաք, Արիստղոմ աղա, այնպէս բլբլայ:

— Ինչո՞ւ բարկանամ պիտի... վաղը երթանք հոտ մը ասնէնք:

— Կ'ասնէնք:

Այս պահուն սենեակին դուռը բացուեցաւ և կնկան մը գլուխը երեւցաւ:

Այս կինը Շուշան կը կոչուէր և իւր արհեստն ալ սիրոյ միջնորդութիւնն էր, այրերուն կին կը զանէր, կիներուն այր կը մտաակարէր և զանոնք իրարու հետ ամուսնացնելով իւր աշխատութեան վարձքը կը յղուէր: Երբեմն ալ այրը կիներն կը զատէր և դարձեալ իւր աշխատութեան փոխարէնը կ'առնէր: Տարբին եթէ իրեն հարցնես, երեսունը վեց է, իսկ եթէ հարցնես ինծի, որ միշտ սովորութիւն ունիմ կնկան մը խոստովանած տարիքին վրայ տասն տակցնել, քսոստունը վեց է: Ծաղկի հիւանդութիւնը իւր նշանները ձգած է անոր երեսը: Սեւ և երկար գէմք մը, որուն կէսը կը կաղմէր ծնօտը, և որուն մէջտեղը երկնցած էր քիթ մը որ բարձր և ճոխ յանդ մը ունէր, կը կրէր իւր վերայ երկու փոքրիկ և սեւ աչեր որ ամէն վայրկեանին չորս կողմը կը պալտէին: Հազիւ երկու մաս լայնութեամբ ճակատ մը ունէր. ընդունիւրը հիւանդութենէ թափած էին:

Տիկին Շուշան գլուխը դռնէն ներս խօթելէն հաքը դուռը բացաւ և ներս մտաւ, ըսելով:

— Եթէ գաղանի խօսք մը ունիք՝ դուրս ելլեմ:

— Այ, պատասխանեց Մանուկ աղան, թաղականի վրայ կը խօսէինք:

— Գեանին տակը անցնի այն թաղականի խըն-

դիրն, ըսաւ տիկին Շուշան և ծանրութեամբ գլուխըն Արիստղոմ աղային ծոկելով դնաց բաղմոցի մը վրայ նստելու:

— Բարի եկաք, տիկին, ըսաւ Մանուկ աղան:

— Բարի տեսանք: Դուք ալ բարի էք եկեր, Արիստղոմ աղա, քաղաքնիս ի՞նչպէս գտաք նայինք, հաւնեցա՞ք:

— Հաւնեցայ, չատ աղէկ է:

— Այս կողմերը ի՞նչ գործ ունիք, հարցուց Մանուկ աղա, դարձեալ նշանտուք մը կայ, ի՞նչ կայ:

— Հրամմեր էք, սա դիմացի տունը եկայ՝ և անդամ մըն ալ ձեզի հանդիպիմ ըսի: Սա անթառամին աղջիկը դիմացինիդ աղուն կ'ուզեմ չինել. գործը լինցածի պէս էր, բայց տիկին Մարթան իւր աղջիկը տալ ուզելուն համար Անթառամին աղջկանը վրայօք խել մը խօսքեր ըսած է մանչուն, ան ալ քիչ մը պաղած է: Այսօր եկայ որ զինքը տեսնեմ և համոզեմ, բայց դուրս ելած ըլլալուն՝ վաղը պիտի գամ:

— Աղջիկ մըն ալ մեր Արիստղոմ աղային չգընա՞նա:

Արիստղոմ աղան ժպտեցաւ:

— Տիկինն արդէն իմացուց ինծի վարը թէ Արիստղոմ աղան կարգուած չէ և ես ալ չիտակը անոր համար վեր ելայ, պատասխանեց տիկին Շուշանը ձերմակ թաշկինակովն քիթը սրբելով:

— Անանդ միտք մը ունիմ, ըսաւ Արիստղոմ աղան տեղէն ելնելով և սիկար մը հրամցնելով տիկին Շուշանին:

— Եթէ անանկ միտք մը ունիք՝ քեզի ալ կըրնանք ձեր ուզածին պէս աղջիկ մը զանել. քսան տարիէն ի վեր այս գործին մէջն եմ, ամենքն կը

ճանչնամ: Հրամանքնիդ ի՞նչպէս աղջիկ կ'ուզէք, անգամ մըն ալ հասկնալու եմ ես:

Մանուկ աղան տեսնելով որ Արիստոզոմ աղան տիկին Շուշանի հետ խօսքի բռնուեցաւ, դուրս ելաւ ուրիշ անգամի պահելով թաղականի պատմութիւնը զոր չէր կրցած աւարտել:

— Աղուոր աղջիկ մը կ'ուզեմ, պատասխանեց Արիստոզոմ աղա խնդալով:

— Գիտեմ որ աղուոր աղջիկ կ'ուզես. ուզած աղջիկդ հարո՞ւստ ըլլալու է:

— Այո՛:

— Պարկեշտ:

— Հարկաւ:

— Տասնըվեց տասնեւութ տարեկան:

— Ճիշտ:

— Դաշնակ զարնել գիտնայ:

— Գիտնալու է:

— Աղէկ պարէ:

— Հրամմեր էք:

— Շատ լաւ. ասանկ աղջիկ մը կայ ձեռքիս տակը, բայց այս տեսակ աղջիկները դործ չեն տեսներ տունը. աստուծոյնէ մինչեւ իրիկուն ծունկ ծունկի վրայ կը դնեն և կ'երգեն, կը պարեն և կամ բոլոր օրը կը պտըտին. հիմակուքնէ ըսեմ, վերջէն ինծի պատճառ չըռնես. աղէկներն ալ կան, բայց գտնելը չառ դժուար է: Բաւ ըսած աղջիկները մէջ անանկներ ալ կան որ իրենց ուզած մէկը կը սիրեն և չառ անգամ անոր հետ դեղ մը կը փախչին և դուն ալ կը սպասես որ կ'ինդ գայ:

— Ի՞նչ կ'ըսէք: Եթէ այնպէս է չեմ ուզեր:

— Բայց կան ալ որ վրադ կը խենդենան:

— Եթէ այնպէս է՝ կ'ուզեմ:

— Բայց կան ալ որ ամիս մը իրենց սիրածին հետ կ'ապրին և քու անունդ ընաւ չեն տար:

— Եթէ այնպէս է, չեմ ուզեր:

— Բայց կան ալ որ վայրկեան մը քովէդ չեն բաժնուիր:

— Եթէ այնպէս է՝ կ'ուզեմ:

— Ասոնք ըսելուս համար ինծի բան մի՛ ըսեր. վասնզի կան անանկներ ալ որ թող կուտան իրենց կիներ ուրիշի մը հետ սիրահարութիւն ընել և աղջկան հօրմէն քիչ մը դրամ առնելով լաչք դոցել:

— Իրա՞ւ կ'ըսէք, ասանկ էրիկ մարդ կը գտնուի՞ աշխարհիս վրայ:

— Մազէս չառ:

— Եւ այն տեսակ էրիկ մարդերու և կիներու երեսը ո՞վ կը նայի:

— Ամէն մարդ. կինը կ'արդարացնեն ըսելով թէ՛ սատանայէ խաբուած է. էրիկն ալ կը սըրբացնեն ըսելով թէ՛ խեղճը չգիտեր իւր կնոջ բռնած ընթացքը:

— Է հիմայ կը ճաթիմ... չեմ ուզեր չեմ ուզեր, թող մնայ, իմ քաղաքս կը կարգուիմ:

— Բայց և այնպէս անանկներ ալ կան որ քեզի համար իրենց հոգին անգամ կուտան:

— Անանկ մէկն եթէ գտնեմ՝ կը կարգուիմ:

— Ես ալ անանկ մէկը պիտի գտնեմ քեզի. իմ հարցունելս սա է որ ձեր ինչ տեսակ աղջիկ ուզելը հասկնամ:

Ես ալ իրաւունք կ'ուտամ տիկին Շուշանին. վասնզի ամէն օր այնպիսի ամուսնութիւններ կը տեսնենք, որոնք մարդուս զարմանք կ'ուտան: Ստեհ մը հետաքրքրութեան համար կարգուած մարդու մը սիրոյ կրկնատուարը գրեցի, և տարեգլխուն հաշուելիովը հանելով տեսայ որ այդ մար-

դը սնանկացած իր ընտանեկանութեան մէջ: Բարեւելս կտրեցի իրմէ և սակայն մեծ զարմանքով տեսայ որ այդ մարդը մեծ պատիւ կը դանէ ընկերութեանս մէջ և իբրեւ բարոյականի տէր անձ մը թմեն կողմ յարգանք կը դանէ: Հետաքրքրութիւնս աւելցաւ, հաշուեկշիռս նորէն աչքէ անցուցի և դիտեցի որ կիսն զոր ես այդ մարդուն ընկեր նըշանակած էի Մայր հաշուոյն մէջ, զբաւաղուիս կողմ անցած է երկանը տեսարակին մէջ: Եթէ օր մը սիրոյ տոմարակալութիւն մը հրատարակեմ՝ մեծ յուզումներ պիտի պատճառեմ հաշուագէտներու մէջ. վասնզի ես շատ էրիկ մարդիկ գիտեմ որոնք կիսն իրենց սիրոյ հաշուոյն մէջ բնոյճաւոր ծախքի կողմ կ'անցունեն. շատերը կարասիքի հաշուոյն տակ կը գրեն. ոմանք բնոյճաւոր ապրանքի կարգը կ'անցունեն ոմանք վնասելի բուրքերու և ոմանք բնութեան սնունդի հաշուոյն մէջ կը նշանակեն: Խիստ քիչ են այն նախանձելի ամուսնութիւններն որոնց մէջ կիսը երկանը ընկեր կ'արձանագրուի սիրոյ տեսարակին մէջ:

— Կարգուիլը շատ անոյշ բան է, յարեց սիրոյ միջնորդն, քեզի յարմար աղջիկ մը գտա՞ր, ամէն օր արքայութեան մէջ ես...:

— Ես ալ ասոր համար է որ կարգուիլ կ'ուզեմ:

— Կիսը բնաւորութեանդ չյարմարեցաւ, ամէն օր դժոխքի մէջ ես, կրակներու մէջ կ'երիս:

— Ես ալ ասոր համար է որ կարգուելու կը վախնամ:

— Նայեցէ՛ք, ձեզի բան մը ըսեմ աղա, հըրամանքնիդ հարկաւ մեծ տեղէ մը աղջիկ կ'ուզէք առնել, վասնզի դուք ալ մեծ մարդ մըն էք:

— Այո՛, այո, մեծ տեղէ կ'ուզեմ:

— Ես ալ քեզի մեծ տեղէ մը աղջիկ կը գըտ-

նեմ. բայց հրամանքնիդ ֆրանսերէն գիտէ՞ք:

— Մեծ տեղէ աղջիկ առնելու համար անպատճառ ֆրանսերէն գիտնալու է:

— Այո՛, վասնզի մեծ տեղի աղջիկներն ֆրանսերէն կը խօսին, և երբ կիս մը իւր էրկանը չգիտցած ընդունու ռերիչի մը հետ խօսի՝ տակէն նախանձ կ'երնէ:

— Ես ալ կը սորվիմ ֆրանսերէն:

— Բացի ասկից երջանկութիւնը շատ քիչ կը գտնուի այն ամուսնութեան մէջ ուր կիսին էրիկէն աւելի բան գիտէ:

— Այնպէս է, ես ալ այն կարծիքէն եմ:

— Հրամանքնիդ եւրոպական եղանակներէն քան մը կը հասկնա՞ք:

— Ամենեւին բան մը չեմ հասկնար և մանաւանդ թէ կը ձանձրանամ:

— Ի՞նչ պիտի ընես ուրեմն եթէ կիսդ ժամերով դաշնակի թողնես անցնի և այդ նուագարանի վրայ եւրոպական խաղեր զարնէ:

— Թո՛ղ չեմ տար, ես ձանձրոյթ կ'իմանամ:

— Ան հաճոյք կը զգայ:

— Կիս մը ի՞նչ իրաւունք ունի իւր էրկանը գլուխը ցաւցնելու:

— Էրիկ մը ի՞նչ իրաւունք ունի իւր կիսն զուարճութենէ զրկելու:

— Եթէ գործը մինչեւ աս տեղուանքը պիտի գայ, չեմ կարգուիր:

— Ես կրնամ սովորիլ:

— Ինչո՞ւ չէ, մանաւանդ թէ աւելի դիւրին է քեզի դաշնակ զարնել սորվիլ քան թէ կնկանդ դաշնակ զարնելը մոռնալը:

— Եթէ այսպէս է ասոր ալ ձամբան գտանք ըսել է:

— Աստուք ըսելուս պատճառը այն է որ ես հոգիս սեւեռեցի չեմ ուզեր, ամէն բան առաջուց կ'ըսեմ որ վերջէն ինծի պատճառ չըսենք: Իմ ձեռքիս տակ ամէն դասէ աղջիկ կայ: բարձր դասէն, միջին դասէն և ստորին դասէն. այս երեք դասէն ալ ծախու ապրանք ունիմ, հրամանքնիդ ձեր քսակին հետ խորհրդակցեցէք և ինծի ըսէք սա դասէն կ'ուզեմ: Յայտնի է որ բարձր դասը չափ սուղ է, միջինն նուազ սուղ և ստորինն աժան:

— Ես չափ աժան չեմ ուզեր:

— Շատ լաւ, աղջիկը ձերմա՞կ գոյն ունենաց թէ քիչ մը թուխ:

— Ձերմակ կ'ուզեմ:

— Աչքերը սե՞ւ թէ կապոյտ:

— Եկու տես որ սեւն ալ կը սիրեմ կապոյտն ալ...

Կամ մին պիտի ըլլայ կամ միւսը. վասնզի չկրնար ըլլալ անանկ աղջիկ մը որուն մէկ աչքը կապոյտ ըլլայ և միւսը սեւ:

— Կապոյտ ըլլայ թո՞ղ:

— Շատ լաւ: Հասակն և մազերը...

— Երկար, երկար:

— Մէջքը...

— Մէջքը բարակ ըլլայ, բայց տկար չեմ սիրեր, կ'ուզեմ որ քալած ժամանակը միտերը շարժին:

— Կը հասկնամ, այսչափ հերիք է, ճիշտ ուղածիդ պէս աղջիկ մը կայ որ շատ ալ պարկեշտ է և իրեն էրկանը համար հոգի տալ կ'երեւայ:

— Ես ալ անանկ մէկը կ'ուզեմ:

— Թերեւս վաղը քու անուշդ իրեն ըսելուս պէս վրադ սէր կապէ: Պատկերդ տուր որ իրեն անշամ մը ցուցնեմ:

— Պատկերս վաղը հանել պիտի տամ:

— Վա՞ղը... վաղը հանել տալու որ ըլլաք ութը օրէն կ'առնէք և ութը օր սպասենք:

— Ինչո՞ւ սպասենք, վաղը կ'երթանք, մեծ տեղէն է աղջիկը:

— Այո՛:

— Հայրը հարո՞ւստ է:

— Շատ հարուստ է, բայց հարստութիւնը չը ցուցներ:

— Շատ խանութներ ունի՞:

— Բա՞նի չափ:

— Տո՞ւն:

— Բառասունի մօտ:

— Շատ աղէկ, վաղը չէ միւս օր կ'երթանք այդ աղջիկը տեսնելու:

— Գլխուս վրայ. ցերէկին կուգամ և մէկտեղ կ'երթանք: Մնաք բարով, Արիստղոմ աղա, սիրտդ հանգիստ բռնէ, ես քեզ չեմ խաբեր, ուրիշներու կրակէ շապիկ հագցնողներէն չեմ: Կեցիք բարով. վաղը չէ միւս օր:

Տիկին Շուշանը կը մեկնի:

Ը.

Մանուկ աղան որ վարի սենեակն էր և խահուէ կը խմէր, տիկին Շուշանին վար իջնալն տեսնելուն պէս խահուէի գաւաթն թողուց և Արիստղոմ աղային քովը գնաց:

— Այսպէս, ըսաւ, Մելքոն աղան թեւէս քաշեց և մէկտեղ ընթերցատունը մտանք: Այդ ընթերցատունը ժամանակաւ գինեատուն էր, Աստուած ողորմի հոգուն, Կոմիկ աղան կը բռնէր, աղէկ մարդ մըն էր. հիւանդութիւն մը եկաւ վրան, շատ բժիշկներ նայեցան, ճար մը չկրցին գտնել և խեղճ մեռաւ...

Մանուկ աղային կինը՝ լրագիր մը ի ձեռին ներս մտաւ և լրագիրը Արիստղոմ աղային տալով.

— Մեծապատիւ էֆէնտին յատկապէս բարեւ ըրած է ձեզի, ըսաւ և դուրս ելաւ:

Արիստղոմ աղա ածապարանօք բացաւ լրագիրն և կարդաց.

«Վանէն հետեւեալը կը գրեն մեզ» Այս չէ, վարինը կարգանք, ըսաւ և կարդաց:» Մեր բարեկամերէն մին Մուշէն հետեւեալը գրկած է մեզի ի հրատարակութիւն» Աս ալ չէ միւսը նայինք. «Քուրիէ s'Օրիան» ի մէջ հետեւեալ տողերը կը տեսնուին. «միւս երեսը անցնինք: «Թայլի թղթակիցը հետեւեալը հեռագրած է յիշեալ լրագրին» Ասոնց մէջ իմ անունս չկայ... սա կտորը նայինք... «Մայրաքաղաքիս ազնուական դասուն տնդամ մըն ալ աւելցաւ այս օրերս: Երեւելի վաճառական և բազում ազարակներու տէր, ազգասէր, լեզուաբէտ, ազնուասիրտ և վեհանձն Արիստղոմ էֆէնտի որ մեր ազգայնոց ծանօթ է, երէկ Տրապիզոնի շոգենաւով մայրաքաղաքս եկաւ և ուղղակի բերաւ ելաւ Ծաղիկ փողոց թիւ 2 տունը: Արիստղոմ էֆէնտի պէս մէկու մը մայրաքաղաքս գալն անշուշտ մեծ ուրախութիւն պիտի պատճառէ մեր բարեմիտ ազգայնոց» Արիստղոմ աղան Մեղքոն աղային դառնալով՝ տես, ըսաւ, ի՞նչ գրած է ինծի համար, և բարձր ձայնով անգամ մըն ալ կարդաց:

— Մեծապատիւ էֆէնտին բարեւ կ'ընէ եղեր, ըսաւ տիկինը նորէն ներս մտնելով, բաժանորդագրին պիտի տաք եղեր:

— Հիմա, ըսաւ Արիստղոմ աղան և տուաւ բաժանորդագրինը տիկնոջ որ վազելով վար իջաւ:

— Սա մարդը գէշ չի գրեր կոր հէ՞, հարցուց Արիստղոմ աղան:

— Այո՛, գէշ չի գրեր:

— Պատուական լրագիր մըն է:

— Աւելի պատուականը կրնայ ըլլալ:

— Տիկինը դուռը բանալով Արիստղոմ աղային նամակ մը և խոշոր ծրար մը յանձնեց ըսելով. Մեծապատիւ էֆէնտին մասնաւորապէս կը բարեւէ զձեզ:

Արիստղոմ աղան նամակը բացաւ և հետեւեալը կարդաց.

«Մեծապատիւ էֆէնտի

Ձեր Մեծապատուութեան մայրաքաղաքս գալն իմանալով փութացի ձեր գալուստը շնորհաւորելով լրագրէս տասն օրինակ ղրկել: Քաջայայտ եմ որ պիտի հաճիք ձեր բաժանորդութեամբը քաջալերել լրագրիս, որով պիտի խրախուսէք զիս որ խմբագրական տաժանելի ասպարէզին մէջ ազգին ծառայութիւններ ընելու կոչուած եմ:

Մնա՛յ յարգանք

Խմբագիր—Տնօրէն

.....ԼՐԱԳՐՈՅ

(Ստրագրուքիւն)

— Տասը հաւան ի՞նչ ընեմ...:

— Կշտանալով կը կարգանք...:

Տիկինը նորէն ներկայացաւ և ծրարով մը նամակ մըն տուաւ Արիստղոմ աղային որ բանալով սկսաւ կարդալ.

«Մեծապատիւ էֆէնտի,

Ձեր հանրածանօթ ազգասիրութիւնը քաջալերութիւն տուաւ ինձ լրագրէս տասնըհինգ օրինակ ղրկել ձեզ: Քաղցր է ինձ յուսալ որ պիտի բարեհաճիք գանոնք ընդունիլ և պաշտպան կանգնիլ լրագրութեան որ մեր մէջ ընթերցասիրութեան չը

տաքածուելուն պատճառաւ զժրախտաբար գէշ վիճակի մէջ կը գտնուի:

Մնամ յարգանք

Խմբագիր-Տնօրէն

.....ԼՐԱԳՐԱՅ

(Ստորագրութիւն)

Արխսողոմ աղան նամակը ծալլելու վրայ էր տիկինը ներս մտաւ:

— Մեծապատիւ էֆէնտին սիրոյ բարեւներ կը նէ եղեր ձեզի, ըսաւ և նամակով մը գիրքեր ներկայացուց Արխսողոմ աղային որ նամակը բացաւ և սկսաւ կարդալ:

«Մեծապատիւ էֆէնտի

Իմ մտքիս ծնունդն եղող քերթուածները հրատարակած ըլլալով արժան դատեցի անոնցմէ քանոսուն օրինակ ձեզ ղրկել: Կը յուսամ որ չնորհ կ'ընէք զանոնք ընդունելու և կերպով մը քաջալերութիւն տալու ինձ որպէսզի միւս քերթուածներս ալ Քիչ օրէն հրատարակութեան տամ:

Խնդրելով որ ընդունիք իմ խորին մեծարանացս հաւաստիքը, մնամ ձերդ մեծապատուութեան խոնարհ ծառայ

(Ստորագրութիւն)

Արխսողոմ աղան նամակը գոցեց և քովը դրաւ:

Տիկինը դարձեալ ներս մտաւ:

— Մեծապատիւ էֆէնտին բարեւ ըրած է դարձեալ, հարցուց Արխսողոմ աղան:

— Ոչ, բեռնակիրներէն մէկը եկած է և կըրողէքը կ'ուզէ:

Արխսողոմ աղան քսան դահեկան հանեց տուաւ:

Տիկինը դուրս ելաւ, դուռը գոցեց:

Ընթերցատան մէկ անկիւնը քանի մը հագի-

նստած ընտրելի թաղականներու ցուցակը կը պատրաստէին ըսաւ Մանուկ աղա իւր պատմութեանը թիւն ձեռք տանելով: Անոնք մեր կողմէն չէին և կ'աշխատէին որ իրենց ուզած կաշառակեր մարդերը թաղական ընտրեն:

— Տղուն մէկը եկաւ սա գիրքերը ձեզց դնաց, ըսաւ տիկինը նորէն մտնելով, մեծապատիւ էֆէնտին շատ բարեւ կ'ընէ եղեր և այսօր կամ վաղը պիտի դայ եղեր զձեզ տեսնելու:

Տիկինը գրքերը սեղանի մը վրայ դրաւ:

— Ի՞նչ ընեմ այսչափ գիրքերը, գրավածա՞ռ պիտի ըլլամ ես: Չեմ գիտեր, ալ ասկից վերջը եթէ բերող ըլլայ մի ընդունիր, Արխսողոմ աղան հոս չէ ըսէ՛ և ձամբէ՛:

— Աս ալ չըլլար, դուն խմբագիրները չես ձանչնար, անոնց մէջ կը գտնուին այնպիսիներ որ երբ իմանան թէ իրենց ընկերներէն մէկուն լրագիրն առած էս և իրենցը չես առեր՝ վրադ կը յարձակին ու չլսուած խօսքեր կ'ընեն:

— Եթէ այնպէս է ընդունէ՛ որչափ լրագիր որ բերեն, ի՞նչ ընենք, բռնուեցանք անդամ մը, եթէ գիրք բերեն մի՛ ընդունիր:

Տիկինը գլուխը ծռելով դուրս ելաւ:

— Թէպէտ և այդ մարդիկն իրենց ուզածները թաղական ընելու կ'աշխատեն բայց իրենց մէջ ալ անմիաբանութիւն կար, ակնավաճառն իւր առաջին յաճախորդը կ'ուզէր թաղական ընտրել, հացագործն կ'ուզէր թաղական ընտրել այն մարդն որուն տունը օրը տասը հաց կուտար. դերձակն թաղական տեսնել կը փափաքէր այն երիտասարդը որուն վրայ շարաթը երկու անգամ հագուստ կը ձեւեր և կը կարէր. համետագործը քուէ տալ կ'ուզէր այն հարուստին, որուն մէկ երկու համէտ կը շինէր:

տարին. Խմբագիրն իւր բոլոր բաժանորդները թաղական խորհրդոյ մէջ տեսնել կ'ուզէր. փաստաբանը իրեն շատ դատ յանձնողին քուէ կուտար. բըժիշկն իւր ամէնէն ծանր հիւանդին և գինեպանն ալ ամէնէն շատ օղի և գինի խմողին կ'ուզէր յանձնել թաղին գործերը: Ահա այսպէս իրենց մէջ...

Մանուկ աղան դարձեալ չկրցաւ շարունակել իւր պատմութիւնը, վասնզի ուրիշ հիւր մը ներս մտնելով ընդհատեց անոր խօսքը:

Այս հիւրը մաքուր հագուած երիտասարդ մըն էր, իւր կլոր և ձերմակ դէմքը շրջանակուած էր գեղինով խոռոն սև մօրուքէ մը որ շատ չէր վայելեր: Պատկերներ կան որ առանց շրջանակի աւելի գեղեցիկ կ'երեւան. թէպէտ և կան ալ որ գեղեցիկ երեւնալու համար շրջանակի կը կարօտին: — Եթէ բնութիւնը չարգիւէր կիներու շրջանակի մէջ անցունել իրենց դէմքերն՝ այսօր որչափ կիներ մօրուք պիտի ունենային—: Այս երիտասարդը ներս մտնելուն պէս հանեց իւր սև և երկար գըլ՝ խարկն և բարեւեց սենեակին մէջ դանուող երկու բարեկամները:

Մանուկ աղան անմիջապէս դուրս ելաւ բարեկութեամբ մրմուռով:

— Այս տարիքն եկած եմ և ստանկ բան դըլուխս եկած չէր. թո՛ղ չեն տար որ երկու խօսքը չեմ, հազիւ թէ բերանս կը բանամ, մէկը կու գայ, կըսկսի խօսիլ և իմ խօսքս բերնիս մէջ կը մնայ:

— Արիսողոմն աղան հրամանքնի՞դ էք, հարցուց հիւրն. բաղմոցին վրայ նստելէն ետքը:

— Այո՛, ես եմ:

— Շնորհակալ եմ որ Արիսողոմ աղան դուք էք. ձեր գալուստը լրագրի մէջ կարդացի և շատ ուրախացայ, որ ազգերնուս մէջ ձեզի պէս ազնիւ սիրտ

կրող ազգասէրներ պակաս չեն, վասնզի այն ազգը որ ազգասէր չունի իւր մէջ՝ ազգ չէ:

— Այո:

— Փոխադարձաբար այն ազգասէրն ալ որ ազգ չունի՝ ազգասէր չէ:

— Շիտակ է:

— Այս երկուքն իրարու հետ այնպիսի սերտ կապակցութիւն մը ունին որ իրարմէ բաժնելուդ պէս երկուքն ալ կը կսրսուին:

— Այնպէս է:

— Ազգ մը որ իւր աշխատանքները չքաջալերեր, աւելցուց հիւրն միշտ ծանր և լրջագոյն եղանակաւ մը, ազգերու կարգ անցնելու բնաւ իրաւունք չունի,

— Շատ աղէկ կը խօսիք:

— Եւ երբ աշխատանք մը վարձքը չ'ընդունիր իւր ազգէն, բնականաբար կը վհատի և երբեմն կը խորհի երթալ ինքզինք ծովը նետել:

— Աստղայութիւն է:

— Ներեցէ՛ք, Արիսողոմ աղա, եթէ մեր այս առաջին տեսութեանը քիչ մը համարձակ կը խօսիմ ձեզի հետ:

— Հոգ չէ՛:

— Ծոռադ վեց տարի Եւրոպա մեացած եմ և բժշկութիւն սորված եմ:

— Աղէկ արուեստ:

— Գիշերները քունս ծախելով՝ կարդացած ու գրած եմ սրկէս զի քաղաքս դառնամ և ազգիս ծառայութիւն ընեմ:

— Մարդ ալ իւր ազգին ծառայութիւն ընելու է:

— Երկու տարի է որ հոս կը դանդաղեմ և մինչեւ այսօր հազիւ չորս հիւանդ նայած եմ, հասկը-

ցիր թէ ի՛նչպէս կը քաջալերուին հոս բժիշկները:

— Յաւալի բա՛ն... այս տեղացիները հիւանդ
ըլլալու սովորութիւն չունի՞ն:

— Ունին, բայց հոս հիւանդները ազգային
զգացում չունին, Հայաստանի վրայ գաղափար չու-
նին:

— Ի՞նչ կ'ըսէք:

— Այո՛, երբ հայ մը հիւանդ ըլլայ՝ օտար ազ-
գէ բժիշկ մը կը բերէ իւր տունը առանց գիտնալու
թէ հայու ցաւն հայը կարող է միայն բժշկել, ա-
ռանց համոզուելու թէ օտարը չէ կարող հայու
ցաւուն դարման ըլլալ: Այսօրուան օրս երկու հա-
զարէն աւելի հայ բժիշկ կայ, ասոնց մէջէն հինգ
վեց հատը, մանաւանդ երկու երեք հատը պատուա-
կան կեանք կ'անցունէ և անդին մնացածը ամէն օր
բերանը ըաց կը սպասէ որ հիւանդ մը ներկայանայ
իրեն և ստակ առնէ:

— Գէշ յիճակ:

— Ի՞նչ ընեն ազգային բժիշկներն երբ ազգա-
յին հիւանդներն օտարներու կը դիմեն... ո՛հ, օ-
տարասիրութիւն, գոչեց բժիշկն աչերն երկինք
վերցնելով, հ՛րբ պիտի երթաս մեր քովէն:

— Օտարասիրութիւնը աղէկ բան չէ:

— Մանաւանդ թէ բժիշկները քաջալերելու
չափ հիւանդութիւն ալ չկայ մեր ազգին մէջ. և
այն ազգին մէջ որ հիւանդութիւնը տարածուած
չէ՝ պարապ բան է Եւրոպայի բժիշկներուն չափ
ճարտար բժիշկներ յուսալ, ինչպէս նաեւ այն ազգն
որուն մէջ ընթերցասիրութիւնն տարածուած չէ
իրաւունք չունի տաղանդաւոր և հանձարեղ հե-
ղինակներ ունենալու. տաղանդն և հանձարն առանց
քաջալերութեան կը մեռնին:

— Շատ իրաւունք ունիք:

— Ձէք կարող երեւակայել, Արիստոտմ աղա,
թէ որչափ յուսահատած եմ. հազար անգամ զղջա-
ցած եմ. երկու հազար անգամ անէծք կարգացած
եմ բժիշկ ըլլալուս համար, ուր էր թէ բժիշկ ըլլա-
լուս տեղ հիւանդ ըլլայի և... մեռնէի, մեր ազգին
մէջ հիւանդութիւնը բժշկութենէն աղէկէ, վասնզի
ազիտութիւնն գիտութենէն աւելի կը քաջալեր-
ուի... Թեթեւութիւնը ծանրութենէն աւելի յարգ
կը գանէ, մոլիներն առաքինիներէն աւելի պատիւ
կը վայելին. ճշմարիտ Աստուած, ուխտ ըրած եմ որ
եթէ օր մը երեւելի ազգայիններէն հիւանդ մը նա-
յիմ՝ անոր անունը լրագիրներու մէջ բարձրացու-
նեմ:

Այս խօսքին վրայ Արիստոտմ աղա արթնցաւ,
այսինքն փառասիրութիւնն արթնցաւ: Ի՞նչ անուշ
բան է թերութիւններ հաւաքել միամիտ մարդերու
վրայէն: Խորամանկներն երբեմն վարպետութեամբ
այնքան կը կեղծեն իրենց թերութիւններն որ ա-
նոնց հաւաքիչները կը շուարեցնեն. վասնզի անոնք
երբեմն միամիտ և երբեմն խորամանկ կը ձեւանան,
ժամ մը սղէտ, ժամ մը գիտուն, մերթ՝ անաչառ,
մերթ՝ աչառու, մերթ կեղծաւոր, մերթ անկեղծ, և
երբ ազգային նշանաւոր, հանձարեղ և հերանոյշ
Ծերենցը ասոնցմէ մին նկարագրելով անբնական
անձ մը կը ներկայացնէ՝ ամէն կողմէ կը բանսար-
կուի թէ Ծերենցը տակաւին Մանուկենց է անձեր
ստեղծելու արհեստին մէջ, թէ միեւնոյն անձին վը-
րայ Ադամն և Նեոն, սատանան և հրեշտակն, Զո-
յիլն և Հոմերոսն, արականն և իգականն միանգա-
մայն կը ներկայացնէ: Ի՞նչ յանցանք ունի ձերմա-
կաբեւ Ծերենցն երբ իւր ներկայացնելիք անձերն
խորամանկ են: — Ներեցէք, Արիստոտմ աղա և տէր
բժիշկ, եթէ ձեր խօսակցութիւնն ընդմիջեցի. ի բնէ

քիչ մը անհամբեր եմ. երբ խօսքին կարգը դա՛յնեմ կարող ինքզինքս բռնել, որչափ ալ այս բնաւորութեանս պատիժը կրած ըլլամ և կրեմ —: Այս՛, Ծերենցն կը ներկայացնէ անձերն ոչ թէ ինչպէս որ են, այլ ինչպէս որ կ'երեւին. Ծերենցն այս մասին որչափ ալ երկնցնէ իր մօզերն՝ իրաւունք ունի, վասնզի ունի՛նք հեղինակներ որոնք Ծերենցէն աւելի երկար մօզ ունին և կը ներկայացնեն իրենց անձերը ոչ թէ ինչպէս որ են, այլ ինչպէս որ կ'ուզեն իրենք որ ըլլան անոնք: Ասոր համար է որ կին-հեղինակներն երբ Հայկ կամ Վարդան կամ Արտաշէս ներկայացնել ուզեն՝ Վիքթօր Հիւկօյի խօսքերը կամ Մոլթքէի կարծիքները կը փնտնեն անոնց բերնին մէջ: Ասոնք կը կարծեն թէ երբ Ադամը իւր ժամանակին յատուկ պարզութեանը մէջ ներկայացնեն՝ կը կորսնցնեն իրենց տաղանդը, եթէ ունին, կամ կը վնասեն իրենց հանճարին զոր ունենալ կը կարծեն, կամ, վերջապէս կը զրկուին այն համբաւէն զոր վաստակի կ'երազեն: Ո՞վ ըսած է այս ողբերգականքուն թէ աւելի դժուար է մէկուն պատկերն ճշտութեամբ նկարելն քան թէ երեւակայութեամբ անբնական պատկեր մը գծելն, ո՞վ պոռպոյտ է ասոնց ականջն ի վար թէ նկարիչ մը պատկերներ ստեղծելու սկսելէ առաջ՝ պատկերներ ընդօրինակելու է: — Ոչ ոք: Եւ ո՞վ կը յանդգնի այս փափուկ ժամանակին մէջ ուրիշի մը գործն անաչառօրօք քննադատելու: Մեր քննադատները, քիչ բացառութեամբ, ակնոց ակնոցի վրայ կը դնեն գործի մը մէջ գեղեցիկ կտորներ փնտռելու համար, և ոչ թէ տեսնելու համար, վասնզի տեսնուած բանը չփնտռուիր: Ասոնք բնաւ տարբերութիւն չունին գրաքննիչներէն որոնք սեւէ հրատարակութեան մը մէջ միայն

ազեղ կտորներ կը փնտռեն: Չեմ տեսած քննադատ մը որ ազեղ հրատարակութեան մը կոկորդէն բռնէ, սղմէ և սպաննէ զայն. սպաննելու չէ, գործ մը գեղեցկացնելու աշխատելու է կ'ըսեն, անոր գեղեցիկ կողմերը ցոյց տալով միշտ և ազեղ կէտերը հոռուանց ցցունելով խիստ քիչ անգամ: Ո՛չ, պարոն քննադատներ, ո՛չ, իրաւունք չունիք, սպաննեցէ՛ք ազեղ գործերն և վստահ եղէք որ պիտի գեղեցկանան անոնք: Մարդեր կան որ կը գեղեցկանան երբ մեռնին: Ես որ այսչափ խստութեամբ կը խօսիմ ուրիշներու երկերու վրայօք՝ զը կարծէք թէ քաղցրութեամբ կը վարուիմ մուրացկաններու անձերուն հետ՝ որոնց բերնէն ելած խօսքերն միայն բառ առ բառ կը գրեմ հոս, առանց իմ կողմէս կէտ մը աւելցնելու յանդգնութիւնը ունենալու: Բնաւ երբէք, մանաւանդ թէ կ'զգամ որ իմ անձերս ալ ունին շատ թերութիւններ զորս օր մը պիտի հաւուածեմ: Նոյն իսկ մեծ թերութիւն մըն է որ պատմիչ մը իւր պատմութեան թելը կտրէ և իւր ընթերցողներն երկու ժամ խնդիրէն դուրս խօսքերով զբաղեցնէ: Բայց ի՞նչ ընեմ, այս թերութիւնս իմ առաւելութիւնս է. վասնզի այս թերութեանս շընորհիւ է որ կրցած եմ քանի մը ընթերցողներու տէր ըլլալ, թերութիւն մը որ թերութիւններ ուղղելու պաշտօնն ունի: Այսչափ բացատրութիւն ալ թերութեանս համար: Դառնանք ուրեմն մեր պատմութեան:

Արիստոյի աղան ինչպէս ըսինք, ականջները տնկեց երբ իմացաւ որ բժիշկն եթէ հիւանդ մը գտնէ անոր անունն լրագիրներու մէջ պիտի հըրատարակէ, ուստի անմիջապէս ակարութիւն ունենալ ուղեց:

— Այլե՛կ եղաւ որ, ըսաւ բժիշկին, այսօր հոս

եկաք, վստանդի քանի մը օրէ ի վեր վրաս գէշութիւն մը կայ:

— Ի՞նչ կը զգաք, հարցուց բժիշկը:

— Գէշութիւն մը կը զգամ:

— Ո՞ր կողմդ:

— Ո՞ր կողմս:

— Այո՛:

— Ամէն կողմս:

— Ախորժակդ ի՞նչպէս է:

— Աղէկ է:

— Կերածդ չուտ կը մարսե՞ս:

— Կը մարսեմ:

— Գիշերները հանգիստ կը քնանա՞ս:

— Շատ հանգիստ, բայց վրաս գէշութիւն մը

կը զգամ:

— Գլուխդ երբեմն կը ցաւի՞:

— Այո՛:

— Վրադ սանկ թուլութեան պէս բան մը...:

— Ճիշտ:

— Նըբեմն դողալ մը սանկ...:

— Այո՛ այո՛, դողալ մը սանկ... (մեկուսի)

Կեանքիս մէջ դողացած չունիմ:

— Դողալէն վերջը տաքութիւն մը...:

— Տաքութիւն մը:

— Տաքութենէն վերջը քրտինք մը...:

— Քրտինք մը:

— Առտունները լեզուիդ վրայ լեղիութիւն մը:

— Այո՛, լեզուիս վրայ լեղիութիւն մը:

— Հասկցայ. բան մը չէ, կ'անցնի, ինքզինքդ մտեցուցած ես:

— Ինծի ալ այնպէս կուգայ որ ինքզինքս մը տեցուցած եմ:

— Շատ բժիշկներ կան որ այս հիւանդութիւն

նը չեն հասկնար, սխալ դեղեր կուտան ուրիշ հիւանդութիւն կը հրաւիրեն:

— Ուրախ եմ որ դուք աղէկ հասկցաք, դեղ մը տուէք որ չուտ մը անցնի:

Բժիշկը ծոցէն հանեց քերթակալը կամ սետրոնը — երկուքէն որն որ ուզէք՝ կրնաք գործածել. ազատ էք նաև ոչ մին գործածելու և ոչ միւսն — թուղթ մը քաշեց անոր մէջէն և մատիտով քանի մը բառ գծելէն ետքը թուղթին վրայ՝ Արիսողոմ աղային տուաւ զայն ըսելով.

— Ասիկա կարմիր ջուր մըն է, ժամը մէկ անգամ կը խմէք անկից խահուէի գաւաթով. թէպէտ և քիչ մը լեղի է բայց աղքատ է:

— Շատ աղէկ:

— Մոռցայ հարցնելու թէ բնութիւնդ ի՞նչպէս է:

— Բնութիւնս... շիտակը խարդախ մարդերէն չեմ ախորժիր, ամէնուն հետ աղէկ կը վարուիմ...:

— Ամէն առտու դուրս կելլա՞ք, հարցուց բժիշկն խօսքին ձեւը փոխելու ստիպուելով:

— Հոս գալէս ի վեր երկու առտու դուրս չկըրցի ելնել:

— Իրա՞ն կ'ըսէք:

— Սուտ խօսելու ի՞նչ պարտք ունիմ:

— Ուրեմն դեղ մըն ալ գրեմ:

Բժիշկը դեղագիր մըն ալ գրեց և Արիսողոմ աղային տուաւ:

— Նախ այս դեղը պիտի առնես, ըսաւ բժիշկը, որպէսզի վաղը առտու դուրս ելլես և վերջը միւս ջուրը պիտի խմես:

— Եթէ այս դեղէն խմեմ՝ վաղը առտու անպատճառ դուրս կրնամ ելլել:

— Այո՛, անպատճառ:

— Աս ի՞նչ աղուսը դեղ է... հապա թէ որ դարձեալ հիւրեր դան և զիս խօսքի բռնեն:

— Հիւրերդ ի՞նչ վնաս ունին:

— Ի՞նչպէս վնաս չունին, երկու ատու է որ դուքս ելնել կ'ուզեմ և թող չեն տար, կու գան երկու ժամ դլուխ կը ցաւցունեն: Բայց վաղը ատու անպատճառ պիտի ելլեմ, վասնզի պատկերս քաշել պիտի տամ:

Բժիշկը դարձեալ հարցման ձեւը փոխեց հարցընելով.

— Փորդ ի՞նչպէս է:

— Ամէնուն փորին պէս փոր է:

— Պի՞նդ է:

— Ո՞վ գիտէ... իրաւ որ օր մը օրանց հետաքրքրութիւն ունեցած չեմ հասկնալու համար թէ պի՞նդ է թէ ոչ, ո՞վ պիտի նայի անանկ բաներու:

— Արիսողոմ աղա, ամէն օր մեծ գործ կ'ընե՞ս, հարցուց վերջապէս բժիշկը ձորը հաւանելով:

— Այո, այո, ամէն օր մեծ գործ կը տեսնեմ:

Ո՞վ մեծագործութիւն...:

Ո՞վ մեծախօսութիւն...:

— Շատ լաւ, պատասխանեց բժիշկն, ես վաղը ատու նորէն կու գամ ձեզ տեսնելու:

— Կ'ըլլայ:

— Մնաք բարով, հոգ մի ընէք, ձեր տկարութիւնը քանի մը դեղով կ'անցնի:

— Շնորհակալ եմ:

Բժիշկն գլխարկն տոնելով մեկնելու վրայ էր երբ Արիսողոմ աղան ըսաւ անոր.

— Գրելիքդ չմոռնաս:

Բժիշկը խորհիլ սկսաւ թէ ինչ էր գրելիքը և շուտ մը յիշելով պատասխանեց.

— Այո՛, այո՛, միտքս է, լրագրի մը մէջ պիտի գրեմ ձեր անունը: Մնաք բարով:

— Երթաք բարով:

Բժիշկը մեկնելուն պէս Արիսողոմ աղան ըսաւ ինքնիրեն.

— Վախցայ որ բժիշկը կ'ըսէ թէ «դուն հիւանդութիւն մը չունիս» և չինձու հիւանդ ըլլալս յայտնի կ'ըլլայ. բայց պարտաւ անոր վախցած եմ, վասնզի անիկա ոչ թէ միայն չհասկցաւ հիւանդ չըլլալս, այլ ըսաւ նաեւ թէ քանի մը դեղով կ'անցնի հիւանդութիւնդ: Ինչ, պարտն բժշկներ, դուք բան մըն ալ չէք հասկնար, և մամս իրաւունք ունէր բնաւ բժիշկ չկանչելու: Ես բան մը չունիմ տէր բժիշկ, շարունակեց, անունս լրագրի մէջ գրել տալու համար հիւանդ եղայ...:

Այս վերջին խոստովանութիւնը քիչ մը խեղդութիւն երեւցաւ Արիսողոմ աղային որ խղճմտանքը հանդարտեցնելու համար ըսաւ ինքնիրեն.

— Լսողն ալ պիտի կարծէ թէ հիւանդ չեմ և չինձու հիւանդ եղած եմ. քանի մը օրէ ի վեր է որ անհանգստութիւն մը ունիմ, ոչ կրնամ ուտել և ոչ քնանալ, հազ մըն ալ ունիմ որ գիշերները չքնացըներ զիս:

Ո՞վ փառասիրութիւն, իրա՞ւ է որ դուն երբեմն խելացիները խենդ և խենդերը խելացի կ'ընես...:

Թ.

Արիսողոմ աղան ըերանը քիչ մը բան դնելու համար վար իջաւ. բայց երբ տեսաւ որ քանի մը հոգիներ նոր եկած էին զինքը տեսնելու՝ անոնց ձեռքէն խալելու համար առնէն դուքս ելաւ. եթէ այդպէս չըներ և ամէն ալցելութիւններն ընդունելու ըլլար՝ ժամանակ պիտի չունենար ոչ ուտելու ոչ քնանալու և ոչ ալ արթննալու:

Աբիսողոմ աղան դեռ Պոլիս չեկած, իմացած էր թէ Բերա գաղիական ճաշարան մը կար և երեւելի մարդերը հոն կ'երթային ճաշելու. ուստի տունէն դուրս ելնելուն պէս միտքը դրաւ յիշեալ ճաշարանը երթալու:

Հազիւ թէ քանի մը քայլ առաւ՝ յիսուն տարեկան նիհար և պատռած հագուստներով մէկը դէմըն ելաւ.

— Կարծեմ Աբիսողոմ աղան հրամանքնիդ էք:

— Այո՛, ես եմ:

— Քանի մը վայրկեան ձեզի հետ տեսնուիլ կը փափաքէի:

— Էյ:

— Նոր եղանակով դասագիրք հանած եմ, անոնցմէ հարիւրի չափ ձեզի տալ կ'ուզէի. ներեցէ՛ք համարձակութեանս. ի՞նչ ընենք, այս համարձակութիւնը մեզի տուողն ազգն է որ չքաջալերեր իւր դասաւանդներն և թող կուտայ որ անոնք խեղճ վիճակի մէջ ապրին. ա՛հ, եթէ այսօր դասագիրքերը չկարենամ քչել՝ տպարանապետը բանաւ պիտի դնէ զիս. դեռ տպագրութեան և թուղթի ծախքը վճարած չեմ իրեն և ամէն օր կ'սպառնայ ինծի:

— Դասագիրքն ի՞նչ պիտի ընեմ ես:

— Ձեր բարեկամներուն կուտաք. կ'աղաչեմ, խնդիրքս մի՛ մերժէք, վեցական դահեկանէն վեց հարիւր դահեկան կ'ընէ և այդ գումարն ալ ձեզի համար մեծ բան մը չէ:

— Գաղիական ճաշարանը ո՞ր կողմէն կ'երթըցուի:

— Ասկից կ'երթցուի, սիրով կ'առաջնորդեմ ձեզի հոն:

— Շնորհակալ կ'ըլլամ:

— Կը քալենք և կը խօսինք. Դասաւանդներն

ազգին ծառաները համարուած են և ամէնուն երեսէն ինկած, մինչդեռ անոնք ազգին տէրերն են: Ազգ մը անոնցմով առաջ կ'երթայ, բայց ի՞նչ օգուտ, մեր մէջ քաջալերութիւն չկայ: Դասաւանդ մը այսօր դպրոցի մը պաշտօնի կը կոչուի և քանի մը օրէն կը ճամբուի, վասնզի հոգաբարձուներէն մէկուն գետնէն բարեւ չէ տուեր: Եթէ քանի մը ամիս պաշտօն վարէ և ամսական ուզէ՝ կը վռնուր՝ ի ամսական ուզած ըլլալուն համար, և միշտ սա խօսքերը կը լսէ. «Ազգին ստակովը կ'ապրիք, ազգին վրայ ընդ եղած էք, գացէ՛ք, կորսուեցէ՛ք»: Ահ, Աբիսողոմ աղա, չէք գիտեր թէ ինչ կը քաշեն Պոլսոյ դասաւանդները. խեղճութեան գէնիթը բարձրացած են. չեմ կարծեր որ անոնք իմանալէն ետքը դասագիրքէն հարիւր օրինակ չառնէք:

— Այդ ճաշարանը ասկից շատ հեռո՞ւ է:

— Ձէ, մօտեցանք: Միայն դասաւանդները չեն որ այդ վիճակին մէջ են. խմբագիրները, հեղինակները, տպարանապետները, գրաւճառներն, վերջապէս անոնք որ գիրքով կ'զբաղին՝ թշուառութեամբ կը զբաղին: Յառաջդիմութիւն կը պոռանք և ետ ետ կ'երթանք և լոյս կը պոռանք և դէպի խաւար կ'երթանք, աջ կը գոչենք և դէպի ձախ կ'երթանք. տպագայ կ'ըսենք և դէպի անցեալ կը վազենք. ո՛հ, մեծ մեծ խօսքեր, իսկ մեծ գործ...:

Ո՛հ մեծագործութիւն...:

Ո՛հ մեծախօսութիւն...:

— Կերակուրները ի՞նչպէս են այն ճաշարանին:

— Աղէկ են: Հարիւր դասագիրքը տունը զրկե՞մ թէ...:

— Պատասխանը քանի մը օրէն կու տամ...:

Երկու բանակիցներն խօսելով հասան ճաշարանին առջեւ:

— Հրամմեցէ՛ք, մտէ՛ք, Արիստղոմ աղա:

Արիստղոմ աղա կը մանէ ճաշարան և չորս կողմը հայելիներէ ուրիշ բան չտեսնելով:

— Սխալ եկանք, կ'ըսէ, հոս հայելի կը ծախեն:

— Ձէ, չէ:

Երկու բարեկամներն կը նստին սեղանի մը առջեւ:

Մանչուկը կը բերէ կերակուրներու ցուցակը:

Արիստղոմ աղա թուղթը կ'առնէ, վրան կը նայի, կը դարձունէ, ետեւի կողմն ալ կը նայի և սեղանին վրայ կը դնէ:

— Ի՞նչ պիտի ուտէք, կը հարցունէ դատաւուն:

— Միտով կերակուր կ'ուտեմ ես:

— Դատաւուն մանչուկը կը կանչէ և կերակուր կ'ապսպրէ թէ Արիստղոմ աղային համար և թէ իրեն համար:

— Ահա այսպէս, Արիստղոմ աղա, դատաւուններուն այս վիճակը լսելով չե՞ս ցուիր:

— Չցաւիլն ալ խօսք է:

— Կը վայլէ՞ ազգի մը այսպէս մուրացկանի պէս ապրեցնել իւր վարժապետները:

— Չը վայլեր:

— Եթէ կ'ուզէք՝ դիրքերն այս տունը ձըգեմ:

— Հիմակուհիմակ թո՛ղ մնայ, ուրիշ օր մը կը խօսինք ասոր վրայ:

Մանչուկը կերակուրները կը բերէ. Արիստղոմ աղան երեսը խաչակնքելով երկու պատառ կ'ընէ և կը կլլէ իրեն բերուած խորոված միսը. ետքը բարեկամին դառնալով կ'ըսէ.

— Կտոր մը միտով մարդ կը կշտանա՞յ, զրուցէ սա անպիտանին որ քիչ մը շատկեկ բերէ:

Մանչուկը կը կանչուի և փիլալ կ'ապսպրուի:

Այս միջոցին միջնաստակ և դիրուկ երիտասարդ մը կը մտնէ ճաշարան ի ձեռին ունենալով ծրար մը և ուղղակի Արիստղոմ աղային առջեւ կուգայ:

— Կարծեմ, կ'ըսէ, Արիստղոմ աղան տեսնելու պատիւը կը վայելեմ:

Արիստղոմ բան մը չհասկնալով նոր եկողին երեսը կը նայի անբարբառ: Քովի բարեկամն ալ ձայն չհաներ:

— Կարծեմ, կը կրկնէ, այն մեծ մարդուն առջեւը գտնուելու բարեբախտութիւնն ունիմ որ մայրաքաղաքս եկած է մեկենաս անուանուելու համար:

Արիստղոմ աղան որ այս ձեւերուն տեղեակ չէր՝ դալը կ'առնէ և կը սկսի ուտել փիլալն զոր նոր բերած էր մանչուկը: Սեղանակիցն ալ նոր գրադէտի մը գալն իր գործոյն արգելք համարելով՝ չուզեր անոր պատասխանել:

— Կարծեմ, կ'երեքինէ, այդ աղնիւ անձին քովը գտնուելու բախտը կը վայելեմ որուն անունը քանի մը օր առաջ լրագրի մը մէջ կարդացի:

Արիստղոմ աղան որ փիլալով կը զբաղէր՝ դարձեալ պատասխան չտար և նոր եկողը կ'ստիպուի պարզել իւր խօսքն ըսելով.

— Արիստղոմ աղան հրամանքնիդ էք կ'արծեմ:

— Այո, ես եմ:

Նոր եկողն աթոռ մը կ'առնէ և կը նստի:

Մանչուկը կու գայ հարցնելու վերջէն եկողին թէ ի՞նչ կ'ուզէ ուտել:

— Եղի մէջ հաւկիթ, կը պատասխանէ ձեռքի ծրարը քովի աթոռին վրայ դնելով:

Արխսողոմ աղա՛ն բիլալն ալ կը հատցունէ և կտակարար ձուկ կ'ապսպրէ:

— Է՛հ, Արխսողոմ աղա, կ'ըսէ նորեկը, մեծ պատիւ, մեծ բախտ կը համարիմ ինծի ձեզի պէս բարեսիրտ անձի մը սեղանակից գտնուիլս: Մտադրեալդ գրագէտներուն ամենայեանն եմ, զրեթէ քիչ մըն ալ բանաստեղծ եմ, քանի մը ողբերգութիւններ գրած եմ և կ'ուզեմ որ անոնց իւրաքանչիւրէն քսանական օրինակ ձեզի նուէր ընեմ...:

— Օ՛հօ, Արխսողոմ աղա, կ'ըսէ երրորդ մը, խնդում երեսով Արխսողոմ աղային մօտենալով, բարի եկած էք:

— Բարի տեսանք:

— Ես աղագային փաստաբաններէն եմ և ձեր գաւն լսելով փութացի իմ խոնարհ յարգանքներս ձեզի մատուցանել և միանգամայն յայտնել թէ ձեր գատերն ինծի յանձնէք:

— Ես դատ չունիմ:

— Եթէ դատ չունիք՝ ինչո՞ւ ուրեմն եկաք հոս:

— Ուրիշ գործի մը համար:

— Անկարելի է որ ձեզի պէս մարդ մը դատ չունենայ, ոչ միայն անկարելի է այլ անպատուութիւն ալ է. ձեզի պէս մէկը հարիւրներով դատեր ունենալու է և ձեր շնորհիւ քանի մը փաստաբաններ ապրելու են: Եթէ դուք դատ չունենաք՝ անդին աղքատը պիտի ունենայ:

— Մէկու մը հետ դատ չունիմ:

— Զարմանալի բան. մէկու մը դէմ դատ բանալու ալ միտք չունի՞ր:

— Բնաւ դատ բանալու պատճառ մը չունիմ:

— Դատ բանալու համար անպատճառ պատճառ

մը ունենալու է. մէկու մը դէմ դատ կը բանաք կը լիննայ կ'երթայ:

— Է, ի՞նչ կը շահիմ:

— Դուն չես շահիր բայց փաստաբանդ կը շահի, քեզի համար աղօթք կ'ընէ: Մեծ մարդերն հիմա այդպէս կ'ընեն. փաստաբաններն ապրեցնելու համար իրենց դէմն ելլողներուն դէմ պատուոյ դատ կը բանան:

— Ես անանկ խայտառակութիւններ չեմ սիրեր:

— Ես կատակ ըրի, Արխսողոմ աղա, բայց կատակը մէկդի դնենք և լրջօրէն խօսինք, ըսաւ փաստաբանը ծանր կերպարանք մը առնելով. լըսեցի որ շողենաւուն մէջ մէկու մը հետ քիչ մը առեր տուեր էք և այն մէկը ձեր պատուոյն դէմ ծանր խօսքեր ըրեր է:

— Ամենեւին:

— Թէ դուք ալ անոր քանի մը խօսք ըրեր էք...

— Բնաւ:

— Թէ վերջը ձեռքըդ ելեր էք...

— Անանկ բան մը բնաւ եղած չէ:

— Թէ դուք անոր գլխուն զարկեր էք...

— Սուտ է:

— Թէ անիկա ալ ձեզի ապտակ մը տուեր է...

— Բոլորովին սուտ:

— Թէ երրորդ մը մէջ մտեր է...

— Երկրորդ չկայ որ երրորդ ըլլայ:

— Թէ քու թեւէդ քաշեր է...

— Սխալ:

— Թէ անոր ալ ձեռքը բռներ է:

— Սուտ...

— Թէ ասանկով զձեզ բաժներ է...

— Բնաւ տեղը չկայ:

— Թէ դուք այս բաժանումէն դո՛ւ չըլլալով դատ
բանալ ուզեր էք:

— Որչափ սուտ:

— Թէ վարպետ փաստաբան մը փնտռեր էք...

— Ամէնն ալ սուտ:

— Թէ զիս կանչել տալ ուզեր էք...

— Ամէնեւին:

— Որպէսզի ձեր դատը պաշտպանեմ. և ես ալ
ասոր համար եկայ:

— Ատանկ բան մը չկայ:

Այս խօսակցութեան միջոցին երկու երեք հո-
գի եւս կու գան ամէնն ալ Արիստղոմ աղային կամ
գիրք նուիրելու կամ լրագրի մը բաժանորդ գը-
րելու դիտաւորութեամբ և այս ամէնը պատուա-
կան ճաշ մըն ալ կ'ընեն իրենց առաջարկութիւն-
ները ներկայացնելով:

Արիստղոմ աղան հազար անէծք կարգալով
ճաշարանն եկած ըլլալուն վրայ՝ մանչուկը կը
կանչէ և հաշիւը կ'ուզէ:

Մանչուկը անմիջապէս կը բերէ հաշիւն որու
գումարն էր քառասուն ֆրանք զոր տաճկերէն դը-
րամի կը թարգմանեն և կ'ըսեն Արիստղոմ աղային
հարիւր եօթանասուն և վեց դահեկա՛ն:

— Հարիւր եօթանասուն և վեց դահեկա՛ն...
ևս այնչափ բան չկերայ:

— Այո, դուք չկերաք, բայց ձեզի եկող հիւ-
րերն ալ կերան, ըսաւ փաստաբանն որու կը վերա-
բերէր այս դատին պաշտպանութիւնը:

— Իրաւ որ մեծ պղտիկութիւն եղաւ որ Արի-
ստղոմ աղան վճարէ մեր ճաշը. ըսաւ մին:

— Այո՛, ևս ալ շատ ամօթով մնացի, մեր
պարտականութիւնն էր անոր կերակուր հրամցնել,
կրկնեց երկրորդ մը:

— Ներեցէք մեր անքաղաքավարութեանն, ը-
սաւ չորրորդ մը, ուրիշ անգամ մենք ձեզի կը հը-
րաւիրենք ճաշի:

Արիստղոմ աղան առանց պատասխանելու ըս-
տակները համբեց և ճաշարանէն դուրս նեակեց ին-
քըզինքը, որպէնով որ մէյ մըն ալ ճաշարան չմտնէ:

Ժ.

Հետեւինք ուրեմն Արիստղոմ աղային՝ որով
վայրկեան մը չբաժնուեցանք մինչեւ հոս և բաժ-
նուելիք ալ չունինք մինչեւ պատմութեանս վախ-
ճանը: Ազնիւ ընթերցողն մինչեւ հոս տեսնելով գը-
րեթէ միօրինակ տեսարաններ, որք բնաւ յարա-
բերութիւն չունին իրարու հետ, քանի մը անգամ
մտքէն անցուց անշուշտ թէ ինչո՛ւ միայն Արիստ-
ղոմ աղային օձիքը բռներ կ'երթանք և միւս ան-
ձերն՝ անգամ մը ներկայացնելն ետքը,
բոլորովին կը մոռնանք: Այս պակասութիւնը,
եթէ երբեք պակասութիւն է մեր վրայ գրելու չէ
այլ նիւթին բնութեանը: Ամէն նիւթ բնութիւն
մը ունի: Նիւթ կայ որուն բնութիւնն է լալ. նիւթ
կայ որուն բնութիւնն է խնդալ. նիւթ կայ որուն
բնութիւնն է համոզել. նիւթ կայ որուն բնութիւ-
նըն է յուզել. դարձեալ նիւթ կայ որուն բնութիւ-
նըն է արձակ, ինչպէս նաեւ կայ որուն բնութիւնն
է ոտանաւոր, վերջապէս նիւթ կայ, որուն բնու-
թիւնն է կրկնութիւն...: Իւրաքանչիւր նիւթ իրեն
յատուկ ընդհանուր բնութիւնէն զատ ունի նաեւ
մասնաւոր բնութիւններ: Եւ որովհետեւ մենք հոս
ճարտասանութեան դաս տալու պաշտան չունինք
համառօտիւ մեր միաքը բացատրենք և անցնինք.
Մոլիէրի Միլագրօքն ալ կատակերգութիւն է Լե
Ֆաւեօն ալ, բայց ասոնց իւրաքանչիւրն իրարմէ
այնքան տարբեր մասնաւոր բնութիւններ ունին

որ Մուլիէր չէր կարող լի Ֆաեօի տեսարաններով Միգանքօր մը շինել, ոչ ալ Միգանքօրի տեսարաններով լի Ֆաեօն գրել: Կարծեմ կրկնութիւն է ըսել թէ ես ալ ուրիշ վէպերու տեսարաններով չէի կարող գրել Մեծապատիւ Մուրապկանցեալ որոնց բռնութիւնն է աներեւոյթ ըլլալ, Արիստոյի աղային անգամ մը ներկայանալէն հտքը: Կը խոստովանիմ որ եթէ սոյն նիւթը Ուրբանիս տունէր՝ երգիծանք մը կը շինէր և եթէ Մուլիէր ձեռք անցունէր՝ կատակերգութիւն մը կը յօրինէր, բայց մենք՝ որ ապրելու պէտք ունինք, ստիպուած ենք ժամանակին յարմարիլ, շատ անգամ բանբալօնէն բաճկոն և երգիծանքէն վէպ շինելով: Այս համառօտ բացատրութենէն հտքը դառնանք Արիստոյի աղային:

Արիստոյի աղան, ինչպէս կը յիշէ ընթերցողն, տուն դարձաւ շարունակելով իւր բարկութիւնն զոր զգացած էր ճաշարանի մէջ ունեցած ինքնահրաւէր սեղանակիցներուն վրայ: Տուն դառնալուն պէս իմաց տրուեցաւ որ քսանի չափ նամակներ ղրկուած էին իրեն: Վեր ելաւ, նամակները մէկիկ մէկիկ բացաւ, կարդաց, պատուեց և դետինը նետեց: Սենեակին մէջ քանի մը անգամ դառնալէն հտքը յանկարծ կանգ առաւ և պտուղ:

— Ասոնք զիս քթէս բռնելով կողոպտել կ'ուզեն: Սա քաղաքը դալէս ի վեր վայրկեան մը ինք իր դիւտուս չմտացի. հազիւ մէկը կ'երթայ, միւսը կու գայ, ստակ կ'ուզէ, ես այս տեղ ամէնուն ըստակ տալու եկայ: Ի՛նչ աներես մարդեր են... այսչափ աներեսութիւն ո՛չ լսուած բան է ոչ ալ տեսնուած: Եթէ վռնտեմ ըսես՝ ո՞ր մէկը վռնտելու է. ո՞ր մէկուն հասնելու է, օրականով չորս հինգ հոգի վարձելու է որ ուրիշ գործ չունենան, միայն եկողները վռնտեն... Եթէ վռնտելու ելնես՝ այն

ասին ալ ըստ քաղաքին մէջ պիտի բամբասեն զիս ըսելով թէ անքաղաքավար մարդ է, թէ ստակ չունի. չեմ ալ ուզեր որ վրաս դէշ խօսուի... աս ինչ վարձաք եկաւ զլիտուս, տէր Աստուած... բարով խերով սաք չկոխէի սա քաղաքը: Գլուխ ելնելու բան չէ, չուտով աղջիկ մը գտնելու է, չողենաւ մտնելու և փախչելու է, ասոնք պիտի սնանկացնեն մարդը...: Քաշուելու բան չէ աս... ձաթելու բան է, աշխատէ, արիւն քրտինք թափէ, քիչ մը ստակ վասակէ՝ և հոս եկուր վարժապետներուն բաներուն ցրուէ, ո՞ւր լսուած բան է աս...:

— Կարծեմ այս իրիկուն բարկացած էք, ըսաւ Մանուկ աղան սենեակին դուռն կամացուկ մը բանալով և ներս մտնելով:

— Բարկութիւնն ալ խօսք է. իմ տեղս եթէ ուրիշ մէկը ըլլար՝ մինչեւ հիմա բարկութենէն ձաթած էր:

— Ի՞նչ եղաւ հոգիս:

— Ի՞նչ կ'ուզես որ ըլլայ, վայրկեան մը հանգիստ չեն թողուր, ուր կը նստիմ, վրաս կը թափին ստակ կ'ուզեն. փողոց կ'ելլեմ չորս կողմս կը պաշարեն ստակ կ'ուզեն. ճաշարան կ'երթամ, բուրդաբիւր կը շարունակ ստակ կ'ուզեն. և ես ասոնց ձեռքէն խալսելու համար տունէն փողոց, փողոցէն տուն կը վազեմ: Կ'աղաչեմ, ասոնց ձեռքէն խալսու համար ո՞ր ծակը մտնեմ, ըսէ՝ ինծի:

— Իրաւունք ունիս. ես չեմ հասկնար, ինծի ալ թող տունի՞ն որ սա թաղակառին դործը պատահեմ:

— Քսան նամակ դեռ հիմա պատուեցի:

— Ի՞նչ ըսած էին այդ նամակներուն մէջ:

— Ըսած էին թէ հետս գալ կ'ուզէին տանս մէջ վարժապետութիւն ընելու համար, թէ՛ գիրք մը ինձ պիտի նուիրեն եղեր, և ասոր համար քսան

ասկի տալու եմ եղեր, թէ լրագրի երկու բաժանորդ գրուելու եմ եղեր: թէ' ... ի՞նչ գիտնամ, ո՞ր մէկը համբեմ, ո՞ր մէկն ըսեմ, դիմանալու բան չէ:

— Անոնք ալ անգիտատ են խեղճերն, ի՞նչ ընեն:

— Ապրելու համար թո՛ղ ուրիշ գործ մը փնտռեն, արհեստ մը սովորին, վերջապէս ընեն ինչ որ կ'ուզեն, ես ի՞նչ յանցանք ունիմ որ կու գան գլուխս կը թախուին եղբայր, ունեցածս չունեցածս անոնց տամ:

— Ինչո՞ւ անոնց տաս:

— Մարդս քիչ մըն ալ ամաչելու է... չճանչցած մարդուս երթամ և բարեւ, Աստուծոյ բարին, ինծի ստակ տուր ըսեմ... դուն կրեա՞ս ըսել:

— Աստուած ան օրը չցցունէ:

Սենեակին դուռը նորէն բացուեցաւ և քսանը հինգ տարեկանի մօտ միջահասակ պատանի մը դողդոջուն քայլերով ներս մտաւ և նստակ մը յանձնեց Արիստղոմ աղային որ նստակը չբանալով հարցուց բարկութեամբ:

— Ի՞նչ կ'ուզես, մարդ:

— Մէջը գրուած է, պատասխանեց պատանին թոթովելով:

— Դուքսը մէջը քեզի ըլլայ, ի՞նչ կ'ուզես ըսէ:

— Վաղը իրիկուն ներկայացում մը պիտի տամ իմ հաշւոյս համար և ձեր աղնուութեան օթեակի մը տոմսակ բերի:

— Ես չեմ ուզեր, պատասխանեց նստակը պատանւոյն երեսը նետելով:

— Բռնութեամբ գործ ալ չըլլար, ըսաւ Մանուկ աղան:

— Տասը տարիէ ի վեր, ըսաւ պատանին, թափաբական բեմին վրայ կը քալեմ...

— Թող նստէիր պոռաց Արիստղոմ աղան:

— Ես ազգին ծառայութիւն կ'ընեմ:

— Աղայութիւն ընէիր թո՛ղ, ինչուս պէտք ի՞մին, ատոնք պարապ խօսքեր են:

— Իրաւունք ունի, ատոնք պարապ խօսքեր են կրկնեց Մանուկ աղան:

— Տասը տարիէ ի վեր է որ բարոյական դժգոյցի մը մէջ ազգին վարժապետութիւն կ'ընեմ:

— Ի՞նչ փոյթ ինծի:

— Ի՞նչ փոյթ անոր, արձագանք տուաւ Մանուկ աղան:

— Եւ իրաւունք ունիմ կարծեմ, ինծի համար տրուելիք ներկայացման ձեզի պէս աղնիւ մէկն ալ հրաւիրել:

— Ես պէտք չունիմ:

— Ան պէտք չունի, կրկնեց Մանուկ աղան:

— Եթէ դուք օթեակ մը չէք ընդունիր, որո՞ւ ուրիմ տամ օթեակի տոմսակներն:

— Ուր ուզես հոն տար, ատ իմ խառնուելու բանս չէ:

— Ատ իր խառնուելու բանը չէ տղաս, ըսաւ Մանուկ աղան:

— Կ'աղաչեմ մի մերժէք այս տոմսակն, եթէ մերժելու ըլլաք՝ զիս փողոցներու մէջ խայտառակ ընելու պատճառ պիտի տաք:

— Գնա՛ր բանդ, ես ձանձրացայ, այդ տեսակ խօսքեր մտիկ ընելէ,

— Ան ձանձրացաւ այդ տեսակ խօսքեր մտիկ ընելէ, յարեց Մանուկ աղան:

— Ա՛հ, եթէ ասկից ձեռնուանայն ետ դառնամ՝ իմ մահս պիտի տեսնեմ:

— Ի՞նչի մտիկ ընելու մամանակ չունիմ:

— Բեզի մտիկ ընկելու ժամանակ հունի, ըսաւ Մանուկ աղան:

— Մէկ սակի լաւն է, ընդունեցէ՛ք զայն կապալիմ, մեծ յաւսով եկած եմ հոս, պարագ ետ մի՛ դարձնէք զիս:

— Դուրս ե՛լ, դնա՛, Աստուածդ սիրես, քե՛զ մտիկ պիտի ընենք հոս:

Սենեակին դուռը նորէն բացուեցաւ և մաղերուն մէջ ճերմակ ինկած յիսունը անցած մարդ մը ներս մտաւ յանկարծ և իւր խօսքերն Արիստղոմ աղային ուղղելով.

— Ձե՞ս խալիբ դուն, հարցուց:

— Ինչո՞ւ պիտի խալիմ, պատասխանեց Արիստղոմ աղան չուարելով:

— Ինչո՞ւ խեղճ աղան երկու ժամէ ի վեր հաս կը սպասցունես:

— Ո՞վ կը սպասցունէ. ո՞վ կ'ուզէ որ սպասէ. կը վաճառեմ չերթար:

— Կը վաճառես, բայց առանց մէկ սակի պարտքըդ տալու:

— Ով պարտք ունի անոր:

— Դուն ունիս. եթէ ան չըսէր ինծի թէ քեզմէ առնելիքն այս իրիկուն պիտի առնէր և ինծի պիտի տար՝ ես չէի տպեր այդ տոմսակներն և ներկայացման աղբերը: Երկու ժամ է որ վարը դըրան առջեւ կ'սպասեմ որ իջնայ և պարտքը տայ և դուն հոս կը խաղցնես խեղճը:

— Աս ի՞նչ է. ես անոր պարտք ունենամ...

— Ամենեւին, ըսաւ Մանուկ աղան:

— Ես անպատճառ առնելիք ունիմ չըսի քեզի, պարտք տալարանապետ, ըսաւ դերասանը, այլ ըսի թէ օթեակի տոմսակ մը պիտի տամ, սակի մը պիտի առնեմ:

— Ի՞նչու ուրեմն խաբեցիր զիս, ստախո՛ս:

— Որպէս զի ծանուցումները ետ չմնան:

— Ես քու խաղալի՞քդ եմ:

— Ան քու խաղալի՞քդ է, ըսաւ Մանուկ աղան:

— Ի՞նչու խաղալիկս ըլլաս:

— Թշուառական, խայտառակ, անամօթ, անհրե՛ս...

— Ատոնց ամէնն ալ դու ես:

— Դու ես:

— Ես չեմ, դու ես:

Ես չեմ՝ դու եսի վրայ ծեծկըւուք մը կը ծագի դերասանին և ապարանապետին միջեւ, և Արիստղոմ ու Մանուկ աղաները մեծ դժուարութեամբ կը յաջողին զանոնք իրարմէ բաժնել:

— Վար իջէ՛ք, պօռաց Արիստղոմ աղան զանոք զառնէն ետքը, վար իջէ՛ք և հոն կուռեցէ՛ք:

— Դուն մեր կուռն խառնուելու ի՞նչ իրաւունք ունիս, դուն զիս չես կրնար վաճառել, ես առնելիքս կ'ուզեմ և ինծի պարտական եղողն ուր որ գտնեմ հոն կընամ մանել:

— Դուն վար իջիր, ըսաւ դերասանին Արիստղոմ աղան:

— Ի՞նչպէս իջնամ, տեսար որ աչքիդ առջեւ ինչեք ըրաւ:

— Մինչեւ որ ան չիջնայ ես քայլ մը չեմ առնիր, կրկնեց ապարանապետը:

— Մինչեւ որ ան չհեռանայ ես չեմ կրնար փոքուց ելնել, ըսաւ դերասանը:

— Մենք իջնանք ուրեմն, Մանուկ աղա, ըսաւ Արիստղոմ աղա:

Դերասանը Արիստղոմ աղային ծունկերուն փաթթուելով աղաչեց որ սակի մը փոխ տայ դնէ: Արիստղոմ աղան չատ ընդդիմացաւ բայց յե-

տոյ տեսնելով որ անոնց ձեռքէն ուրիշ կերպով փրկուելու ճար չկայ՝ ակռաները կրճտելով հանեց բարկութեամբ ոսկի մը տուաւ տպարանապետին որ շտրհակալութիւն յայտնելով դուրս ելաւ։ Դերասանն ալ ներսում խնդրելով վար իջաւ և գնաց։

— Ասոր ի՞նչ կ'ըսես Մանուկ աղա։

— Ըսելիք չ'իմաց, Արիստղոմ աղա։

— Հրամանքդ վար իջիր, դուռն դոցէ՛, և ապարէ որ չբանան դուռն։

— Շատ լաւ։

— Որպէս զի այս գիշեր գոնէ հանգիստ անցունենք և մեր ի՛նչ ընելիքին վրայ խորհինք։

— Իրաւունք ունիս։

— Շուտ ըրէ՛ք, վասն զի հիմայ մէկիկ մէկիկ կու գան։

— Հիմայ կ'երթամ։

Թորոս աղան վար գնաց իրեն տրուած հրամանները կատարելու և Արիստղոմ աղան գլուխը բարձի մի վրայ դրաւ քիչ մը հանգստանալու համար։

ԺԱ.

Արիստղոմ աղան քանի մը ժամ քնացաւ բազմոցի վրայ։ Սակայն դատելով այն ձայներէն զորս կը բառնար քունին մէջ՝ կը հասկցուէր թէ խմբագիրներն, բանաստեղծներն և դասաւանդներն քունի մէջ ալ հանգիստ չէին թողուր զինքն որ կը պտռար մերթ քնթ մերթ. «գացէ՛ք, կորսուեցէ՛ք, ստակ չունիմ ա՛լ տալու»։ Երեք ժամու չափ այսպէս յուզուած մրափելէն ետքը մէկէն ի մէկ աչերը բացաւ ա՛հ գոչելով։ Կարծես խմբագիր մը անոր կոկորդէն ուրիմելով խղիւղ կ'սպառնար զինքն եթէ չբարեհաճէր իւր թերթին բաժանորդ գրուելու։ «Տէր ողորմեա» պտռաց աչերը չփելով. հանգիստ քուն մըն ալ չունինք։

Յետոյ ոտքի ելլելով կազը վառեց և կանչեց Մանուկ աղան որուն քիչ մը կերակուր ապարեց։ Քառորդէ մը բերուեցաւ կերակուրն, որուն յաջորդեց խաֆէն որուն ետեւէն եկաւ քունը։ Հանուեցաւ Արիստղոմ աղան և անկողինը մտաւ քնանալու համար։ Հարկ չէ կրկնել թէ նոյն գիշերն հանգարտ քուն մը չունեցաւ։ Առաւօտուն կանուխ ելաւ անկողինէն, երեսը լուաց, հագուեցաւ, տունէն դուրս ելաւ և շիտակ պր. Դերենիկին գործատունը գնաց լուսանկար պատկերը քաշել տալու համար։ Գործատունը դեռ բացուած չէր և Արիստղոմ աղան բերասի փողոցներուն մէջ կը շրջէր որպէս զի ժամանակ անցնի և գործատունը բացուի։ Ժամը չորսին (ըստ տաճկաց) բացուեցաւ գործատունը և Արիստղոմ աղան սանդուխէ մը վեր ելլելով մտաւ սենեակ մը որ լուսանկար պատկերներով զարդարուած էր և ուր Դերենիկ նստած կը կարդար։

— Բարի եկաք, Արիստղոմ աղա, սանկ հրամայեցէք, ըսաւ պր. Դերենիկ, սեղանին վրայ դնելով լրագիրն։

Եւ յետոյ գրագրին դառնալով նշանացի հրամայեց անոր որ խահուէ մը բերեն։

— Ժամ առաջ քաշենք սա պատկերս, որովհետեւ ստիպողական գործեր ունիմ, քանի մը մեծ մարդոց այցելութիւն պիտի ընեմ։

— Շատ լաւ։

— Կ'ուզեմ որ պատկերս փառաւոր կերպով քաշուի։ Կ'ուզեմ թիկնաթոռի մը վրայ նստիլ, առջեւ ունենալ երկու սպասաւոր, մէկ աղախին այնպէս ըրէք որպէս թէ ազարակի մը մէջ ըլլամ, տագին վարուցան, անդին կողերէն կաթ կ'թեն, ասդին ոչխարներն արածեն, անդին ցանեն, անդին քաղեն, ասդին հերկեն, անդին մածուն չինեն,

ասդին ձմերուկ փրցունեն, անդին կարագ չինեն, ասդին սագերը ծովու մէջ լողան, անդին անասունին մէջ փայտ կտրեն, ասդին սայլերով ցորեան փոխադրեն, անդին վերջապէս ինչ որ կ'ըլլայ ագարակի մը մէջ սեանուի պատկերիս մէջ:

— Այդ ամէնը կարելի չէ կատարել. միայն թէ քանի մը սպասաւորներ կրնամ կայնեցնել քովդ:

— Ինչո՞ւ չըլլար:

— Որովհետեւ անկարելի է:

— Մեծ մարդաց համար ի՞նչպէս կ'ընէք:

— Անոնք աթոռի վրայ նստած կամ ոտքի վրայ քաշել կուտան իրենց կենդանագիրը:

— Ի՞նչպէս ուրեմն կը հասկցուի անոնց մեծ մարդ ըլլալը:

— Պատկերն մեծկակ ու փայլուն կ'ըլլայ:

— Իմինս ալ անանկ պիտի ըլլայ ուրեմն:

— Այո՛:

— Ոտքի՞ վրայ թէ նստած:

— Ինչպէս որ կ'ուզէք:

— Դուք ի՞նչպէս կ'ուզէք, ի՞նչպէս հաճում նէ աղէկ կ'ըլլայ:

— Ձեզի համար բաքի վրայ կը վայլէ:

— Շատ աղէկ. սպասաւորներն ալ դէմս:

— Այո՛:

— Ես զանոնք չախելու պէս կ'ըլլամ, անոնք ալ առջեւին կը նային:

— Սքանչելի:

— Ծեծելու պէս կ'ըլլամ զանոնք և վերջը բարկութիւնս իջած կ'ըլլայ:

— Աղէկ խորհած էք:

— Հագուստներս ինչպէ՞ս են:

— Ընտիր:

— Ուրիշ ժամացոյց մըն ալ ունիմ, անիկա ալ կրնա՞նք մէկ կողմերնիս կախել:

— Մէկ ժամացոյց բաւական է, աւելին աւելորդ է:

— Այս հագուստներուս համար յիսուն ոսկի տուած եմ. անոնց խումաշին աղէկ և ընտիր ըլլալըն ի՞նչպէս պիտի հասկցուի պատկերէս:

— Հոգ մի՛ ըներ կը հասկցուի:

— Ընտր՞ պիտի ցուցնես:

— Հանդիսս եղէ՛ք:

— Չկարծուի սակայն թէ երկու ոսկինոց հագուստ է հագածս:

— Այդ մասին անհոգ եղէ՛ք:

— Շատ լաւ.

— Ես կ'երթամ անդիի սենեակն նախնական պատրաստութիւններս ընելու, քանի մը վայրկեանէն հրամանքնիդ ալ հրամանցէք:

— Շատ աղէկ:

— Եթէ կ'ուզէք մինչեւ որ անդիի սրահը մտնէք, սափրիչ մը կանչել տանք որ մազերդ ու պիւերդ սանտրէ, չակէ ու չակոտէ:

— Աղէկ:

Գործարանի պաշտօնեաներէն մին վաղելով կ'երթայ սափրիչ մը բերելու:

Քանի մը վայրկեանէն կու գայ սափրիչն որ դուին ծոկով և հոտ հոտ երթալով յարդանքներ կը մատուցանէ Արիստղոմ աղային:

— Եկուք սա մազերս չակէ նայինք, կ'ըսէ Արիստղոմ աղան:

— Պարտքերնիս է, կը պատասխանէ սափրիչը:

— Աղէկ մը չակէ, որովհետեւ պատկերս հանել պիտի տամ:

— Գլխուս վրայ: Ար...

— Ես չառ կարեւորութիւն կուտամ գլխուս:

— Ինչո՞ւ չտաք, վսեմապատիւ տէր... Ա՛խ եթէ դուք չտաք ո՛վ տայ: Ա՛խ... երանի թէ ես ալ արիւնջ մտնուեք չուսնեայի ե...

— Շտկոտէ նայինք:

— Դիտեմ որ ես յանցաւոր եմ ձեզի բարի եկաքի չգալու համար, բայց ինչ ընեմ... պարագաները թող չտուին որ կարենայի կատարել այդ պարտականութիւնս եւ այսօր երես ուսնեայի աղաչելու ձեր վսեմութեան որ...

— Վերջը կը խօսինք, սա մագերս սանտրէ... մարդը կ'ըսպասէ ինծի:

— Վնաս չունի, անիկա կ'սպասէ: Աղաչելու ձեր վսեմութեան որ, եթէ կարելի է, յիսուն վաթսուն ոսկի մը... ես ալ ազգային սափրիչ մըն եմ:

— Ի՞նչ ըսել է յիսուն վաթսուն ոսկի...

— Կը խնդրեմ, մի՛ բարկանաք, յիսուն վաթսուն ոսկի փոխատուութիւն մը ընէիք ինձ, որպէս զի այդ գումարն Բարիզ զրկէի տղուս որ այդ գումարով պարտքերը տար ու բժշկութեան վկայականը առնէր գար ու քանի մը տարիէն վաստկէր ու տոկոսովն ձեզի հատուցանէր: Բայց ի՞նչ օգուտ որ, այսօր երես չունիմ ասանկ առաջարկութիւն մը ձեզի ընելու, որովհետեւ բարի եկաքի չեկայ ձեզի: Եթէ բարի եկաքի եկած ըլլայի ձեզի՝ համարձակութիւն կ'ունենայի ձեզի աղաչելու որ սա խնդրանքս կատարէիք, բայց քանի որ բարի եկաքի չեկայ ձեզի, դուք ալ իրաւունք ունիք խնդիրքս մերժելու, թէեւ ազգային արհեստաւոր մը ըլլամ:

— Հիմայ ատանկ խօսքեր մտիկ ընելու ժամանակ չունիմ, ինչ որ պիտի ընես նէ ըրէ... աս ի՞նչ՝ տարօրինակ քաղաք է, բարեւ Աստուծոյ բարին փառա տուր... մէկու մը բարեւ տալու չէ... Տէր ողորմեա... Տէր Աստուած մեղայ... ամէն բան սահման մը ունի էֆէնտիմ... հասկցայ... ժամ առաջ փախչելու է այս քաղաքէն:

— Կ'երեւի թէ էֆէնտին բարկացուցած են՝ ըստա ներս մտնելով տարիքը յիսունին եւ վաթսունին մէջ կորսուած քահանայ մը:

— Աս չքաշուիր Տէր Հայր:

— Ողջոյն, օրհնած, թէպէտեւ դուք զիս չէք ճանչնար, բայց ես ձերին ո՛վ ըլլալն չատ աղէկ գիտեմ... Ի՞նչպէս է, պատուական Բեֆերնիզ աղէ՞կ է:

— Շիտակը աղէկ չէ:

— Աստուած չընէ. Աստուծով քիչ ատենէն աւելի աղէկ կ'ըլլայ: Ձեզի հետ քիչ մը առանձին մընալ կ'ուզէի: (Սափրիչին) Քիչ մը դուրս կ'ելլա՞ք: Ես քեզի համար ալ կը խօսիմ, էֆէնտին կը հասկրնամ ինչ իրարեւ եւ ես ալ կը բարեխօսեմ որ ի նըպաստ քեզի բան մը ընէ. էֆէնտի, սափրիչնիս ալ, գիտէք ա, ազգայիններէն է, անոր ալ երականութիւն մէջ Հայկայ արիւնք կ'եռայ, անտես ընելու չէ գանոնք ալ... (Սափրիչը կ'երթայ): Ձեզի հետ մասնաւոր եւ առանձին տեսակցութիւն մը ընել ուզելուս պատճառն սա է որ հրամանքնիդ կարգուիլ կ'ուզէք եղեր... եւ ինչո՞ւ չկարգուիք: Իմացայ նէ՝ շատ ուրախացայ, եւ ինչո՞ւ չուրախանայի: Ձեզի պէսներն կարգուելու են որ ազգերնուս մէջ հարուստ տղաք շատան: Աղուոր աղջիկ կը փնտոէք կոր եղեր... եւ ինչո՞ւ չփնտոէք, ես ալ ձեր տեղն ըլլայի նէ՝ ես ալ կը փնտոէի... ստակ կ'ուզէք կոր եղեր քիչ մը... ինչո՞ւ չուզէք, առանց ստակի կարգուիլն ալ շիտակը աղէկ բան մը չէ: Արդ ես իմ ձեռքիս տակն ունիմ անտանկ աղջիկներ որ թէ աղուոր են եւ թէ հարուստ:

— Շնորհակալ եմ, օր մը կը նայինք, աչքէ կ'անցունենք զանոնք: Եթէ կ'ուզէք քիչ մը սպասեցէք սա պատկերս քաշել տամ ու երթանք: Շի-

տակը խօսելով ես ուրիշ գործ չունիմ հոս, աղջիկ փնտռելու եկած եմ, քանի մը օր պիտի մնամ, եթէ կրցի գտնել՝ կարգուիմ պիտի հեռան ու ասնեմ պիտի երթամ, եթէ չգտնեմ դարձեալ պիտի երթամ, որովհետեւ հոս հանգիստ չեն թողուր զիս վայրկեան մը, ա՛յլ ձանձրացայ:

— Իրաւունք ունիք, ժամանակներն ալ գէշ են էֆէնտին, դրամական տագնապ, տագնապ դրամական, ամենուրեք կը տիրէ: Ազգին աղքատները շատ են: Ինչ որ է, կը սպասեմ ձեզի ու միասին կ'երթանք:

— Սա անսխիտանն ալ մազերս չտկելու համար եկաւ ու... այս միջոցին Պ. Դերենիկ ներս կը մտնէ ու

— Հրամայեք, կ'ըսէ, սրահը:

— Բայց մազերս...

— Հոգ չէ, ես կը սանտրեմ:

— Բայց պիտե՞ս...

— Վնաս չունի, ես կը շտկեմ:

Պ. Դերենիկ Արիստղոս աղան կ'առաջնորդէ լուսանկարի սրահը:

Քահանան առանձին կը մնայ և կը սկսի մաքսովը հետեւեալ խորհրդածութիւնները բնել. բայց ի՞նչպէս կրնանք մաքով եղած խորհրդածութիւններն գուշակել: Դէմքէն անշուշտ, դէմքերը շատ անգամ կը խօսին. ինչպէս հարուստներուն նոյնպէս աղքատներուն լեզուն շատ անգամ անոնց դէմքին վրայ է: Մէկու մը դէմքը նայելով կրնանք ըսել.

— Այս մարդն ինձմէ ստակ ուղեւոր եկած է կամ այս մարդն ինծի ստակ տալու եկած է:

— Քահանային դէմքն ալ կ'ըսէր. «Ի՞նչ ձամբայ բռնեմ որ սա ձմեռուան ամուսինս ու փայտիս ստակն սա մարդէն փրցնեմ:

Քահանան այս խորհրդածութեանց մէջ էր, ստիբիլն ներս մտաւ նորէն ու քահանային ըսաւ.

— Տէր Հայր, գործս աւերեցիր, եթէ ներս չմտնէիր քանի մը սեկի պիտի փրցնէի ես այդ մարդէն, տուող է կ'ըսեն կոր, տուող, բոլոր խրադիրներուն և դասաւանդներուն ստակ տուեր է:

— Եղբայր, անոնք չե՞ն մի որ պատճառ կ'ըլլան կոր որ մեզի պէս աղքատները չեն կրնար կոր օտարականներէ ստակ փրցնել: Հիւր մը եկա՞ւ մի, բոլոր խրադիրները ու դասաւանդները վրան կը թափին կոր... անիծեալ զարչելիներ...:

— Ի՞նչ պիտի ընենք հիմա:

— Ես քեզի համար կը բարեխօսեմ, դուն ալ ինծի համար միջնորդէ, դոնէ մէյ-մէկ կտոր քան փրցնենք սա մարդէն:

— Շատ աղէկ:

— Հիմա հոս պիտի գայ, ես անոր ականջն ի վար կ'ըսեմ որ այս ստիբիլը գո՛հ ըրէ, որովհետեւ շատ հարուստ տուներ կը մտնէ կ'եկնէ, և կրնայ եթէ ուզէ գործդ աւերել:

— Գործը ի՞նչ է:

— Հարուստ աղջիկ մը կը փնտռէ կոր:

— Աղէկ, ես ալ կ'ըսեմ որ քահանայէն գտն մէկու մը մի՛ վստահիր:

— Շատ աղէկ:

— Աս աղէկ ձամբայ է:

— Միամիտին մէկն է:

— Այո՛՝ դիւրաւաւան է, բայց կողոպտեր են, մենք շատ ուշ հասանք:

Արիստղոս աղան զուարթ դէմքով կը դառնայ սենեակն ուր քահանան ստիբիլին հետ կը խօսէր:

— Ներեցէ՛ք, Արիստղոս աղա, կ'ըսէ ստիբիլ-

չըն, ձեզի այդ խնդրիքն ընկելու համար. սակայն ես կը կարծէի թէ կրնայի իմ կողմէս ես ալ ծառայութիւն մը ընել ձեզ:

— Արիստղոմ աղա, պէտք է գիտնալ որ, կըսէ քահանան, մեր սափրիչ էֆէնտին գրեթէ մայրաքաղաքիս բոլոր հարուստ տուները կը մտնէ, բոլոր աղջիկները կը ճանչնայ:

— Ի՞նչ կ'ըսէք:

— Այո՛, ինքն ալ բարի մարդ մըն է, կատարեցէք խնդիրքը, մեղք է:

— Արժանապատիւ հօրմէն մի զատուիք եթէ անանկ միտք մը ունիք. Տէր հօր ձեռամբ կարդուած երիտասարդներն միշտ գոհ մնացած են: Ուրախ եմ որ ձեր գործը Տէր հօր պէս բան ի բուն և գործունեայ քահանայի մը ձեռքն ինկած է. վստահ էրէք որ երջանիկ պիտի ըլլաք ձեր ամուսնութեան մէջ:

— Բայց դուք ալ պիտի օգնէք ինծի, տէր սափրիչ, կը յարէ քահանան:

— Ես ի՞նչ բանի կարող եմ...

— Ձեր աջակցութիւնն ալ պէտք է...

— Կ'ընեմ ինչ որ կարող եմ ընել:

— Շնորհակալ եմ: Արիստղոմ աղան օտարական չէ, աղգային է, կարգուելու համար եկած է հոս. մեր պարտքն է օգնել իրեն:

— Հարկաւ, Արիստղոմ աղային հետ ատելութիւն մը չունիմ ես, մանաւանդ թէ ինքը շատ բարի ու առաքինի մարդ մըն է:

— Երեսին խօսիլ չըլլայ, ընտիր մարդ մըն է:

— Պատուական մարդ է:

— Վրանայիս նէ կ'ըսես որ քիպարութիւնը վրայէն կը վազէ կոր:

— Ո՞վ կը պնդէ հակառակը, ես անոր թըշնամին չեմ:

— Այսինքն թէ որ քեզի ալ հարցուի նէ՛, բարի վկայութիւն տաս:

— Անշուշտ:

— Արիստղոմ աղան ջիյ մարդ է, քեզի կը վարձատրէ վերջը:

— Գլխուս վրայ, գլխուս վրայ, Ա՛խ, սա տըղուս վկայականն առնուէր անգամ մը:

— Հինգ օրէն ետքը, Արիստղոմ աղա, հինգ օրէն ետքը պատրաստ են պատկերնիդ, ըսաւ Պ. Դերենիկ ներս մտնելով:

— Շատ աղէկ, պատասխանեց Արիստղոմ աղան ու դործարանէն վար իջաւ ընկերակցութեամբ քահանային ու սափրիչին:

ԺԲ.

Տիկին Շուշան՝ գոր ընթերցողն մոռցած չէ անշուշտ՝ Արիստղոմ աղային տունէն տեղեկացած էր թէ... քահանան Արիստղոմ աղան գտնելու համար Պ. Դերենիկի դործատունն զնացած էր: Ուստի որոն քահանային յափշտակել չտալու համար հեռալով կը վազէր դէպի Պ. Դերենիկին դործատունը, ուր կը հասնէր ճիշտ այն վայրկեանին յորում քահանան սափրիչն վարպետութեամբ ձամբելէ յետոյ Արիստղոմ աղային կը բարեխօսէր հետեւեալ կերպով. «Ներեցէք որ քիչ մը ուշացայ ճշմարտութիւնն ձեզի յայտնելու սափրիչի մասին: Այս սափրիչը աներես մարդ մըն է, բոլոր Պոլիս եկող ներուն օձիքէն կը բռնէ և անոնցմէ ստակ կորզելու կ'աշխատի: Անպիտանին մէկն է, իմ պարտքս է, որպէս խոստովանեցայ, զգուշացնել զձեզ այս կարգի մարդերէն որք միմիայն քանի մը ոսկի յափշտակելու նպատակաւ կը մօտենան հարուստներուն: Որքան կ'ատեմ այդ մարդերը:

— Շնորհակալ եմ ձեր բարեսրտութենէն և մարդասիրութենէն:

— Երես մի տաք այդ մարդոց:

— Ոչ:

— Տէր Պապա, դու ի՞նչ գործ ունիս Արիստղոմ աղային հետ, կը հարցնէ արիկին Շուշանն, որ ինչպէս ըսինք, հեւալով հասած էր:

— Պղտիկ գործ մը:

— Ոչ, բնաւ գործ պիտի չունենաս դուն տնոր հետը. դուք ձեր պարտքը կատարեցէք և թող առէք որ մենք ալ մերինը կատարենք. ալ խըպանեցէք քիչ մը: Երթանք Արիստղոմ աղա:

— Ոչ, դուք խպանեցէ՛ք քիչ մը, մենք Արիստղոմ աղային հետ պղտիկ գործ մը ունինք. երթանք Արիստղոմ աղա:

Եւ քահանան Արիստղոմ աղային ձախ թեւէն կը քաշէ:

— Տէր պապայի մը չվայլեր ըրածդ:

— Լսէ՛:

— Չպիտի լսեմ:

— Թող առէք թեւերս:

— Թող չեմ տար, կը պատասխանէ արիկին Շուշան, իմ իրաւունքս է:

— Ոչ, իմ իրաւունքս է:

Քանի մը հարիւր դահկան տոնելու համար կ'ուզես որ խեղճ մարդը թշուառ բնեւ դուն աղջիկ չես ձանձնար:

— Մի պոռար. պիտի թողում որ կսղտպե՞ք այս աղնիւ մարդն, այնպէս չէ՞:

— Ինչո՞ւ կ'ուրեք, ամօթ չէ՞... Ես չեմ ուզեր աղջիկ:

— Չըլլար, կը պատասխանէ Տիկին Շուշան, մենք քեզի աղջիկ մը պիտի դաճանք. բայց թէ որ տէր պապային ձեռքով աղջիկ փնտռես, գիտցած եղիբ որ պատիւդ մէկ սաակի կ'ըլլայ:

— Ընդհակառակն, քահանայի ձեռամբ աղջիկ փնտաղն է պատուաւորը: Երթանք Արիստղոմ աղա:

— Թող չեմ տար:

— Երթանք, Արիստղոմ աղա:

— Թող չեմ տար որ երթայ. ես տնոր աղջիկներ պատրաստած եմ, աղջիկ տեսի պիտի երթանք:

Այս տեսարանն տեղի կ'ունենար պ. Իերենիկի գործատան առջեւ և անցնողներէն պղտիկ խումբ մը հանդիսականի պաշտօն կը վարէր անդ, երբ Մանուկ աղան ստիպուած Արիստղոմ աղան անպատճառ գտնելու, եկու հոն, տեսու Արիստղոմ աղան՝ որուն մէկ թեւէն քահանան և միւս թեւէն արիկին Շուշան կը քաշէր և մէկդի քաշելով զայն, քանի մը ծանր խօսքեր ուղղեց քահանային և արիկին Շուշանին և հետոյց զանոնք:

— Ահ, ըսաւ Մանուկ աղան Արիստղոմ աղայի դառնալով, յանցանքը ձերն է, ամենուն երես կու տաք, ասոնք միմիայն քեզմէ օգտուելու համար կը մօտենան քովդ:

— Իրա՞ւ կ'ըսէք:

— Ինչո՞ւ սո՞ւտ պիտի զրուցեմ: Կարգուի՞լ կ'ուզես, լաւ. ես գտնեմ քեզի աղջիկներ, ընտրէ՛, և ուզածդ տո:

— Այէկ ըսիր:

— Պատուաւոր ընտանիքէ աղջիկներ ցուցնել տամ քեզի:

— Ցուցուր:

— Միջնորդով աղջիկ փնտռելու ժամանակը անցած է հիմա:

— Այդպէ՞ս է:

— Մինչեւ անգամ ամօթ է:

— Ամօթ է նէ չուզեր:

- Ես քեզի աղջիկ կը հաւնեցնեմ :
- Շնորհակալ եմ :
- Տուր ինծի սըկէց յիսուն ոսկի :
- Ատ ի՛նչ ըսել է :
- Տուր դուն ինծի յիսուն ոսկի :
- Ինչո՞ւ տամ :
- Ալլահ, Ալլահ, տուր կ'ըսեմ կոր նէ՛ հարկաւ բան մը գիտեմ կար. տէր ողորմեա, պիտի առնեմ չպիտի փախչիմ ես :
- Չպիտի փախչիս, բայց... :
- Կը վախնա՞ս կոր ինծի յիսուն ոսկի տալու, արդէն այնքան գումար մը պահանջող եմ ես քեզմէ, ձեզի համար այնքան ծախքեր ըրած եմ :
- Այնքան ծախքեր... ի՞նչ ծախքեր են առնոք... :
- Մէկիկ մէկիկ չպիտի գրենք ա', տիկինը գիտէ : Բայց թողունք այդ խնդիրը հիմայ :
- Ոչ, չթողունք այս խնդիրը. յիսուն ոսկի... քանի՞ օր եղաւ որ... :
- Մէկու մը պարտք ունէի, այսօր եկաւ ներդը խոթեց զիս և եթէ այդ գումարը չվճարեմ, տունէն պիտի հանեն մեզի : Ասիկա ինծի համար ա՛մօթ է քեզի համար ալ պատուաբեր բան մը չէ. տուր սա յիսուն ոսկին, հաշիւը կը կարգադրենք վերջը :
- Ի՞նչ խայտառակութիւն է սա :
- Աղջիկ դոնամ նէ՛ միջնորդէք չպիտի ուզեմ ես քեզմէ. տուր սա յիսուն ոսկին :
- Ինչո՞ւ տամ... ի՞նչ ըրի ես քեզի... :
- Կը ցաւիմ որ խօսք չէք հասկնար կոր, քեզի ինչ կ'ըսեմ կար քեզի ինչ կ'ըսեմ կար նէ՛ ան ըրէ՛. ինչո՞ւ չեա տար կոր սա յիսուն ոսկին :
- Չեմ տար, տունէդ ալ կ'ելնեմ, կե՛րթամ :

- Չեմ տար, տունէդ ալ կ'ելլեմ, կ'երթամ :
- Եւ խօսելով դէպի տուն կը քալէին :
- Յիսուն ոսկին ալ մեծ բան մը ըլլար որ չէք ուզեր կոր տալ : Իրաւ որ ես ձեզմէ չէի յուսար :
- Յուսացէք :
- Ձեր քիպարութեանը չէի ձգեր որ յիսուն ոսկիի խօսքն ընէք :
- Սնտուկներս կ'առնեմ կ'երթամ ես :
- Կրնաք երթալ, բայց յիսուն ոսկին տալէն ետքը :
- Չեմ տար :
- Կուտաք :
- Կը հասնին Ծաղիկ փողոց, ուր եկած էին նաեւ քահանայն, սափրիչն և տիկին Շուշան :
- Գնացէ՛ք, մէկդի դացէք, երեսնիդ տեսնել չեմ ուզեր, պոռաց Աբիսողոմ աղան տեսնելով զանոնք :
- Յետոյ դուռը զարկաւ, ներս մտաւ և սկսաւ սնտուկները կապել ի զարմացումն տան տիկնոջ :
- Ինչո՞ւ կը ժողուընդի կոր Աբիսողոմ աղա, հարցուց տան տիկինը :
- Երթամ պիտի, պիտի երթամ : Միտքս փոխեցի չպիտի կարգուիմ :
- Բարկացուցի՞ն ձեզի :
- Ոչ :
- Ինչո՞ւ ուրեմն բարկացած էք :
- Բարկացած չեմ :
- Քեզում Աբիսողոմ աղա, Մանուկ աղան յիսուն ոսկի պիտի ուզէր քեզմէ, ուզե՞ց :
- Ուզեց :

— Սխալմունք մըն է եղեր:

— Սխալմունք է եղեր:

— Այո՛, յիսուն ոսկի չպիտի ըլլայ այլ հարկեր յիսուն ոսկի: Սա բարութիւնն ըրէ՛ մեզի: Դուն քիպար մարդ ես: Մենք ալ քաւ սայեյեղ պարտքէ կ'աղատինք:

Արիստղոմ աղան սնտուկներն կապելն, փողոց ցատկելն, երեք բեռնակիր ըւրբելն ու սնտուկները դուրս հանելն մէկ կ'ընէ:

Սաիրիչը, քահանան, տիկին Շուշան և Մանուկ աղան կը հետեւին իրեն մինչեւ... հիւրանոցին դուռը, ուսկից կը մտնէ Արիստղոմ աղան և կը հեռանան իրեն հետեւողները, բացի Մանուկ աղայէն որ կ'ընկերանայ Արիստղոմ աղային հաշիւները կարգադրելու համար:

Այն օրէն ի վեր Արիստղոմ աղան տեսնող չեղաւ, միայն թէ քանի մը շաբաթներ նոյն հիւրանոցին դրան առջեւ կը տեսնուէին խմբավերք, հեղինակք, բանաստեղծք իրենց թիւին տակը թղթեայ ծրարներ սեննալով:

Այսպէս ուրիշ կարգուելու նպատակաւ Պոլիս եկողն աղջիկ մը իսկ տեսնելու ժամանակ չունեցաւ և ինչպէս կ'ըսեն, բուրդ ու բապուն փախաւ մայրաքաղաքէս: Բայց անջնջելի յիշատակ մը թողուց գրական մարդոց մաքին մէջ:

Երբ երկու երեք հեղինակք մէկտեղին «Ինտոր փախուցինք սա Արիստղոմ աղան» կ'ըսեն ու կը խնդան քիչ մը:

Իսկ երբ դրամական տալանապի մէջ գտնուին «Աստուա», Արիստղոմ աղա մը զրկէ մեզի» կ'ըսեն և իրենց միաքով ալ կը յուսկուեն, «խնդրեցէք զԱ-

րիստղոմ աղան և ամենայն ինչ յաւելցի ձեզ»:

Մեծատուններն ալ կը յիշեն Արիստղոմ աղան երբ գրական մարդ մը անոնց մեկենասութիւնը խնդրէ:

— Արիստղոմ աղա չենք մենք կ'ըսեն:

Իսկ մենք որ ներկայացած չենք Արիստղոմ աղային, կը հրատարակենք սոյն գործն, ոչ այնքան մեղադրելու նպատակաւ աղգային խմբագիրներն, հեղինակներն, բանաստեղծներն և այլն, որքան ներկայացնելու համար ապագայ սերնդեան՝ ժամանակիս գրական մարդոց ողբալի կացութիւնն, և գրականութեան մասին աղգային մեծատուններու սարսափելի անտարբերութիւնը:

(ՎԵՐՋ)

200

“ՄԱՍԻՍ”

ՏՊԱՐԱՆ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ԿԸ ՍՏԱՆԶՆԷ

ԱՄԷՆ ԼԵԶՈՒԷ ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐ

ՄԱՔՈՒՐ, ԱԺԱՆ ԵՒ ՀԱՇԱԿԱԻՈՐ

ԿԱՏԱՐԵԱԼ ՃՇՏԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ

ՓՈՂՈՑ ՎԵՍԼԷՑ ԹԻՒ 21, ՍՈՅԻՍ (Պուլկարիա)

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0224528

“ՄԱՍԻՍ” ԳՐԱՏԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

	Լէլ
1.— Ասուր-Նազիր-Աբալ	10
2.— Մեծապատիւ Մուրացկանները Յ. ՊԱՐՈՆՆԱՆ	30
3.— “Մասիս” Տարեգիրք Ա. Տարի Ա. ՍԵՒԱՆ	100

ՄԱՐՈՒԼԻ ՏԱԿ Է

ԹԱՆԿԱԳԻՆ ՀԱՄԲՈՅՐ

Կատակերգութիւն մեկ արար

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆ՝ 10 Ֆր. Ֆր.

Դիմել՝ ԳՐԱՏՈՒՆ “ՄԱՍԻՍ” — Վեպէց 21, Սոփիա (Պուլկարիա)